ARH Diss. B-25735

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
Üldajaloo Kateeder

K O M M U N I S T I D E L I I T
(kuni 1848.aasta revolutsioonini)

Diplomitöö

Kärt U i b u

Inv. nr. 311.

Tartu 1954

SISSEJUHATUS.

Marksism kui proletariaadi vabastusliikumise teooria, kui proletariaadi maailmaajaloolise ülesande teaduslik põhjendus võis tekkida ainult siis, kui olid välja kujunenud kapitalistlikud tootmissuhted ning koos nendega ka proletariaadi ja kodanluse vaheline klassivõitlus. "Kui poleks kapitalismi ja klassivõitlust," kirjutab J.V.Stalin oma töös "Lühidalt lahkhelidest parteis","siis ei oleks ka teaduslikku sotsialismi"[1].

Marksism tekkis XIX sajandi 40-ndail aastail, mil peamistes Euroopa riikides - Inglismaal, Prantsusmaal ning teatud määral ka Saksamaal juba kindlustus kapitalism. Kapitalismi arenguga kaasus ka tööstusproletariaadi tekkimine ja kasv, proletariaadi ja kodanluse vahelise klassivõitluse teravnemine. Möödunud sajandi 30-ndad ja 40-ndad aastad on proletariaadi esimeste massiliste väljaastumiste aastad. Sellel perioodil tööliisklass astus ajaloo areenile kui iseseisev poliitiline jõud.

Kuid proletariaat ei suutnud veel tunnetada oma jõu-

---

[1] J.V.Stalin, Teosed, 1.köide, Tallinn 1952, lk.97.

du ja ajaloolist osa, tal polnud veel selget ettekujutust oma eesmärkidest ja ülesannetest, ta ei mõistnud, milliste vahenditega neid saavutada ja teostada. Proletariaat otsis stiihiliselt väljapääsu oma raskest majanduslikust olukorrast. Töölisklassil puudus eesrindlik, tema võitlust suunav ja juhtiv teooria. Tööliste seas levinud utopistliku sotsialismi ja kommunismi teooriad ei suutnud aidata proletariaati tema praktilises võitluses. Utopistlik sotsialism kritiseeris kapitalistliku ühiskonna pahesid, mõistis selle ühiskonna ümberkorralduse vajadust ja asendamist uue ühiskonnaga, kuid ta ei mõistnud, millisel teel ja milliste vahenditega seda teostada. Utopistliku sotsialismi teoreetikud ei näinud proletariaadis seda peamist jõudu, kes revolutsioonilisel teel kukutab kapitalismi ja loob uue klassideta ühiskonna.

"Marxi ja Engelsi maailma-ajalooline tähtsus," näitab V.I.Lenin, "seisneb selles, et nad teadusliku analüüsi põhjal näitasid kapitalistliku ühiskonna paratamatut hukkumist ja üleminekut kommunismile, milles puudub ühe inimese ekspluateerimine teise poolt..., et nad näitasid kõigi maade proletaarlastele nende osa, nende ülesanded, nende missiooni: tõusta esimestena revolutsioonilisse võitlusse kapitalismi vastu, ühendada enda ümber selles võitluses kõik töötajad ja ekspluateerijad"[2].

Marx ja Engels, proletariaadi suured õpetajad, olid esimesed, kes vastupidiselt sotsialistide-utopistide vaadetele selgitasid, et sotsialism pole unistajate väljamõeldis, vaid on kaasaegse kapitalistliku ühiskonna aren-

---

[2] В. И. Ленин, Сочинения т. 28, Москва 1950, lk. 146

gu paratamatu tulemus. Nad näitasid, et kapitalistlik kord langeb samuti, nagu langes pärisorjuslik kord, et proletariaadi näol loob kapitalism endale hauakaevaja. Nad näitasid, et ainult proletariaadi klassivõitlus, ainult proletariaadi võit kodanluse üle päästab inimkonna kapitalismist, ekspluateerimisest.

Marx ja Engels õpetasid proletariaati tundma oma jõude, mõistma oma klassihuvisid, õpetasid teda ühinema otsustavaks võitluseks kodanluse vastu. Marx ja Engels avastasid kapitalistliku ühiskonna arenemise seadused ja tõestasid teaduslikult, et kapitalistliku ühiskonna arenemine ja klassivõitlus kapitalistlikus ühiskonnas peavad paratamatult viima kapitalismi langemisele, proletariaadi võidule, proletariaadi diktatuurile.

Marx ja Engels näitasid, et kapitali võimust vabaneda ning kapitalistlikku omandit ühiskondlikuks omandiks muuta on võimatu rahulikul teel, et töölisklass võib seda saavutada, ainult kodanluse vastu revolutsioonilist vägivalda tarvitades, proletaarse revolutsiooniga, sisse seades oma poliitilise võimu - proletariaadi diktatuuri, mis peab maha suruma ekspluataatorite vastupanu ja looma uue, klassideta kommunistliku ühiskonna.

Teaduslikult põhjendades kapitalistliku ühiskonna paratamatut hukkumist ja asendumist kommunistliku ühiskonnaga, näidates selle pöörde teostamiseks vajalikud tingimused ja vahendid - muutsid Marx ja Engels sellega sotsialismi utoopiast teaduseks.

Marksismi - proletariaadi teadusliku maailmavaate tekkimine tähendas põhjalikku pööret, kvalitatiivset hü-

pet ühiskonna- ja majandusteaduses ning filosoofias. Kuid nagu iga avastus, iga revolutsioon ei võinud marksism tekkida temale eelnevate kvantitatiivsete muutuste kogumiseta, eelnevate teaduslike avastuste kasutamiseta. Marxi õpetus, näitab V.I.Lenin "...on selle parima seaduslik järglane, mis inimkond on loonud XIX sajandil saksa filosoofia, inglise poliitilise ökonoomia ja prantsuse sotsialismi näol"[3] .

Kuid Marx ja Engels töötasid need õpetused kriitiliselt läbi, lähtudes proletariaadi eesmärkidest ja tema klassivõitluse ülesannetest. V.I.Lenin kirjutab Marxi kohta, et "Kõik selle, mis inimkond oli loonud, töötas ta kriitiliselt läbi, jätmata ühtegi punkti tähele panemata. Kõik selle, mis inimmõistus oli loonud, töötas ta läbi, võttis arvestuse alla, kontrollides seda töölisliikumise najal, ta tegi need järeldused, mida kodanlike raamidega piiratud või kodanlike eelarvamustega seotud inimesed teha ei suutnud"[4] .

Kuid Marx ja Engels ei olnud doktrinäärid. Marx ja Engels töötasid välja teadusliku sotsialismi õpetuse proletariaadi klassivõitluse suunamiseks ja juhtimiseks. Iga edusammu teoreetiliste avastuste alal sidusid Marx ja Engels proletariaadi praktilise tegevusega. Marxi ja Engelsi teoreetiline ja praktiline tegevus on orgaaniliselt seotud omavahel.

Friedrich Engels, hinnates Marxi teeneid teaduslikul

---

[3] V.I.Lenin, Teosed, 19.k. Tallinn 1953, lk.3-4.

[4] V.I.Lenin, Valitud teosed, II k., Tallinn 1946, lk.544.

alal, märgib, et "...see ei olnud temas kaugeltki kõige peamiseks... Marx oli ennekõike revolutsionäär. Võtta sel või teisel viisil osa kapitalistliku ühiskonna ja tema poolt loodud riigikorra kukutamisest, võtta osa kaasaegse proletariaadi... vabastusvõitlusest - nimelt see oli tegelikult tema eluliseks kutsumuseks. Tema stiihiaks oli võitlus. Ja ta võitles sellise kirega, sellise visadusega, sellise eduga, nagu võitlevad vähesed"[5]. Engelsi poolt Marxi tegevuse kohta antud iseloomustus kehtib täielikult ka Engelsi enda tegevuse kohta.

Marx ja Engels lugesid oma peamiseks ülesandeks ühendada sotsialism töölisliikumisega, anda proletariaadi võitlusele teadlik ja organiseeritud iseloom. Töölisklassi teadlikkuse kasvatamiseks, tema ettevalmistamiseks otsustavaks võitluseks kodanluse vastu pidasid Marx ja Engels vajalikuks organiseerida töölisklassi iseseisev partei. Marx ja Engels mõistsid, et ilma omaenda parteita ei ole töölisklass võimeline täitma oma ajaloolist ülesannet - kukutama kapitalismi ja üles ehitama uut kommunistlikku ühiskonda. "Selleks et proletariaat otsustaval momendil osutuks küllaldaselt tugevaks ja võiks võita," kirjutas Engels 1889.aastal, "on vajalik, ...et ta moodustaks erilise partei, kõigist teistest sõltumatu, ... omaenda klassipartei""[6]. Sellest põhimõttest lähtusid Marx ja Engels juba 1844.aastast, mil nad avastasid proletariaadi maailma-ajaloolise tähtsuse.

"Marx ja Engels," näitab J.V.Stalin, "andsid põhimised piirjooned parteist kui proletariaadi eelväest,

---

[5] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XV, Москва 1935, lk. 653

[6] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, Москва 1947, lk. 416

milleta (parteita) proletariaat ei või saavutada oma vabanemist ei võimu haaramise mõttes ega kapitalistliku ühiskonna ümberkorraldamise mõttes"[7].

XIX sajandi 40-aastatel moodustati Marxi ja Engelsi poolt esimene rahvusvahelise iseloomuga tööliskiassi organisatsioon, kommunistliku partei algkuju - "Kommunistide Liit". Viimane rajati salajase vandenõulise, peamiselt saksa käsitöölistest koosneva ning utopistliku sotsialismi teoorial põhineva organisatsiooni - "Õiglaste Liidu" ümberkujundamise teel. Marx ja Engels vabastasid "Õiglaste Liidu" teoreetilistest ja taktikalistest vigadest ja moodustasid tema baasil teadusliku sotsialismi teooriaga varustatud proletariaadi partei.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks ongi käsitleda Marxi ja Engelsi tegevust XIX sajandi 40.aastail kommunistliku partei organiseerijatena ning tema eesrindliku teooria - teadusliku sotsialismi rajajatena.

Antud töö on koostatud peamiselt Marxi ja Engelsi endi tööde põhjal. Sellistes töödes nagu "Püha perekond", "Tööliskiassi olukord Inglismaal, "Saksa ideoloogia", "Kommunistliku partei manifest" on rajatud Marxi ja Engelsi poolt kommunistliku partei teoreetilised alused, näidatud peamised teed ja vahendid proletariaadi vabanemiseks kapitalistlikust ekspluateerimisest.

"Kommunistide Liidu" tekkimist ja tema tegevust

---

[7] J.V.Stalin, Teosed, 10.k., Tallinn 1950, lk.97 - Jutuajamine ameerika tööliste esimese delegatsiooniga 9.septembril 1927.

käsitleb Engels oma töös "Kommunistide Liidu ajaloost" ja Marx - "Härra Vogt". Need tööd annavad ainult üldise pildi "Kommunistide Liidu" ajaloost. Engels oma töös "Kommunistide Liidu" ajaloost"(ilmus 1885.aastal) kirjutas: "Võibolla mul õnnestub veel kunagi läbi töötada Marxi ja minu poolt kogutud rikkalik materjal selle kuulsa töölisliikumise nooruse perioodi ajaloo kohta"[8].

Kuid Engelsil ei õnnestunud seda kavatsust täide viia ning tema ja Marxi poolt kogutud materjal "Kommunistide Liidu" ajaloo kohta ei ole kahjuks säilinud.

Andmeid Marxi ja Engelsi võitluse kohta kommunistliku partei loomise eest saame võrdlemisi rohkesti nende kirjavahetusest aastail 1845 - 1847. Engelsi kirjades Marxile Pariisist, samuti nende kirjades teistele saksa sotsialistidele sisaldub rikkalik materjal kommunistlike korrespondentskomiteede organiseerimise ja nende ülesannete kohta, samuti Marxi ja Engelsi võitluse kohta "tõelise" sotsialismi ja Weitlingi utopistliku kommunismi vastu "Kommunistlikus Liidus".

Suure tähtsuse Marxi ja Engelsi vaadete ja nende revolutsioonilise tegevuse iseloomustamisel omavad V.I. Lenini ja J.V.Stalini tööd. Lenini tööd - "Karl Marx", "Friedrich Engels", "Marxi ja Engelsi kirjavahetus", "Marksismi kolm allikat ja kolm komponenti", "Karl Marxi õpetuse ajalooline saatus" - on olnud käesoleva töö kirjutamisel aluseks Marxi ja Engelsi tegevuse hindamisel.

---

[8] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения II, Москва 1948, lk. 321

Nõukogude ajaloolaste poolt on "Kommunistide Liidu" ajalugu üldiselt vähe uuritud. Ainuke uurimus sel alal on möödunud aastal ilmunud E.P.Kandeli töö "Marx ja Engels - "Kommunistide Liidu" organiseerijad". Selles töös autor, kasutades Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee juures asuva Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini Instituudi arhiivides leiduvat käsikirjalist materjali, annab võrdlemisi põhjaliku käsitluse Marxi ja Engelsi propagandistliku ja organisatsioonilise tegevuse kohta XIX sajandi 40.aastail.

Käsitledes mitmekülgselt Marxi ja Engelsi võitlust utopistliku ja väikekodanliku sotsialismi õpetuste vastu "Kommunistide Liidu" organiseerimisel ja hiljem tema ridades ei selgita Kandel vajalikul määral Marxi ja Engelsi vaadete vastandlikkust nendele teooriatele. Selle põhjuseks on asjaolu, et autor pöörab oma töös võrdlemisi vähe tähelepanu kommunistliku partei teoreetilistele alustele - dialektilisele ja ajaloolisele materialismile. Kandeli töös jääb üldiselt varju kõige tähtsam Marxi ja Engelsi tegevuses kommunistliku partei organiseerimisel - teadusliku kommunismi väljatöötamine.

"Kommunistide Liidu" ajalugu lühidalt käsitleb ka 1936.aastal ilmunud E.Stepanova töö "Friedrich Engels". See töö on ainuke põhjalikum uurimus Marxi kaasvõitleja tegevuse kohta.

Rikkalikku faktilist materjali "Kommunistide Liidu" ajaloo kohta sisaldab saksa ajaloolase F.Mehringi neljaköiteline töö "Saksa sotsiaal-demokraatia ajalugu". Töö esimeses köites (ilmus 1897.aastal) on Mehringi poolt

esimesena antud süstemaatiline ja põhiliselt marksistlik käsitlus "Kommunistide Liidu" tekkimise ja arengu kohta.

Kuid "Kommunistide Liidu" ajaloo käsitluses esineb Mehringi töös mõningaid puudusi. Peamisena neist tuleb märkida Marxi ja Engelsi osa mitteküllaldast esiletoomist "Õiglaste Liidu" reorganiseerimisel tõeliseks kommunistlikuks organisatsiooniks. Mehring alahindab Marxi ja Engelsi võitluse tähtsust mitmesuguste väikekodanliku ja utopistliku sotsialismi õpetuste vastu XIX sajandi 40.aastail, mis takistasid töölisklassi teadlikkuse arengut ning teadusliku kommunismi teoorial põhineva proletariaadi partei organiseerimist.

Töös "Saksa sotsiaal-demokraatia ajalugu" ei käsitle Mehring Marxi ja Engelsi tegevust kommunistlike korrespondentskomiteede organiseerimisel 1946.aastal. Viimane on aga väga tähtsaks etapiks - esimeseks sammuks kommunistliku partei moodustamisel. Korrespondentskomiteed olid ühtlasi peamiseks vahenditeks, millede kaudu Marx ja Engels avaldasid mõju "Õiglaste Liidu" liikmeile.

Need puudused on Mehringi poolt kõrvaldatud ta hilisemas töös "Karl Marx, tema elu ja tegevus". Selles töös Mehring annab põhjaliku ja mitmekülgse käsitluse Marxi revolutsioonilise tegevuse kohta.

Peale ülalmainitud teoste on antud töö kirjutamisel kasutatud ka "Kommunistliku partei manifesti" 100-aasta juubeli puhul ajakirjanduses ilmunud artikleid "Manifesti" ajaloo ning Marxi ja Engelsi tegevuse kohta XIX sajandi 40. aastatel.

MARKSISMI TEKKIMISE AJALOOLISED TINGIMUSED

Käsitledes Marxi ja Engelsi võitlust kommunistliku partei loomise eest, tuleb tähelepanu pöörata nende tegevuse kahele küljele - teoreetilisele ja praktilisele ning käsitleda mõlemaid külgi tihedas seoses üksteisega. Selleks, et üles ehitada kommunistlik partei, oli vaja kõigepealt välja töötada eesrindlik teooria, kuna ainult viimase abil saab töölisklassi partei täita proletaarse revolutsiooni organiseerija ja juhi osa. Teooria ja praktika ühtsuse tingimatut vajadust on korduvalt rõhutanud marksismi-leninismi klassikud. Tuletame siin meelde vaid Lenini tuntud teesi selle kohta: "Ilma revolutsioonilise teooriata ei saa olla ka revolutsioonilist liikumist..., eesrindliku võitleja osa võib täita ainult partei, keda juhib eesrindlik teooria."[9]

Teooria tähtsus seisneb selles, et ta "... võimaldab parteil olukorras orienteeruda, mõista ümbritsevate sündmuste sisemist seost, ette näha sündmuste käiku ja tunnetada mitte ainult seda, kuidas ja kuhu arenevad sündmused olevikus, vaid ka seda, kuida ja kuhu nad peavad arenema tulevikus."[10]

---

[9] V.I.Lenin, Teosed, 5.köide, Tallinn 1951, lk.333-334.

[10] ÜK(b)P ajalugu. Tallinn 1952, lk.321.

Teooria tähtsuse kõrval tuleb samuti näidata põhjusi, mis kutsuvad esile uue, eesrindliku teooria. Materialistliku ajalookäsitluse järgi on ühiskondlik olemine, ühiskonna materiaalsed elutingimused need, mis määravad uute teooriate ilmumise. "Uued ühiskondlikud ideed ja teooriad tekivad alles pärast seda, kui ühiskonna materiaalse elu arenemine on ühiskonnale seadnud uued ülesanded... Sellepärast uued ühiskondlikud ideed ja teooriad õieti tekivadki, et neid on ühiskonnale vaja, et ilma nende organiseeriva, mobiliseeriva ja ümberkujundava tööta on võimatu lahendada ühiskonna materiaalse elu arenemise valminud ülesandeid."[11] Selleks, et õigesti, materialistlikult lahendada teadusliku sotsialismi tekkimist, tuleb seega kõigepealt välja selgitada need majanduslikud, ühiskondlik-poliitilised tingimused, need materiaalse elu arenemise nõuded, mis omakorda kutsusid esile eesrindliku teooria - Marxi ja Engelsi teadusliku sotsialismi tekkimise.

Friedrich Engels oma töös "Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks" näitab, et "Kaasaegne sotsialism on oma sisult kõigepealt - ühest küljest kaasaegses ühiskonnas valitseva varakate ja varatute, kapitalistide ja palgatööliste vahel valitseva vastuolude, teisest küljest tootmises valitseva anarhia vaatluse tulemus."[12] Seega marksism kui proletaarsete masside õpetus võis

---

[11] ÜK(b)P ajalugu, lk.513.

[12] Ф. Энгельс, Развитие социализма от утопии к науке, Ленинград 1947, lk. 36

tekkida alles siis, kui olid välja kujunenud Engelsi poolt näidatud tingimused: kapitalistlik majandussüsteem kõigi oma vastuoludega, kui oli tekkinud uus, kõige eesrindlikum klass - töölisklass, kelle huvisid teenima oligi määratud Marxi ja Engelsi sotsialistlik õpetus.

Kuid edasi näitab Engels, et "Nagu igasugune uus teooria, sotsialism pidi lähtuma kõigepealt enne teda kogutud ideelisest materjalist, kuigi tema juured peitusid sügaval majanduslikes faktides."[13] Seega, käsitledes teadusliku sotsialismi tekkimist, tuleb näidata tema seost eelnevate sotsialistlike ja kommunistlike teooriatega, kusjuures käsitleda seda küsimust mitte metafüüsiliselt, s.t. Marxi ja Engelsi teaduslikku sotsialismi kui lihtsat nende õpetuste jatkamist või täiustamist, vaid kui kvalitatiivselt täiesti uut õpetust, mis põhineb ühiskonna arenemise objektiivsete seaduspärasuste mõistmisel ja tunnetamisel ning muutus seega utopistlikust sotsialismist teaduslikuks sotsialismiks.

Antud töö esimese peatüki ülesanne seisabki selles, et välja selgitada need ühiskonna majandusliku arenemise nõuded, mis kutsusid esile marksismi tekkimise. Teisest küljest tuleb siin tähelepanu pöörata vahenditult marksismi-eelsetele sotsialistlikele ja kommunistlikele vooludele, nende vigadele ja puudustele, mis ei vastanud enam uutele majandusliku arengu

---

[13] Ф. Энгельс, Развитие социализма от утопии к науке, lk. 36

nõudeile, uue klassi - töölisklassi nõudeile, et sel teel selgemini mõista Marxi ja Engelsi suurt teenet sotsialismi kui kõige eesrindlikuma klassi huvidele vastava õpetuse väljatöötamisel.

Marksism tekkis XIX sajandi 40-ndatel aastatel, mil peamistes Euroopa riikides - Inglismaal ja Prantsusmaal kapitalism oli juba võidule pääsenud.

Kuigi Marx ja Engels pärinesid Saksamaalt, ei saa marksismi tekkimist suruda kitsastesse rahvuslikesse raamidesse. Marksism, oma iseloomult internatsionaalne proletaarsete masside õpetus võis tekkida kui kõigi maade töölisliikumise arenemise kogemuste üldistus. Eriti suurt tähelepanu Marx ja Engels pöörasid Inglismaale ja Prantsusmaale, kus valitsevad tingimused pakkusid neile kõige paremat materjali oma teooria väljatöötamiseks, kus klassivastuolud kodanluse ja proletariaadi vahel kõige selgemalt esile tulid. Mitte vähem tähelepanu Marx ja Engels ei pööranud ka Saksamaale, kus, vaatamata feodaalsuhete köidikuile kapitalism siiski tegi oma esimesi arenemissamme. Engels eessõnas esimesele saksakeelsele väljaandele 1845.aastal "Töölisklassi olukord Inglismaal" näitab, et "oma täiuslikus, klassikalises vormis proletariaadi olemasolu tingimused esinevad Suur-britannias ja nimelt Inglismaal... Kuid samad olulised põhjused, mis viisid Inglismaal proletariaadi viletsusele ja rõhumisele, on olemas ka Saksamaal ja nad peavad aja jooksul viima samadele tulemustele".[15]

---

[15] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, Москва 1952, lk. 3-4

XVIII sajandi II poolel aurumasina ja puuvilla ümbertöötlemise masinate leiutamine andsid Inglismaal tõuke tööstuslikule revolutsioonile, mis omas suurt tähtsust Inglismaa majanduslikus ja sotsiaal-poliitilises elus. Tööstusrevolutsiooni kestel, mis jõudis lõpule XIX sajandi 50-60-ndail aastail saavutas masinatega tootmine võidu käsitsi tootmise üle Inglismaal. Endiste meistrite ja sellide asemele tekkisid ühest küljest suurkapitalistid ja teisest küljest proletaarlased, endiste ~~geokeemia~~ yeomenide ja põllumajandusega tegelevate käsitööliste asemele tekkisid suurfarmerid ja külaproletaarlased. Engels, tehes 1845.aastal kokkuvõtteid tööstusrevolutsiooni tulemustest näitas, et tulemuseks oli "...ühest küljest kaubanduse ja tööstuse õitseng, peaaegu kõigi tollidega kaitsmata välisturgude haaramine, kapitali ja rahvusliku rikkuse kiire kasv, teisest küljest aga veel kiirem arvuline proletariaadi kasv..."[16] 1840-ndail aastail oli Inglismaal täielikult välja kujunenud tööstusproletariaat, kes moodustas suurtes tööstuslinnades kuni 3/4 elanikkonnast.

Engels, kes põhjalikult ja mitmekülgselt tundis Inglismaa proletariaadi olukorda ja ajalugu isiklike vaatluste ja uurimiste põhjal, näitab meile kõige selgemalt, millisesse kohutavasse olukorda oli Inglismaa töölisklass viidud 40-ndail aastail kapitalistliku ka-

---

[16] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 36

[17] Samas, lk.44.

sumijahi tõttu. "Igaüks vaatleb teisele ainult kui kasutamisobjektile, igaüks ekspluateerib, ja selle tulemuseks on, et kõige tugevam tallab kõige nõrgemat ja käputäis tugevaid, s.t. kapitaliste omandab kõik, aga nõrkade massile, s.o. vaestele jääb ainult ohe... Kõikjal barbaarne ükskõiksus, halastamatu egoism ühest küljest - teisest küljest kirjeldamatu viletsus".[18] Kuid veel enam, isegi elu ei jäänud sageli Inglismaa kapitalistliku ühiskonna teisele poolusele. Kui töölisel õnnestus leida tööd, siis oli ta kindlustatud mõneks ajaks töötasuga, mis võimaldas tal vaevalt "hinge sees hoida", kui ei, siis tal ei jäänud muud üle kui nälga surra. Tööliste töötasu üldiselt kõikus, vastavalt kriisi ja tõusuolukorrale, kuid üldiselt kogu XIX sajandi esimese poole kestel reaalne töötasu üldiselt näitas tunduvat langustendentsi: XIX sajandi keskel näiteks tööline võis osta oma töötasu eest 10% vähem kui tema eelkäija XVIII sajandi lõpul.[19] Engels ütleb, et otse nälja tõttu siiski surid üldiselt vähesed töölised, rohkem aga olid pideva alatoitlustamise ohvrid, kuna viimane pikkamööda kurnas organismi ja muutis selle haigustele vastuvõtlikuks. Seda viimast protsessi inglise töölised nimetasid "sotsiaalseks tapmiseks".[20]

---

[18] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 50-51

[19] Н.Д. Кучинский, История условий труда в Великобритании и Британской империи, Москва 1948, lk. 59

[20] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 51

Kurba vaatepilti pakkusid üldiselt inglise proletariaadi elutingimused. Tööliskvartalites Londonis, Manchesteris, Liverpoolis ja teistes linnades elati pimedates, sageli ilma akendeta urtsikutes, tiheda massina kokku surutuna. Veelgi raskem oli nende tööliste olukord, kellel hoopis puudus korter, ja viimane nähtus oli üldiselt sagedane. Londonis näiteks 50 tuhandel töölisel polnud korterit ja neil tuli ööbida kus juhtus - parkides, võlvialustes jm.[21] Liverpoolis 1/5 elanikkonnast elas pimedates niisketes keldrites. Sellised ebasanitaarsed elutingimused põhjustasid mitmet liiki haigusi, milledest kõige levinenumad olid epideemia ja tuberkuloos. Nälg ja haigused omakorda põhjustasid sagedase surevuse (keskmine surevus Inglismaal 1839.-40.aastal oli 1 inimene 45 kohta.[22]

Engels nimetas sellist töölisklassi olukorda tapmiseks, mis on võrdne üksikisiku poolt teostatud mõrvaga. "Kuid ta on ainult varjatud, kaval tapmine, mille eest keegi ei saa ennast kaitsta, mis ei sarnane tapmisele seepärast, et keegi ei näe tapjat..., sellepärast, et ohvrite surm kannab loomulikku iseloomu."[23] Need Engelsi sõnad on tegelikult suur süüdistus kodanliku korra vastu, mis Inglismaal sel ajal oli saavutanud täieliku elujõu, kuid mis ühtlasi enam ei arenenud pidevalt tõusvas liinis, vaid vastuoludes, tsükliliselt, tõusust kriisini ja kriisist tõusuni (1837., 1842. ja 1847.a. kriisid).

---

[21] K. Marx u. F. Engels, Ob Britanii, lk. 96

[22] Samas, lk.122.

[23] Samas, lk.113-114.

Kuid inglise töölised ei jäänud passiivseiks kannatajaiks. Viletsus sundis neid võitlema ja tegutsema. Töölisklassi võitlus rõhujate vastu algas kohe pärast tööstusliku pöörde algust ja tegi läbi mitmesugused vormid, arenedes paralleelselt tööstuse, kapitalistlike suhete arenguga.

Tööstusrevolutsiooni esimestel aastatel esines tööliste stiihiline võitlus kapitalismi vastu, nn. luddism, mis väljendus masinate purustamises. See võitluse vorm polnud suunatud mitte kogu kapitalistliku süsteemi, vaid ainult selle ühe külje vastu. Kuigi ta ei andnud tegelikult mingeid tulemusi, siiski, nagu näitab Engels, siin töölised esimest korda tõusid kodanluse vastu, jõuga vastu seistes masinate kasutamiselevõtmisele.

XIX sajandi esimesel veerandil tekkisid streigiliikumine ja tööliste liidud. Pärast 1824.aastat, mil töölised said ühinguisse liitumiste õiguse, tekkisid peaaegu kõigis tööstusharudes trade-unionid, millede eesmärgiks oli: kehtestada püsivat töötasu, pidada kollektiivselt läbirääkimisi ettevõtjatega, kõrgendada töötasu soodsal juhul, hoida teda kõigil tööaladel võrdsel tasemel, osutada toetust töölistele jne. Kui ettevõtjad keeldusid tööliste poolt esitatud töötasu normi arvestamast, esitati talle petitsioon, kui ka see ei aidanud, katkestasid töölised töö ja kuulutasid välja streigi.

Need streigid osutusid tegelikult jõuetuiks muutma seda konkurentsiseadust, mille järele töötasu reguleerib kaupade järele nõudmine turul ning sellele vastavalt ka nõudmise tööliste järele. Kui turg täitub kaupadega, tootmine väheneb, väheneb nõudmine tööliste järele ning

sellele vastavalt ka töötasu langus. Kuid see ei tähenda, nagu ei peaks töölised võitlema töötasu kõrgendamise eest. Kriisi möödudes töölistel õnnestub sageli sundida ettevõtjaid nõustuma töötasu teatud määral kõrgendamisega streigi abil. Ning kriisi ajal, kui kapitalistid ei kohtaks tööliste organiseeritud vastupanu, võiks alandada töötasu soovitud miinimumini. Teisest küljest tööliste trade-unionid püüavad hävitada töölise omavahelist konkurentsi, teha võimatuks streigi ajal kapitalistidel üksikute tööliste äraostmist. Marx näitab, et "...selline tööliste koalitsioon omab kahesugust eesmärki: takistada konkurentsi tööliste vahel, et olla võimeline ühiste jõududega konkureerima kapitalistidega"[24].

Kõige arenenum töölisliikumise vormidest Inglismaal XIX sajandil oli tšartism, mis algas 30-ndate aastate II poolel ja oma kõrgema arenguastme saavutas 40-ndatel aastatel. "Tšartism," nagu näitab Engels, "on kontsentreeritud opositsioon kodanluse vastu. Liitude ja streikide tegevuses see opositsioon alati jäi eraldatuks; üksikud töölised või tööliste grupid võitlesid üksikute kapitalistide vastu... Kuid tšartismis kodanluse vastu tõuseb juba kogu töölisklass, tungides kõigepealt tema poliitilise võimu vastu, selle seaduste seina vastu, millega ta on end ümbritsenud."[25]

Oma tekkimises tšartism kasvas välja õieti liidust tööstusliku kodanlusega, kes juba XVIII saj. lõpust alates pidas võitlust vana aristokraatia vastu, kelle käes

---

[24] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, Москва-Ленинград 1929, lk. 129

[25] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 132

oli veel poliitiline võim riigis ja kes kõigiti seisis vastu riigikorra demokratiseerimisele. Tööstuslik kodanlus taotles endale poliitilisi õigusi, valimisõigust, viimane puudus ka töölistel ja väikekodanlusel. See tegigi võimalikuks tööliste võitluse algul koos liberaalse kodanlusega. Kuid 1832.aasta valitsusreform valmistas töölistele pettumuse. Töölised ja väikekodanlus, kes olid aktiivselt aidanud kodanlusel kätte võita valimisõiguse, osutusid ise sellest ilmajäetuiks. Tulemuseks oli tööliste täielik lahkulöömine liberaalsest kodanlusest ja iseseisva tšartistliku organisatsiooni moodustamine - Londoni Tööliste Assotsiatsioon 1836.aastal. Engels näitab, et kohe oma tekkimisest peale - 1835.aastast - tšartism oli levinud peamiselt tööliste seas, kuid ta algul siiski veel ei erinenud teravalt radikaalsest väikekodanlusest.[26] Väikekodanlus, kes samuti parlamendireformiga oli ilma jäänud valimisõigusest, esines tol ajal võrdlemisi sõjakalt suurkodanluse vastu ning tööliste agitatsioon poliitiliste õiguste kättevõitmiseks leidis nende poolt toetust.

1837.aasta veebruaris Longoni Tööliste Assotsiatsioon töötas välja parlamendile esitamiseks peditsiooni nn. Rahva charta, mis oma kuue punkti näol nõudis töölistele üldist valimisõigust ja tingimuste loomist selle õiguse kindlustamiseks. Kuigi peditsioonis sisaldus ainult poliitilised nõudmised, lootsid töölised siiski nende abil majandusliku olukorra parandamist. Nagu näitab Engels, et "oma olemuselt tšartism on sotsiaalse

---

[26] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 233

iseloomuga nähtus. "Kuus punkti", mis radikaalsele kodanlusele on kõik ja äärmisel juhul võiks sellele lisada veel mõningad konstitutsioonilised reformid, proletariaadile on ainult vahendiks. "Poliitiline võim - meie vahend, sotsiaalne heaolu - meie eesmärk"- selline on küllalt selgelt väljendatud tšartistide loosung."[27]

Charta leidis laiade masside poolt tugevat toetust, massilistel miitingutel töölised näitasid oma poolehoidu charta nõudmistele. Nendel miitingutel oli välja töötatud taktika, mida pidi kasutatama selleks, et charta oleks vastu võetud: demonstratsioonide korraldamine, petitsioonide esitamine parlamendile,rahvusliku konvendi loomine ja juhul kui petitsioon tagasi lükatakse - üldstreigi korraldamine.

Tšartistlikus liikumises peagi tulid esile kolm suunda: parempoolne, tsentrum ja vasempoolne.[28] Parempoolne tiib, eesotsas Lovetti ja Atwoodiga kajastas peamiselt käsitööliste ja väiketootjate huve ja tõstis esiplaanile peamiselt poliitilised nõudmised. Tsentrumi grupi eesotsas seisis O'Connor, kelle ümber juba algusest peale kogunesid tööstustöölised ja kaevurid. Kuigi O'Connor kutsus töölisi võitlema charta ja paremate elutingimuste eest, polnud tal ise õiget ettekujutlust tööliste võitluse lõppeesmärkidest. Seejuures ta oli suurim kommunismi vastane.

Kõige revolutsioonilisem ja kõige enam õigel teel oli tšartistide vasempoolne tiib, eesotsas O'Brieniga

---

[27] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, стр. 239

[28] А.Л. Морton, История Англии, Москва 1950, стр. 361-362

(algul), hiljem Harney ja Jones'iga. Vasempoolse tiiva esindajad juba mõistsid, kuigi mitte täielikult, ühiskonna arengu seaduspärasust, kodanliku ühiskonna olemust ning, tänu Marxi ja Engelsi mõjule, nad pidasid vajalikuks revolutsioonilist teed kodanliku ühiskonna kukutamiseks.

40-ndad aastad olid tšartistliku liikumise kulminatsioonipunktiks. Sel ajal tšartism muutus puht töölisliikumiseks ja vabanes kodanlikest elementidest. 40-ndal aastal asutati juba esimene töölisklassi partei Inglismaa ajaloos - Rahvuslik Tšartistlik Assotsiatsioon, mis oli esimeseks tõeliselt massiliseks parteiks: tema liikmete arv 1842.aastal ulatus kuni 40 tuhandeni.[29] Tänu sellele parteile, tšartistlik liikumine tervikuna saavutas oma tegevuses kõrgema astme. Tšartistlik liikumine kaotas oma puhtpoliitilise iseloomu. Seda võib näha teise petitsiooni nõudmistes (1842.aastal tagasi lükatud), milles esitati ka tööpalga kõrgendamise, tööpäeva lühendamise ja vabrikuseadusandluse sisseviimise nõue. Selle petitsiooni tagasilükkamine kutsus esile üldstreigi Inglismaa põhjapoolsetes linnades ja krahvkondades, mis sõjavägede poolt oli peagi maha surutud. Sellest ajast peale algab tšartistliku liikumise langus, mis teataval määral elavnes 47.-nda aasta kriisi mõjul, ning seejärel kaldus uuesti langusele, kadudes alles 1858.aastaks lõplikult vaateväljalt.

---

[29] А.Л. Мортон, История Англии, ск. 364

Tšartistlik liikumine omas suurt ajaloolist tähtsust. "Inglismaa," nagu kirjutas Lenin, "andis maailmale esimese laialdase, täielikult massilise, poliitiliselt formeerunud proletaarse-revolutsioonilise liikumise...[30]"

Tšartistliku liikumise ebaõnnestumise peamiseks põhjuseks oli eesrindliku revolutsioonilise teooria puudumine, mistõttu liikumine toimus stiihiliselt, kobamisi. Tšartistidel puudus veel kindel ettekujutus töölisliikumise lõppeesmärkidest. Peamiseks võitluse meetodiks tšartistid lugesid petitsiooni esitamist, mis juba ise oli liikumise nõrkuse tunnuseks. Nendes petitsioonides peatähelepanu oli pööratud poliitilistele küsimustele, üldise valimisõiguse vastuvõtmisele. Tšartistliku partei juhtkonna tegevuses puudus ühtne ideeline suund ja ühtne revolutsiooniline taktika, mis suurel määral nõrgendas liikumist tervikuna. Tšartistlikul parteil puudusid ka küllaldased sidemed ametiühingutega. Rahvuslik Tšartistide Assotsiatsioon tegi küll 40-ndal aastal katset sidemete loomiseks trade-unionidega, tšartistide gruppide moodustamiseks viimastes, kuid see ei andnud nimetamisväärseid tulemusi. Samuti 40-ndatel aastatel trade-unionid ise muutusid kinnisteks, suletud korporatsioonideks, mis ühendasid endas peamiselt kvalifitseeritud töölisi, eemaldusid poliitilisest võitlusest ja muutusid kitsasteks kutsealasteks ühinguteks.

---

[30] В. И. Ленин, Сочинения т. 29, Ленинград 1950, lk. 282

Inglismaal üldiselt 1840-ndatel aastatel oli iseloomulik töölisliikumise lõhestatus, tsentraliseeritud liikumise puudumine, mis üldiselt nõrgendas proletariaadi jõudu võitluses kodanluse vastu. Proletaarsed organisatsioonid - tšartistlik partei, trade-unionid, tööliskooperatiivid, valgustusühingud - kõik need organisatsioonid tegelesid üksteisest lahus, seostamata.

Käsitledes inglise töölisliikumist 40-ndatel aastatel tuleb peatuda ka inglise sotsialismil.

Inglise sotsialismile alusepanijaks oli Robert Owen, kelle tegevus kuulub XVIII sajandi lõpule ja XIX sajandi algusse. Kuigi Owen elas kuni 1858.aastani, tegelikult oli ta oma viimase 24 aasta jooksul täielikult kõrvale jäänud ühiskondlik-poliitilisest tegevusest, mistõttu 40-ndatel aastatel me ei saa rääkida Oweni, vaid tema järglaste ja pooldajate - ouenistide tegevusest.

Owen, vaatamata tema energilisele tegevusele tööstuses, kooperatiivühingute loomise alal jm. jäi tegelikult üheks suurimaks ratsionalistiks omal rajal. Owen kartis rahva ülestõusu. Ta nägi, et 19.sajandil rahva rahulolematus üha kasvab ja mõistis, et see võib viia purskeni, mistõttu ta oma ülesandeks luges selle plahvatuse ärahoidmist. Ta astus välja klasside võitluse vastu, pidades silmas ühiskonna "mõistlikku", rahulikku ümberkorraldamist. Poliitilist võitlust luges ta täiesti kasutuks. Täielikult õige on Engelsi hinnang Oweni kohta, et tema sotsialism "...suhtub suure kannatlikkusega kodanlusse ja on väga palju ebaõiglane proletariaadi suhtes[31]."

---

[31] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 240

Oweni järglased - ouenistid 40-ndatel aastatel muutusid üha reaktsioonilisemaiks, suhtusid vaenulikult massilisse töölisliikumisse, töölisklassi majanduslikku ja poliitilisse võitlusse. Iseloomustades 40-ndate aastate oueniste, kirjutab Engels nende kohta järgmist: "Sotsialistid on täielikult vaiksed ja rahuarmastavad; nad tunnustavad olemasolevat korda, nagu ta poleks halb, kuipalju nad eitavad igasugust teist teed tema muutmiseks, peale ühiskondliku arvamuse kättevõitmise"[32]. Ja edasi näitab Engels, milles seisnevad need vead: "Nad eitavad poliitilist võitlust, kuigi nad näevad töölisklassis kasvavat aktiivsust, kuid viimast nad loevad kasutuks, tarbetuks. Töölisklassi võitluse asemel nad jutlustavad filantroopiat ja üldist armastust. Nad tunnustavad ainult psüühilist arenemist, abstraktse inimese arenemist, seostamata teda minevikuga ja keskkonnaga. Sellepärast nad on "liiga palju õpetlased, liiga palju metafüüsilised" ning ei või omada populaarsust laiade masside hulgas"[33]. Enamus nendest, nagu näitab Engels, pärinesid kodanluse hulgast ning juba oma päritolu tõttu suhtusid vaenulikult töölisklassi võitlusse ning olid tegelikult kodanliku korra kaitsjateks.

Perioodi 1830-48 nimetatakse Prantsusmaa ajaloos juulimonarhiaks, mis tähendas ühe osa kodanlusest nn.

---

[32] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 270

[33] Samas, lk.240-241.

finantsaristokraatia võimutsemist kogu maa sise- ja välispoliitika üle. "Louis Philippe'i ajal," nagu näitab Marx, "ei valitsenud mitte prantsuse kodanlus, vaid selle üks fraktsioon: pankurid, börsi- ja raudteekuningad, söe- ja rauamaagikaevanduste ning metsade omanikud, üks osa nendega liitunud suurmaaomanikke - niinimetatud finantsaristokraatia. Tema istus troonil, tema dikteeris seadusi kodades, tema jagas välja riigiameteid alates ministrite kabinettidest ja lõpetades tubakamüügiloaga"[34] Prantsusmaal võimul seisvad finantstipud ja pankurid kasutasid riigi sissetulekuid oma huvides, rikastumiseks ja pillamiseks, kahjustades alaliselt kaubandust, tööstust, põllumajandust, laevandust ja tööstuskodanluse huve.

Pärast Juulirevolutsiooni Prantsusmaa, vaatamata kapitalismi arengule, kujutas endast maad, kus peamiseks majandusharuks oli põllundus. 1845.aastal näiteks ligi 2/3 elanikkonnast (24 miljonit inimest) tegeles põllundusega , kusjuures see ei olnud mitte tavaline kapitalistlik suurpõllundus, vaid väikemajapidamiste tohutu ülekaaluga. Selline väikesteks tükkideks killustatud põllumajandus nn. partsellsüsteem pidurdas Prantsusmaal tootlike jõudude arengut, pidurdas põllumajandusliku tootmise, samuti ka tööstusliku tootmise arenemist.

Kuid need eelpoolmainitud takistused ei suutnud peatada prantsuse tööstuse arengut. Tööstusrevolutsioon,

---

[34] Karl Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal aastail 1848-1850, Tallinn 1951, lk.28.

mis oli alanud juba ammu enne Louis Philippe'i võimuletulekut, arenes edasi ka juulimonarhia ajal. Näiteks puuvilla import ajavahemikul 1830-1848 peaaegu kahekordistus, kivisöetoodang tõusis 1.760.000 tonnilt 1831.aastal 51.530.000 tonnini 1847.aastal[35]. Kiiresti arenes ka tööstuse mehhaniseerimine, eriti just tekstiiltööstuses, mis oli tol ajal kõige võimsamaks tööstusharuks. Näiteks sellises tekstiiltööstuse keskuses nagu Lille värtnate arv tõusis 180 tuhandelt 1832.aastal kuni 300 tuhandele 1844.aastal, samal ajal värtnate tootlikkus suurenes ligi 50%[36]. Üldine aurumasinate arv kasvas 625-lt 1830.aastal kuni 5200-ni 1848.aastal.

Seoses kapitalismi ja vabrikusüsteemi kiire arenguga juulimonarhia ajal toimus väiketootjate laostumine ning proletariaadi arvuline kasv. Kuid see ei tähenda, et väiketootmine oleks täiesti tahaplaanile tõrjutud. Vastupidi, 1840-ndatel aastatel manufaktuurtööstus ja väikekodutööndus oli siiski veel ülekaalus.

Kapitalismi kiire areng juulimonarhia ajal tõi endaga kaasa töötajate olukorra halvenemise. Kuigi sel perioodil Prantsusmaa majanduslik olukord muutus pidevalt - kriisid ja tõusud vaheldusid korduvalt, kuid kogu seda perioodi läbis üldiselt masside vaesumistendents. Madal töötasu, pikk tööpäev, ränk naiste ja laste tööjõu ekspluateerimine, sagedane tööpuudus - eriti kriiside perioodil - selline oli üldine töötajate olukord Prantsusmaal, mida tõi endaga kaasa kapitalistlik tootmissuhe-

---

[35] А.И.Молок - Ф.В. Потёмкин, Революции 1848-1849 I Москва 1952, lk. 19

[36] Ю. Кушнекий, История условий труда во Франции, Москва 1950, lk. 62

te arenemine. Kutšinski andmetest näeme väga kujukalt tööliskl assi materiaalse olukorra pidevat halvenemist Prantsusmaal 1830.-40-ndatel aastatel. Kõige kujukamalt näeme seda reaaltöötasu langusest. Näiteks (1847.aastal tööliste reaalpalk oli 25% madalam kui 1834.aastal[37]). 1840-ndatel aastatel tööliste ostuvõime oli ligikaudu 15% madalam kui 20-ndatel aastatel[38]. Keskmine tööpäeva pikkus üldiselt 40-ndatel aastatel oli 14 tundi[39]. Sellised tingimused - äärmiselt madal töötasu ja pikk tööpäev - ei võimaldanud sageli töölisel taastada peaaegu enam oma tööjõudu. Sellele lisandus veel naiste ja alaealiste tööjõu intensiivne ekspluateerimine ettevõtetes. Laste üldarv ettevõtetes tööliste arvuga 10 ja enam moodustas tööliste üldarvust kuni 13% 1840-45.aastal, samal ajal aga laste töötasu oli umbes 3 korda madalam meeste töötasust ja kaks korda naiste omast[40].

Koos kapitalismi arenemisega ja proletariaadi iseseisvaks klassiks formeerumisega algas ka tema klassivõitlus kapitalistliku ekspluateerimise vastu, mis Prantsusmaal eriti teravalt ja varem kui teistel maadel nähtavale tuleb. Selle näiteks olid 30-ndate aastate Lyoni ülestõusud, mis avaldasid tugevat mõju ka teiste maade töölisklassile. Lyoni ülestõusud olid töölisklassi esimeseks iseseisvaks väljaastumiseks kodanluse vastu.

---

[37] Ю. Кучинский, История условий труда во Франции, lk.91

[38] Samas, lk.92.

[39] Samas, lk.97.

[40] Samas, lk.95.

Ka tema kaotuse põhjused - organiseerituse puudumine ja stiihiline iseloom olid suureks õppetunniks proletariaadile tema edaspidises võitluses.

Prantsuse töölisklassi aktiivsust ja tema monoliitsuse kasvu näitasid mitte üksnes Lyoni ülestõusud, vaid ka väga mitmesugused teised tegevusvormid: streigid, professionaalsed ühingud, tööliste osavõtt väikekodanlikest-demokraatlikest organisatsioonidest, mis olid Prantsusmaal 30-40-ndatel aastatel väga levinud ("Rahvasõprade ühing", "Inimese ja kodaniku õiguste ühing", "Aastaaegade ühing" jt.). Nende ühingute liikmed pidasid võitlust vabariigi, demokraatia eest, peamiseks võitlusvahendiks pidades salajast vandenõu. Kõige aktiivsemaks nende ühingute asutajaks oli Auguste Blanqui. 1835.-1839.aastal tema poolt oli organiseeritud rida salajasi, peamiselt töölistest koosnevaid revolutsioonilisi ühinguid: "Perekonna ühing", "Aastaaegade ühing" jt. Kuid Blanqui alahindas eesrindliku revolutsioonilise teooria tähtsust ning ei mõistnud töölisklassi olemust ja tema ajaloolisi ülesandeid. Proletariaadi hulka Blanqui luges töötavat rahvast, nende seas ka väikekodanlust, või nagu ta ise väljendas "30 miljonit prantslast, kes elavad oma tööst ja kelledel puuduvad poliitilised õigused"[41]. Blankistid olid arvamisel, et revolutsiooni teostamiseks on küllalt mõnest-sajast vandenõulasest ega omistanud mingit tähtsust rahvamassidele. "Blankism," kirjutas Lenin, "on teooria, mis eitab klassivõitlust. Blankism

---

[41] А.И.Молок - Ф.В.Помёмкин, Революция 1848-1849 гг., lk. 31

loodab inimkonna päästmist palgaorjusest mitte proletariaadi klassivõitluse läbi, vaid väikese intelligentliku vähemiku vandenõu läbi"[72]. 12.mail 1839.aastal Blanqui poolt loodud "Aastaaegade ühing" püüdis ootamatu pealetungiga kukutada valitsust, mis lõppes täieliku ebaõnnestumisega. Vaatamata blankistide krahhile, salaorganisatsioonide tegutsemine Prantsusmaal jätkus kogu 40-ndate aastate jooksul.

1840-ndatel aastatel on Prantsusmaal iseloomulik kommunistliku ja sotsialistlike õpetuste propaganda levik tööliste seas, mis varem oli peamiselt levinud intelligentsi, osaliselt ka väikekodanluse hulgas. Töölisklassis eriti populaarsust omas Dezamy ja Cabet' õpetus. Engels kirjutas "Kommunistliku partei manifestis", et "See osa töölisklassist, kes oli veendunud, et puhtpoliitilised pöörded ei ole küllaldased, ja kuulutas kogu ühiskonna põhjaliku ümberkorralduse vajadust, nimetas ennast kommunistlikuks. See oli toorevõitu, tahumatu, puhtinstinktiivne kommunism; kuid ta tabas kõige põhilisemat ja osutus töölisklassis küllalt tugevaks selleks, et luua utoopiline kommunism: Prantsusmaal - Cabet' kommunism, Saksamaal - Veitlingi kommunism."[73]

Prantsusmaal sellise utopistliku kommunismi vasempoolseks esindajaks 40-ndatel aastatel oli Dezamy. Dezami oma õpetuses määras kindlaks kolm kommunistliku ühiskonna põhiprintsiipi: ühine omand, ühine töö, ühine

---

[72] V.I.Lenin, Teosed, 10.köide, Tallinn 1952, lk.365.

[73] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku Partei manifest", Tallinn 1951, lk.15.

kasvatus. Selle saavutamiseks oli vaja hävitada eraomand ja raha. Dezamy juures on tähtis, et ta mõistis ühiskonna ümberkorraldamise vajadust revolutsioonilisel teel. Peamiseks vahendiks kommunistliku ühiskonna loomiseks Dezamy ja ta pooldajad pidasid revolutsioonilist diktatuuri, ajutist revolutsioonilist valitsust, tootmise juhtimise koondamist riigi kätte, rahvuslike töökodade ja ühiskondlike kaupluste organiseerimist, et sel teel üle minna kommunistlikule ühiskonnale. Kuid Dezamy nagu Blanqui'gi ei mõistnud proletariaadi olemust ja tema ajaloolist tähtsust. Proletariaadiks ta pidas rõhuvat enamikku.Prantsuse elanikkonnast, revolutsioonilise diktatuuri all aga - väheste vandenõulaste diktatuuri. Tema suureks puuduseks oli jämeda võrdsuskommunismi jutlustamine, mis lähtus sellest, naiivsest ettekujutusest, nagu oleks kõigil inimestel ühesugused vajadused, et kõikide inimeste vajadusi on võimalik viia võrdsele tasemele.

Parempoolse utopistliku kommunismi esindajaks oli Cabet - rahuliku kommunismi saabumise jutlustaja. Cabet nägi kaasaegses ühiskonnas töötavate masside viletsust ja rasket olukorda, kuid ta ei mõistnud selle põhjusi. Viletsuse peapõhjus tema arvates seisneb inimeste harimatuses ja nende eksimustes. Kõik inimesed on tegelikult head - headus ja armastus on inimese instinktiks. Cabet' ideaaliks oli kommunistlik ühiskond, mida ta ette kujutas oma raamatus "Teekond Ikaariasse" (kirjutatud 1840. aastal). Ikaarias kõik inimesed on võrdsed kohustustes ja vajadustes, kasutavad võrdselt kõiki materiaalseid kõiki materiaalseid ja vaimseid hüvesid. Kuid Cabet eitab

vägivaldset revolutsiooni vana ühiskonna kukutamiseks. Ta ise rääkis enda kohta: "Ma olen pigem reformist kui revolutsionäär - ma olen kõigepealt demokraat."[44] Kommunismile jõudmiseks on vaja kasvatada inimesi moraalselt ja levitada kommunistlikku propagandat. Cabet' kommunistlik õpetus on seotud ka religiooniga. Tema arvates kommunism on kristluse nõudmiste realiseerimine, kuna kristluse õpetus sisaldavat endas kommunismi printsiipe.

Teatud mõju kodanliku ja väikekodanliku intelligentsi hulgas 40-ndatel aastatel omasid sensimonistid ja furjeristid - Saint-Simone'i ja Fourier' õpilased ja pooldajad. Saint-Simone ja Fourier tegutsesid ajal, mil kapitalism oli võrdlemisi vähe arenenud, ning sellest tingituna vastuolud kodanluse ja tööliskassi vahel polnud veel täielikult selgelt välja kujunenud. Selle tõttu on loomulik, et nad ei mõistnud klassivõitlust kodanluse ja proletariaadi vahel ega ühiskonna revolutsioonilise ümberkorralduse vajadust. Kuid andeksandmatu on selle mittenägemine nende õpilaste poolt, kes tegutsesid juba arenenuma kapitalismi tingimusis. Marx ja Engels näitavad, et "Nad peavad kõvasti kinni oma õpetajate vanadest vaadetest, arvestamata proletariaadi ajaloolist edasiarenemist. Nad katsuvad seepärast järjekindlalt klassivõitlust uuesti nüristada ja vastandlikkusi lepitada."[45]

---

[44] В. П. Волгин, Этюсн Кабе, lk. 234

[45] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku Partei Manifest, Tallinn, 1951, lk. 63.

Furjeristide kõige tüüpilisemaks esindajaks oli Viktor Considerant, andekas publitsist, väljapaistev teoreetik ja poliitik, Fourier' õpetuse jätkaja. Kuid Considerant, erinevalt Fourier'st juba mõistis klassivõitlust, mõistis proletariaati kui klassi, kellel puuduvad tootmisvahendid ning kujutab endast vastandlikku poolust kapitalistidele[46]. Kuid Considerant ei mõistnud proletariaadi tähtsust, ei mõistnud teda kui kodanliku ühiskonna kukutajat. Ise Considerant tegelikult kartis töölisklassi väljaastumist, mistõttu püüdis näidata proletariaadi ja tööstuskodanluse huvide ühtsust. Ühiskonna liikumapanevaks jõuks Considerant'i arvates pidi olema tööstuskodanlus, kes, allutanud enda mõjule töölisklassi, koos viimasega pidi vabastama ühiskonna finantsaristokraatia ikkest. J.V.Stalin näitab, et Considerant "...jäi paratamatuks utopistiks, kes nägi Prantsusmaa päästmist klasside lepitamises"[47].

Eriti levinud oli Prantsusmaal 40-ndatel aastatel väikekodanlik sotsialism. Marx ja Engels näitasid, et "Niisugustes maades nagu Prantsusmaa, kus talupoegade klass moodustab kaugelt rohkem poole rahvastikku, oli loomulik, et autorid, kes asusid proletariaadi poolele kodanluse vastu, kasutasid oma kodanliku režiimi kriitikas väikekodanlikku ja talupoeglikku mõõdupuud ja astusid tööliste eest välja väikekodanluse seisukohalt. Nii tekkis väikekodanlik sotsialism."[48]

---

[46] Д.И. Розенберг, История политической экономии, т.I. Москва 1940, lk.343-345

[47] J.Stalin, Kas anarhism või sotsialism? Tallinn 1952, lk.111.

[48] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku Partei Manifest, Tallinn 1951, lk.55.

Väikekodanliku sotsialismi esindajana Prantsusmaal tuleb kõigepealt esile tõsta Louis Blanc'i. Louis Blanc kritiseeris kapitalistlikku korda ja tema pahesid. Kuid ta püüdis näidata, nagu kannataks kapitalistlikus ühiskonnas kõik klassid, nii ekspluateerijad kui ka ekspluateeritavad. Selle peapõhjust ta nägi konkurentsis ning oma pealöögi suunaski kapitalistliku vabakonkurentsi vastu. See näitab väga kujukalt teda kui väikekodanluse ideoloogi. Louis Blanc nõudis riigi krediitide abil väikeste ühiskondlike töökodade asutamist, mis konkurentsivõitluse tulemusena turul kapitalistlike ettevõtetega võidaks viimased ning kapitalistlikud suurettevõtted selle tulemusena kaoksid hoopis. Seega Louis Blanc püüdis uue töö organiseerimise teel, rahulikul teel ümber korraldada olemasolevat korda, kasutada selleks kodanliku riigi abi. "Louis Blanc," kirjutas tema kohta Lenin, "ootas abi kodanluselt, lootis ja hellitas lootust nagu kodanlus võib aidata töölisi "töö organiseerimisel" - see ebaselge termin pidi väljendama "sotsialistlikke" taotlusi"[49].

Väikekodanliku sotsialismi kõige tüüpilisemaks esindajaks Prantsusmaal XIX sajandil oli Proudhon, kes oma päritolult ja elukutselt oli tööline, kuid kelle ideoloogia oli väikekodanlik. Oma töös "Majanduslike vastuolude süsteem ehk viletsuse filosoofia", mis ilmus 1846.aastal Proudhon kritiseeris kõiki sel ajal Prantsusmaal levinud utopistliku sotsialismi ja kommunismi õpetusi. Kuid samal ajal Proudhon ise ei tõusnud nendest

---

[49] В.И. Ленин, Сочинения т. 24, Ленинград 1949, lk. 15

kõrgemale, vaid jäi tegelikult kodanlikuks ökonomistiks, kodanliku korra kaitsjaks. Ta kritiseeris kapitalistliku suuromandit ja suurtootmist, seejuures tuliselt kaitstes väikeomandit ja väiketootmist. Kogu tema tegevus oli suunatud mitte kodanliku korra hävitamisele, vaid tema reformeerimisele, puhastamisele, Proudhon ei mõistnud seda, et ajalugu ei saa tagasi pöörata, suurtööstust ei saa tagasi viia väiketootmisele. Teisest küljest ta ei mõistnud, et "...väiketootmine," nagu näitas Lenin, "sünnitab kapitalismi ja kodanlust alatasa, iga päev, iga tund stiihiliselt ja massilises ulatuses..."[50] Proudhon tahtis hävitada kodanliku ühiskonna halvad küljed ning võtta sealt ainult "head" küljed, selles suhtes oli ta tüüpiline eklektik. Näiteks kodanliku ühiskonna sellistest vastandlikest poolustest, nagu rikkus ja vaesus tuleks likvideerida vaesus, kodanlus ja proletariaat - tuleks likvideerida proletariaat. See näitab, et Proudhon ei mõistnud, et kapitalistliku ühiskonna vastuolulisi kategooriaid saab hävitada vaid siis, kui hävitada kogu kapitalistlik ühiskond. Tervikuna Proudhoni õpetus, nagu üldse väikekodanlik sotsialism, oli reaktsiooniline ja utopistlik.

Üldiselt kokkuvõtteid tehes tuleb märkida, et Prantsuse kommunism ja sotsialism 40-ndatel aastatel oli utopistlik ja sektantlik. Nende õpetuste ideoloogid olid äärmiselt nõrgalt seotud töölisklassiga, ega mõistnud viimase ajaloolist tähtsust. Prantsuse sotsialistid ja

---

[50] V.I.Lenin, Valitud teosed II köide, Tallinn 1946, lk.469.

kommunistid polnud tegelikult töölisklassi, vaid väikekodanluse huvide kaitsjad. Töölisklass sel ajal oli veel võrdlemisi vähe arenenud ning sattus seetõttu väikekodanluse ideoloogide mõju alla. Prantsuse töölisklassil puudus veel iseseisev partei ja nende tegelikke huvisid väljendav sotsialistlik ning kommunistlik teooria.

Võrreldes Inglismaaga ja Prantsusmaaga Saksamaa oma majanduslikus ja poliitilises arenemises jäi XIX sajandil tunduvalt maha esimestest. Kui Inglismaal feodaalsuhted hävitati XVII sajandil kodanliku revolutsiooni poolt, ja Prantsusmaal XVIII sajandil, siis Saksamaal feodaalsuhted säilisid kuni XIX sajandi keskpaigani. Erinevalt Inglismaast ja Prantsusmaast, kus võimu juures oli kodanlus, Saksamaal poliitiline võim jäi mõisnike kätte. Marx ja Engels oma töös "Revolutsioon ja kontrrevolutsioon Saksamaal" näitavad, kui suurt positsiooni omas feodalism veel Saksamaa majanduslikus ja poliitilises elus 40-ndatel aastatel: "Sel ajal kui Inglismaal ja Prantsusmaal tugev ja rikas kodanlus, kontsentreerunud suurtes tööstuslinnades, eriti pealinnas, täielikult hävitas feodalismi, või vähemalt muutis ta tühisteks jäänusteks - Saksamaal feodaalne mõisnikkond säilitas suure osa oma vanadest privileegidest. Feodaalne maavaldussüsteem peaaegu kõikjal jäi valitsevaks. Maavaldajatele jäi isegi kohtuõigus feodaalselt sõltuvate talupoegade üle... Ühtedes kohtades feodalism oli tugevam kui teistes, kuid mitte kusagil, välja arvatud Reini vasem kallas, ta polnud täielikult hävitatud. Seda feodaalset aadelkonda, sel ajal väga arvuline ja väga rikas,

ametlikult loeti esimeseks "seisuseks" maal."[51]

Käsitledes Saksamaa majanduslikku ja sotsiaal-poliitilist olukorda XIX sajandi I poolel, tuleb silmas pidada järgmisi asjaolusid: feodaalsuhete säilimist põllumajanduses ja riigi poliitilises elus, Saksamaa eripiirkondade ebaühtlast arengut ja maa poliitilist killustatust.

1840-ndatel aastatel Saksamaa kujutas endast peamiselt agraarmaad. Saksa riikidest majanduslikult kõige arenenumas - Preisis näiteks enam kui 80% elanikkonnast tegeles põllumajandusega, või oli temast vahenditult materiaalses sõltuvuses[52] . Põllumajanduses kehtis feodaalsuhete süsteem, mis lasus raske kohustusena talupoegade õlul ja pidurdas põllumajanduse tõusu. Agraarreformid, mis teostati XIX sajandi I poolel, kandsid poolikut iseloomu: ainult vähemik saksa talupoegadest,vabanes teoorjusest, obrokist ja teistest kohustustest, tasudes mõisnikele suurt väljaostumaksu. Mõisnikud-feodaalid, halastamatult ekspluateerides feodaalselt sõltuvaid talupoegi, säilitasid enda käes endiselt enamiku põllumaast. Eriti suured olid mõisnike maavaldused Ida-Preisis, mis oli peamiseks reaktsioonitoeks Saksamaal. Kapitalismi areng mainitud perioodil põllumajanduses toimus äärmiselt aeglaselt ja talupoegadele kõige valulisemas vormis, mida Lenin nimetas "preisi teeks". Erinevalt "ameerika teest" "preisi teed" iseloomustab, nagu näitas Lenin, see, et "... maavalduse keskaegsed vahekorrad ei likvideeru korraga, vaid kohan-

---

[51] К. Маркс и Ф. Энгельс, Революция и контрреволюция в Германии, Москва 1940, ск.6

[52] Ю. Кучинский, История условий труда в Германии, Москва 1949, ск.8

duvad aeglaselt kapitalismiga, mis säilitab seetõttu kauaks ajaks feodaalsed jooned"[53]. Kuid siiski, täielikult kapitalismi arengu "preisi tee" põllumajanduses toimus hiljem, pärast 1848.a. revolutsiooni.

Kui Inglismaal XIX sajandi I poolel tööstusrevolutsioon saavutas juba täiuslikkuse, siis Saksamaal samal ajal väiketootmine omas võrdlemisi suurt ülekaalu suurtootmise suhtes. Kuid siiski selleks ajaks Saksamaal olid täielikult jõudnud kindlustuda uued rajoonid, kus kapitalismi areng toimus suhteliselt kiires tempos. Kõige tähtsamaiks neist olid Saksi ja Reini-Vestfäli provints. Saksis oli arenenud peamiselt tekstiiltööstus, Reini-Vestfäli provintsis jällegi peamiselt raske- ja tarbeainetetööstus. Peaaegu pool kogu kapitalimahutuste summast rasketööstusse langes Lääne-Saksamaale, mille kaevandustes ja tehastes töötas ligi 25% saksa tööliste üldarvust[54]. Lääne provintsid olid üldiselt tihedamini asustatud, elanikkonna kasv toimus siin kiiremini kui teistes rajoonides. Reini provints oli seega Saksamaal tööstusliku arengu keskuseks. Seda tuleb seletada siin leiduvate loodusvarade rikkusega: kivisüsi ja rauamaak, teisest küljest - siin Prantsuse revolutsiooni mõjul varem kui teistes Saksamaa osades olid hävitatud feodaalsuhted ja pärisorjus. Üheks arenenumaks rajooniks oli veel Sileesia, kuigi ülaltooduga võrreldes vähemarenenud. Siin 20-30-ndatel aastatel oli juba märgata tehnilist progressi. Kapitalistlikud manufaktuurid haarasid siin tuhandeid külakäsitöölisi, kes olid sõltuvuses suurtest ettevõtjatest,

---

[53] V.I.Lenin, Teosed, 15.k., Tallinn 1953, lk.119.

[54] Ю. Кучинский, История условий труда в Германии, ск. 15

nn. "vabrikantidest". 30-40-ndatel aastatel oli märgata progressi mitte ainult tööstuse, vaid ka transpordi alal, eriti raudteetranspordi alal, mis omakorda soodustas tööstuse arengut. 1835.aastal Saksamaal oli ehitatud esimene raudtee . 1840-ndal aastal algas raudtee-magistraalide ehitamine, mis ühendasid Berliini teiste tähtsamate Saksamaa linnadega.

Üheks tähtsaks tööstuse arengu eelduseks Saksamaal oli tolliliidu loomine. 1818.aastal Preisis oli kehtestatud üldine tollitariif. Järgmistel aastatel Preisi valitsus astus sammu selleks, et hävitada tollitõkked Preisi ja naaber-saksa riikide vahel, mis küll väga vähe laiendas Preisi tollisüsteemi piire. 1834.aastal moodustati tolliliit, millesse kuulusid juba 18 saksa riiki, kusjuures Preisile kuulus selles juhtiv koht. Tolliliit aitas tunduval määral kaasa majanduslike suhete tugevnemisele üksikute saksa riikide vahel ja soodustas seega siseturu ning väliskaubanduse arengut, mis omakorda soodustas tööstusliku tootmise arengut.

Kuid vaatamata kõigile neile edusammudele, XIX sajandi I poolel Saksamaa alles astus tööstusliku revolutsiooni staadiumi. Enamikes saksa linnades esikohal oli peamiselt käsitöö ja manufaktuurtootmine - peamiselt detsentraliseeritud manufaktuur, ühendatud tööga linna töökodade ja külakäsitööga. Üheks oluliseks põhjuseks, mis takistas majanduse arengut, oli Saksamaa poliitiline killustatus. Viini kongressil loodud Saksa Liit ainult for-

maalselt ühendas Saksamaa, faktiliselt ta jäi killustatuks reaks iseseisvaiks riikideks - arvuliselt 38, kusjuures iga riigi valitsus selles liidus tegutses peaaegu täielikult iseseisvalt.

Silmas pidades asjaolu, et Saksamaal XIX sajandi I poolel toimus üleminekuperiood feodaalsuhetelt kapitalistlikele tootmissuhetele, tuleb sellest seisukohast iseloomustada ka tema klassistruktuuri. Rääkides töölisklassist, ei tule selle all mõelda kapitalistliku suurtööstusega seotud proletariaati, vaid peamiselt väiketootmisest, manufaktuurtootmisest sõltuvat, mis oma iseloomult sarnanes seega rohkem poolproletariaadile. "Saksamaal," nagu näitavad Marx ja Engels, "rõhuv enamus palgatöölistest sai tööd mitte kaasaegset tüüpi tööstusvürstidelt, kes on Suurbritannias esindatud suurepäraste eksemplaridena, vaid väikestelt käsitöölistelt, kellede tootmissüsteem on keskaja jäänus[55]."

Seega töölisklass sel perioodil alles formeerus iseseisvaks klassiks, seoses kapitalistliku suhete formeerumisega ja enamuses koosnes käsitöölistest ja põllutöölistest-sulastest. Vabrikutöölisi kohtame vaid enamarenenud Reini provintsis. "Töölisklass Saksamaal oma sotsiaalses ja poliitilises arengus jäi samal määral maha Inglismaa ja Prantsusmaa töölisklassist, nagu saksa kodanlus jäi maha nende maade kodanlusest," näitavad Marx ja Engels.[56]

---

[55] К. Маркс и Ф. Энгельс, Революция и контрреволюция в Германии, lk. 10

[56] Samas, lk.9.

Nagu teistelgi maadel, sattus Saksamaa noor tööliskласs kapitalismi arenguga raskesse olukorda, mis Saksamaal, seoses tema majandusliku mahajäämusega, võttis veelgi suurema ulatuse. Seda, mida ei suutnud anda tehniliselt halvasti varustatud saksa tööstusettevõtted, tuli täiendada tööliste kahekordistatud ekspluateerimisega. Selle kaotusę,mida saksa ettevõtja kandis välisturul võistluses teiste maade kaupadega, tegi ta tasa oma maa töölise ränga ekspluateerimise arvel. Tööliste olukorda halvendas veel see, et Saksamaal talupoegade maatustamine toimus samaaegselt tööstuse vabanemisega feodaalseist köidikuist, mis veelgi enam tähendas tööliste reservarmee suurenemist. Inglismaal näiteks see protsess toimus enne tööstusliku arengu algust.

Tööliste olukorra iseloomustuseks võiks tuua järgmised näited. Näiteks 1844.-45.aastal Reini provintsi päevatöölise, kes omas üht last, elatusmiinimum oli 227 floriini.[57] Kui tööline töötas aasta läbi, tema töötasu aastas moodustas umbes 120 fl. See näitab, et päevatööline teenis aastas natuke üle poole elatusmiinimumist. Kutšinski, kasutades Gustav von Gülichi andmeid, näitab, et juba XIX sajandi 20-ndatel aastatel reas saksa rajoonides, peamiselt Saksis, Sileesias, Reini provintsis jm. töölised kannatasid tõsist toidupuudust. Leiba asendas siin harilikult kartul, kuid ka viimast ei jätkunud küllaldaselt maa vähesuse tõttu kartulikasvatamiseks. Kuid see oli periood (20-ndad aastad), mil suurem osa vabrikutöölistest oli veel varustatud maatükiga. Olukord järg-

---

[57] Ю. Кучинский, История условий труда в Германии, lk. 39

miste aastakümnete jooksul halvenes veelgi, seoses nende tööliste protsendi vähenemisega, kes omasid väikest maatükki ja võisid sellelt lisa saada palgale .

Tööliste olukorda Saksamaal iseloomustab ka pikk tööpäev.40-ndatel aastatel üldiselt tööpäeva kestus ei omanud mingit piiri, ulatudes sageli 15, 16, 17 ja isegi enam tunnile.[58] See oli iseloomulik mitte ainult vabrikutöölistele, vaid ka käsitöölistele ja põllutöölistele, kes omast vabast ajast pidid kõrvaltööga lisa hankima kehvale töötasule[59] .

Eelpoolmainitule lisandus veel sagedane tööpuudus, mis 40-ndal aastal, seoses majanduskriisiga, oli eriti terav. Tööpuudus põhjustas saksa tööliste hulgalist väljarändamist, mis algas juba 30-ndatel aastatel ja võttis võrdlemisi suure ulatuse 40-ndail aastail.

Seega Saksamaa 40-ndatel aastatel kujutas endast mitut liiki rõhumise süsteemi: feodaalse, kapitalistliku, millele lisandus veel sõjalis-absolutistlik ja rahvuslik surve.

Saksamaa suurimates riikides tol ajal, eriti Preisis, oli poliitiline võim reaktsiooniliste mõisnike ja kõrgema ametkonna käes. Igasugune püüd poliitilisele vabadusele suruti karmilt maha reaktsiooniliste valitsuste poolt. Austrias seisis võimu juures reaktsionäär Metternich - rahvusliku vabadusvõitluse mahasuruja Euroopas (Püha lii-

---

[58] Ю. Кузинский, История условий труда в Германии, lk.47

[59] Samas, lk.47-48.

du aktiivsemaid tegelasi), samuti ka Saksa Liidus, kes kõigi vahenditega püüdis sumbutada tšehhide, slovakkide, ungarlaste ja itaallaste rahvuslik-vabastuslikku võitlust.

Vastavalt mitmet liiki rõhumise vormidele kujutas Saksamaa endast ka mitmet liiki vastuolude - mõisnike ja talupoegade, töölisklassi ja kodanluse vahelise ning rahvuslike vastuolude kogumikku. Samuti tuleb märkida ka kodanluse opositsiooni valitsuse suhtes, mis kandis küll võrdlemisi tagasihoidlikku iseloomu.

Saksamaa ees esimeseks ülesandeks sel perioodil oli kodanliku revolutsiooni teostamine, mis pidi kukutama mõisnike võimu, looma ühtse Saksamaa, ning ühtlasi õõnestama reaktsioonijõude kogu Euroopas ja kiirendama proletariaadi võitu Inglismaal ja Prantsusmaal. Selgitades, miks revolutsioonilise liikumise keskus kandus üle Saksamaale ja miks viimane sai marksismi kodumaaks, näitas J.V.Stalin järgmist: "Saksamaal oli til ajal puhkemas kodanlik revolutsioon samuti nagu Venemaal XX sajandi alguses. Marx kirjutas tookord "Kommunistlikus manifestis", et

> "Saksamaale osutavad kommunistid peatähelepanu sellepärast, et ta seisab kodanliku revolutsiooni lävel ja et ta teostab selle pöörde Euroopa tsivilisatsiooni arenenumais tingimusis üldse ja palju arenenuma proletariaadiga kui Inglismaa XVII ja Prantsusmaa XVIII sajandil, mispärast Saksa kodanlik revolutsioon võib olla ainult proletaarse revolutsiooni otsene eelmäng."

Teiste sõnadega, revolutsioonilise liikumise keskus oli kandunud Saksamaale. Vaevalt saab olla kahtlust, et just see Marxi poolt eeltoodud tsitaadis mainitud asjaolu oli tõenäoliseks põhjuseks, miks just Saksamaa osutus teaduslikku sotsialismi sünnimaaks ja saksa proletariaadi juhid - Marx ja Engels - selle loojaiks."[60]

Peamine ülesanne Saksamaal feodalismi kukutamiseks oleks loomulikult pidanud langema saksa kodanlusele, nagu seda tegi inglise ja prantsuse kodanlus, kes revolutsioonilisel teel kõrvaldas tõkked oma arenguteelt. Kuid teisiti tuleb iseloomustada saksa kodanlust. Viimane tundis end üldiselt hästi mõisniku võimu ja despotismi tingimusis, ta seisis tegelikult liidus aristokraatiaga, oli nõrk iseseisvaks väljaastumiseks. Selle põhjuseks oli ühest küljest asjaolu, et saksa kodanlus polnud veel täielikult majanduslikult ja poliitiliselt iseseisvaks klassiks konsolideerunud. Saksamaa killustatuse tõttu kodanlus ei kujutanud endast ühtset, terviklikku klassi. Teisest küljest saksa kodanlus kartis töölisklassi, rohkem kui aristokraatiat, tal tuli kokku põrkuda töölisklassi võitlusega enne, kui ta polnud ise veel võimu juurde jõudnud. Seega saksa kodanlus nägi töölisklassi kui oma vaenlast enne kodanlikku revolutsiooni ja mõistis tema ohtu enda saatusele ning seega, jõudmata veel kujuneda revolutsiooniliseks, ta muutub juba kontrrevolutsiooniliseks, kes surus halastamatult koos aristokraatiaga maha igasuguse tööliste iseseisva väljaastumiskatse.

---

[60] J.Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1952, lk.6.

Kodanluse opositsioon üldiselt 30-40-ndail aastail oli võrdlemisi tagasihoidlik. Teatud kodanluse ringkonnad, eriti Reini provintsi tööstuslik-kaubanduslik kodanlus, nõudis valimiskorra muutmist kodanluse kasuks, konstitutsiooni, mõisnike seisuslike privileegide kaotamist, tolliliidu laiendamist jne. Kuid oma enamuses kodanlikud liberaalid lootsid oma taotlusi ellu viia rahulikul teel, kokkuleppe teel monarhia ja mõisnikega, et vältida igasugust ülestõusu võimalust tööliste poolt. Otsustavamalt astusid välja reaktsiooni vastu käsitöölised, väikekodanlus, eesrindlik intelligents, kes ühelt poolt tundsid areneva kodanluse, teiselt poolt mõisnike survet. Nende elutingimused tõukasid neid palju julgemale protestile olemasoleva korra vastu, tooma neid vabariiklik-demokraatlikele taotlustele. Demokraatlik-vabariiklik opositsioon väljendus peamiselt kirjanduslikus vormis ja filosoofilistes taotlustes.

20-30-ndatel aastatel tekkis kirjanduslik vool "Noor Saksamaa", millesse kuuluvad kirjanikud ja poeedid võitlesid Metternichi reaktsioonilise režiimi vastu, Preisi junkurluse ja väikevürstide omavoli vastu. Seda kirjanduslikku opositsiooni esindasid peamiselt Ludwig Börne ja Heinrich Heine, kes pärast Juulirevolutsiooni olid elama asunud Pariisi. Börne kutsus sakslasi ärkama sajanditepikkusest unest, vastu astuma rõhumisele. Kuid Börne piirdus vaid poliitilise vabaduse kättevõitlemise taotlusega, mõisnike privileegide kaotamisega, jättes täiesti puutumata eraomandi. Börne oli seega demokraatliku suuna esindaja Saksamaal valitsevas opositsioonis, kuid sel perioodil tema tegevus oli üldiselt progressiivne.

Seda tuleb öelda ka Heinrich Heine kohta, kelle poeem "Saksamaa" (kirjutatud 1845.aastal) kujutas endast teravat satiiri Preisi poliitilisele korrale, mõisnikele, bürokraatiale. Heine mõistis kodanlik-demokraatliku revolutsiooni piiratud iseloomu ning oskas tähelepanu pöörata juba töölisklassi kasvavale jõule. Ta hindas kõrgelt Sileesia kangrute ülestõusu, milles ta nägi esimesi töölisliikumise samme.

Rääkides töölisliikumisest Saksamaal 40-ndatel aastatel tuleb märkida, et enne 1848.aasta revolutsiooni töölisliikumine Saksamaal oli võrdlemisi vähe arenenud, silmas pidades Saksamaa kirjanduslikku ja poliitilist olukorda, kus kapitalism alles tegi oma esimesi samme ning sellele vastavalt ka töölisklass oli uue arengu algstaadiumil. Teisest küljest Saksamaal peatähelepanu oli suunatud mõisnike võimu vastu, mistõttu töölisklass oli veel kodanluse mõju all, ega omanud iseseisvat poliitilist parteid, ka mitte ametiühinguid. Saksa tööliste sotsialistlikud organisatsioonid tekkisid peamiselt välismaal, kandsid sektantlikku iseloomu ja olid eraldatud Saksamaa töölisklassist.

Kuid siiski juba 40-ndatel aastatel näeme saksa töölisklassi iseseisvat väljaastumist. Rasked majanduslikud tingimused tõukasid teda võitlema oma rõhujate-kapitalistide vastu.

Saksa tööliste esimeseks suurimaks väljaastumiseks kapitalismi vastu oli Sileesia kangrute ülestõus 1844-ndal aastal, kellede olukord pärast tööstulikku revolutsiooni Inglismaal oli jõudnud äärmise viletsuse piirini.

Preisis sel ajal tekstiiltööstusel puudus veel siseturg, mistõttu ta oli täielikult sõltuv välisturust. Kriisi olukorras välisturul vajadus puuvilla järele vähenes, mistõttu saksa vabrikandid ei saanud loodetud kasumeid. (Näiteks 1842.a. kriisi tõttu Inglismaal ja USA-s.). See viis tootmise piiramisele, nõudmise vähenemisele töölis-te järele ning tööpalga langusele[61]. Kangrute olukord halvenes eriti 1842.aastal, seoses 1841.aasta viljaikal-dusega mägirajoonides, millele järgnes 1842/43.a. talvel nälg. Kangrute rasket olukorda kasutasid oma huvides ära ettevõtjad. Nad laiendasid tootmist, võimalikult äärmuse-ni alandades töötasu, vähendades seega tootmise kulusid ning alandades oma kaupade hindu välisturul. See võimal-das neil turustada omi kaupu, vaatamata kriisile ning ühtlasi võita nõrgemaid konkurente.

Ülestõusu eel Sileesia kangrud väljendasid oma ra-hulolematust laulus "Verine kohus", mida Marx nimetas "julgeks sõjahüüdeks", "...kus proletariaat teravalt, sel-gelt ja halastamatult teatab kõikekuuldavalt oma vastand-likkust kodanlikule ühiskonnale."[62] Näljased kangrud tund-sid end esimest korda ühise perena, ühise rõhutud klassi-na, esimest korda tundsid end kui proletariaati. Juuni algul 1844.aastal kaua kogunenud kangrute viha lõi lõpuks purskele, mil kangrud õiendasid halastamatult arveid oma vaenlaste vabrikantidega - Zwanziegeniga ja teistega.

---

[61] Е. Тарле, Два восстания силезских ткачей [1793-1844], Москва-Ленинград 1948, lk. 288-290

[62] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III, Москва-Ленинград 1929, lk. 15

Kuigi kangrute ülestõus polnud tegelikult ette valmistatud ja algas stiihiliselt (seoses ühe kangru - Wilhelm Ruderi arreteerimisega, kui kangrud kogunesid järjekordseks laulmiseks Zwanziegeri akna alla) ja kuigi nende eesotsas polnud märgata organiseeritud grupi juhtimist, nende liikumises oli siiski märgata rida organiseerituse ja teadlikkuse momente. Just viimane asjaolu eraldab neid analoogilistest varasematest saksa, inglise ja prantsuse tööliste väljaastumistest, mis olid suunatud masinate vastu, mistõttu Marx märkis, et "...mitte ükski Prantsuse ja Inglise ülestõusudest ei omandanud sellist teoreetilist ja teadlikku iseloomu, kui Sileesia kangrute ülestõus."[63] Juba ülestõusu algul juhtisid liikumist üksikud kõige teadlikumad kangrud, kes püüdsid liikumisele - rünnakule Zwanziegeri vastu, võitlusele Ruderi vabastamise ja töötasu kõrgendamise eest anda organiseeritud iseloomu . Nad püüdsid liikumisele kaasa tõmmata võimalikult rohkem kangruid, neid mitte lasta laiali valguda. Hiljem naaberasundusse suundumisel oli märgata nende organiseeritud liikumist. Kangrute arveteõiendamine vabrikantidega ei kujutanud endist mingit stiihilist mässu: kõigepealt hävitati vabrikantide kaubaraamatud ja alles selle järel toimus tootmisvahendite ja vabrikantide isikliku varanduse hävitamine, kusjuures viimase suhtes polnud märgata mingit röövimist. Sellise teatud organiseerituse ja teadliku iseloomu tõttu ongi seletatav kangrute võrdlemisi visa

---

[63] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III, lk. 15

vastupanu sõjavägede pealetungile.

Vaatamata Sileesia kangrute kaotusega, omas nende ülestõus suurt ajaloolist tähtsust, ta näitas, et eesrindlikemate maade töölisklassi järel kapitalistide vastu võitlusse astub koos saksa töölisklass. Sileesia kangrute ülestõus leidis vastukaja töölisklassi hulgas üle kogu Saksamaa ja äratas neid võitlusele kapitalistide vastu. Sileesia mägirajoonide kangrute ülestõusule järgnes samal aastal Sileesia linnas Breslaus kangrute ülestõus ekspluateerijate vastu.[64] 18.juunil algas Sileesiaga piirnevas Tšehhis - Prahas ja selle ümbruskonnas saksa tööliste-sitsitrükkijate streik, kellede olukord halvenes masinate kasutuselevõtuga seoses (st. käsitsitrükkijate olukord). Juulis 1844 streikisid Saksi riidetrükkijad ja raudteetöölised , augustis algas massiline Berliini sitsitrükkijate streik.

Kõik see näitab, millist vastukaja leidis üle kogu Saksamaa Sileesia kangrute ülestõus.

Nagu Inglismaal ja Prantsusmaal, oli ka Saksamaa XIX sajandi 40.aastail tööliste hulgas levinud utopistliku kommunismi ideed. Siinseks utopistliku kommunismi teoreetikuks oli rändav käsitööline-rätsep Wilhelm Weitling. Weitling, sõitnud 1835.aastal Pariisi, tutvus siin prantsuse utopistide-sotsialistide - Saint-Simone'i, Fourier'i teostega ning hakkas nende põhjal välja töötama oma õpetust.

---

[64] С. Л. Кан, Два восстания силезских ткачей [1793 - 1844], ст. 337

1842.aastal Weitling kirjutas oma peateose "Vabaduse ja harmoonia garantii", mis tõi talle suure kuulsuse.

Selles teoses Weitling, nagu prantsuse suured utopistid-sotsialistid kritiseerib teravalt kaasaegse kapitalistliku ühiskonna pahesid: rahaahnust, kodanlikku moraali, näitab kodanliku demokraatia piiratud iseloomu jne.[65] Tema poolt kujutatud tulevases kommunistlikus ühiskonnas või nagu ta ise nimetab "suures perekondlikus liidus" puuduvad kapitalistlikule ühiskonnale iseloomulikud nähtused, - raha, valitsus, seadused. Siin valitseb ja juhib kogu rahvas üldiselt.

Erinevalt prantsuse suurtest utopistidest-sotsialistidest Weitling mõistab, et kõiki kapitalistliku ühiskonna pahesid saab kõrvaldada ainult selle ühiskonna vägivaldse kukutamise abil. Weitling kutsub töölisi võitlema olemasoleva korra vastu, kapitalistliku ekspluateerimise vastu.

Weitlingi teos "Vabaduse ja harmoonia garantii" on üks tema parimaid töid. Kapitalistliku ühiskonna vägivaldse kukutamise vajaduse rõhutamise tõttu selles teoses nimetasid Marx ja Engels Weitlingi "...saksa proletariaadi liikumise esimeseks iseseisvaks teoreetikuks" .

Kuid juba "Vabaduse ja harmoonia garantiis" tulevad esile Weitlingi õpetuse puudused, mis tema hilisemates teostes muutuvad domineerivaks.

Kuuludes sotsiaalse seisundi poolest proletariseeru-

---

[65] Ф. Меринг, История германской социал-демократии; т.I Москва 1920, ст. 99-101

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

nud käsitööliste hulka, kellede klassiteadvuse arengutase oli tunduvalt madalam kaasaegse proletariaadi omast, ei suutnud Weitling teaduslikult lahendada sotsiaal-poliitilisi ja majanduslikke küsimusi. Ta ei mõistnud ühiskonna arengu objektiivseid seaduspärasusi, millest tulenesid tema õpetuse kõik puudused.

Kritiseerides kapitalistliku ühiskonna pahesid ei mõistnud Weitling, millest tulenevad need pahed, mis on kapitalistlike vastuolude, tööliste ekspluateerimise põhjuseks. Ta piirdus vaid kapitalistliku ühiskonna väliste pahede,kritiseerimisega, suunates peamise löögi raha- ja kaubakapitali vastu. Need kaks kapitali vormi on Weitlingi arvates kõigi pahede põhjuseks.

Kuigi Weitling nõudis kapitalistliku ühiskonna vägivaldset ümberkorraldamist kommunistlikuks ühiskonnaks, ei mõistnud ta, milliste vahenditega seda teostada. Peamiseks jõuks, kes kukutab kapitalistliku ühiskonna, pidi Weitlingi arvates olema mitte klassiteadlik proletariaat, vaid ühiskonna kõige madalam kiht - kaltsakproletariaat. Selle tõttu ei omistanud Weitling mingit tähtsust tööliste poliitilise teadlikkuse tõstmisele, nende ettevalmistamisele revolutsiooniks. Revolutsiooni suhtus Weitling tegelikult kui kaltsakproletariaadi stiihilisse mässu, mida võib läbi viia igal ajal, arvestamata selleks vajalikke objektiivseid tingimusi.

Weitling üldiselt ei mõistnud proletariaadi tähtsust ajaloos, ei mõistnud, et ainult organiseeritud proletariaadi revolutsiooni teel on võimalik saavutada tööliste vabanemine kapitalistlikust ekspluateerimisest.

Milline oli üldiselt XIX sajandi 40-aastail see ühiskonna materiaalse elu arengu nõue, mis kutsus esile uue teooria - Marxi ja Engelsi teadusliku sotsialismi tekkimise?

Kapitalismi kiire areng sel perioodil, kapitalistlike tootmissuhete kindlustumine peamistes Euroopa riikides - Inglismaal ja Prantsusmaal ning teatud määral ka Saksamaal tõi endaga kaasa töölisklassi ekspluateerimise tugevnemise ning sellest tingituna klassivastuolude teravnemise proletariaadi ja kodanluse vahel. Proletariaadi klassivõitlus muutus sel perioodil peamiseks ühiskonna arengu määravaks jõuks.

Massiline töölisliikumine Inglismaal - tšartism, tööliste ülestõusud Sileesias ja teistes Saksamaa rajoonides, Lyoni kangrute võitlus - kõik see näitas, et ajalooareenile astus uus jõud - proletariaat. Kuid töölisliikumine sel perioodil ei suutnud veel väljuda stiihilisuse raamidest. Töölisklassil polnud selget ettekujutust oma võitluse ülesannetest ja eesmärgist. Tal puudus eesrindlik, tema võitlust suunav ja juhtiv teooria. Arvukad utopistliku sotsialismi ja kommunismi teooriad, mis olid XIX sajandi 40.aastail levinud tööliste seas, ei näinud proletariaadi tähtsust ajaloos. Nad ei suutnud teaduslikult välja selgitada kapitalistliku ühiskonna hukkumise ja uue ühiskonna tekkimise objektiivseid ja subjektiivseid tegureid.

Töölisliikumise arenemine nõudis uut teooriat, teaduslikku teooriat, mis näitas proletariaadile kätte tee vabanemiseks.

MARX JA ENGELS - TEADUSLIKU SOTSIALISMI RAJAJAD.

XIX sajandi 40.aastail olid välja kujunenud majanduslikud ja sotsiaal-poliitilised tingimused marksismi tekkimiseks. Oli tekkinud uus ühiskondlik jõud - proletariaat, kes arvukates ülestõusudes näitas oma leppimatust olemasoleva korra vastu. Proletariaadi klassivõitluse arenemine nõudis uut teooriat, mis pidi teaduslikult välja selgitama proletariaadi osa inimühiskonna ajaloos, tema võitluse ajaloolise tähtsuse, andma sellele võitlusele kindla eesmärgi. Selle teooria väljatöötamiseks oli vaja sügavalt mõista ühiskonna arenemise objektiivseid seaduspärasusi, uurida põhjalikult kogu möödunud ajaloo käiku ning teha sellest üldistusi ja järeldusi ning selle uurimise varal näidata, kuhu arenevad sündmused tulevikus, näidata kapitalistliku ühiskonna paratamatut asendumist sotsialistliku ühiskonnaga. Lõpuks oli tarvis kriitiliselt läbi töötada ja kõrvale heita kõik ebateaduslik, mida sisaldasid endas utopistide-sotsialistide süsteemid.

Proletariaat oma olemasolu tingimuste tõttu polnud võimeline lahendama seda ülesannet, ta otsis stiihiliselt väljapääsu oma raskest majanduslikust olukorrast. J.V.Stalin näitab,et selleks "Et luua teaduslik sotsialism,tuleb seista teaduse eesotsas, tuleb olla varustatud teaduslike teadmistega ja osata sügavalt uurida ajaloolise arenemise

seadusi... Töölisklass aga ei suuda teaduse etteotsa asuda ja seda edasi viia ega teaduslikult uurida ajaloo seadusi: selleks ei ole tal[illegible]aega ega võimalusi."[66] Teaduslik sotsialistlik õpetus ei võinud tekkida stiihilisest töölisliikumisest, vaid see tuli töölisliikumisse tuua väljaspoolt, töölisklassile ustava intelligentsi esindajate poolt, teadusega varustatud isikute poolt. "Ainuüksi oma jõududega suudab töölisklass välja kujundada ainult trade-unionistliku teaduse, s.o. veendumuse, et on vaja liituda ametiühinguisse, peremeestega võitlust pidada, valitsuselt ühtede või teiste tarvilike seaduste väljaandmist taotelda jne. Sotsialismi õpetus on aga võrsunud neist filosoofilistest, ajaloolistest ja majanduslikest teooriaist, mille välja töötasid varakate klasside haritud esindajad, intelligents. Moodsa teadusliku sotsialismi rajajad Marx ja Engels kuulusid ka ise oma sotsiaalselt seisundilt kodanliku intelligentsi hulka."[67]

Marxi ja Engelsi teene seisneb kõigepealt selles, et nad teaduslikult näitasid, et kapitalistlik ühiskond, nagu iga eelnevgi, pole igavene, et ta peab hävima, et kapitalistlikule ühiskonnale järgneb range paratamatusega sotsialistlik ühiskond. "Marx ja Engels esimestena näitasid, et töölisklass ühes tema nõudmistega on selle tänapäeva majandusliku korra paratamatu sünnitis, mis koos kodanlusega vältimatult loob ja organiseerib proletariaadi; nad näitasid, et mitte üksikute õilsate isiksuste

---

[66] J.V.Stalin, Teosed, 1.köide, Tallinn 1952, lk.95.

[67] V.I.Lenin, Teosed, 5.köide, lk.336-337.

heatahtlikud üritused, vaid organiseeritud proletariaadi klassivõitlus päästab inimkonna teda praegu rõhuvast hädast ja viletsusest. Marx ja Engels tegid oma teaduslikus töödes esimestena selgeks, et sotsialism ei ole unistajate väljamõeldis, vaid tootmisjõudude arenemise lõppeesmärk ja paratamatu tulemus tänapäeva ühiskonnas.[68]"

Marx ja Engels nägid proletariaadis seda peamist jõudu, kes kukutab kapitalistliku ühiskonna ja loob sotsialistliku ühiskonna. V.I.Lenin näitab, et 40-ndate aastate utopistid-sotsialistid "...nägid proletariaadis ainult paiset ja nad vaatlesid hirmuga, kuidas tööstuse kasvuga kasvab ka see paise. Sellepärast mõtlesid nad kõik sellele, kuidas peatada tööstuse ja proletariaadi arenemine, peatada "ajalooratas". Vastupidiselt üldisele hirmule proletariaadi arenemise ees panid Marx ja Engels kõik oma lootused proletariaadi lakkamatule kasvule. Mida rohkem on proletaarlasi, seda suurem on nende kui revolutsioonilise klassi jõud, seda lähem ja võimalikum on sotsialism. Lühidalt võiks Marxi ja Engelsi teeneid töölisklassi ees väljendada nõnda: nad õpetasid töölisklassile enesetunnetamist ja eneseteadvust ning seadsid unistuse asemele teaduse.[69]"

Marx ja Engels sündisid Reini provintsis, majanduslikult sel ajal kõige enam arenenud Preisi riigis, kus olid tarvitusele võetud esimesed masinad ning arenes ju-

---

[68] V.I.Lenin, Teosed, 2.köide, Tallinn 1949, lk.5.

[69] Samas, lk.6.

ba vabrikutööstus. Reini provints oli esimene Saksamaal, kus tekkis suurkapitalistlik tööstus ning koos sellega formeerusid ka esimesed tööstusproletariaadi kaadrid.

Karl Marx sündis 5.mail 1818.aastal Trieri linnas kultuurses, haritud perekonnas. Tema isa, elukutselt jurist, oli avara silmaringiga inimene, XVIII sajandi prantsuse valgustajate vaadete kirglik pooldaja. 1835.aastal Karl Marx astus Bonni ülikooli, kust järgmisel aastal isa soovil siirdus üle Berliini ülikooli. Isa soovitusel Marx astus õigusteaduskonda, kuid õigusteadusega tegelemine ülikoolis jäi tal tegelikult tahaplaanile. Peatähelepanu Marx pööras ajaloole ja filosoofiale. Filosoofia alal olisèl ajal esiplaanil Hegeli õpetus. Hegeli õpilased - hegeliaanlased jagunesid üldiselt kahte suunda sel ajal - vanad ja noorhegeliaanlased. Esimesed kaitsesid peamiselt Hegeli õpetuse reaktsioonilist külge, tema konservatiivset süsteemi ning kasutasid seda olemasoleva reaktsioonilise Preisi riigikorra õigustamiseks. Noorhegeliaanlased - Strauss, Bruno Bauer, Edgar Bauer, Arnold Ruge, Feuerbach jt. - olid vasempoolsed radikaalid, kes püüdsid teha Hegeli filosoofiast ateistlikke järeldusi. Berliini ülikoolis Marx astus nn. "Doktorite klubisse", kus kogunesid ja korraldasid oma koosolekuid noorhegeliaanlased[70] . Kõige suuremat mõju Marxile Berliinis noorhegeliaanlaste seas avaldas Bruno Bauer, kes oli ühtlasi Berliini noorhegeliaanlaste juhiks (oli Berliini ülikooli privaatdotsent). Seega Berliinis Marx

---

[70] Ф. Меринг, Карл Маркс, его жизнь и деятельность, Москва - Ленинград 1934, стр. 21

tutvus noorhegeliaanlastega, kes avaldasid talle teatavat mõju, peamiselt nende eitav suhtumine religiooni, eriti Bruno Baueri kristliku õpetuse kriitika. Ülikooli lõpetamisel Marx kirjutas dissertatsioonitöö teemal "Erinevused Epikurose ja Demukritose natuurfilosoofia vahel", kus, nagu näitab Lenin, Marx seisis veel idealismi positsioonil nii ühiskondlikus kui ka filosoofilistes vaadetes, lugedes inimese "eneseteadvust" peamiseks ühiskonna arengu aluseks[71] . Kuid juba selles töös on eeldused Marxi lahkulöömiseks noorhegeliaanlaste idealistlikest vaadetest. Esiteks seda näitab juba dissertatsioonitöö teema valik (Epikuros ja Demukritos olid vana-kreeka filosoofid - materialistid). Kui Hegel suhtus põlgusega vana-kreeka materialismi, siis Marx, nagu näeme, suhtus sellesse vastupidiselt, ta pidas vajalikuks pühendada spetsiaalne töö vana-kreeka filosoofide - materialistide vaadete analüüsile. Marx selles töös mõnel juhul isegi eemaldub idealismilt, nõuab teaduse vabastamist religioonist, ning filosoofia, teaduse tihedat sidet eluga.

Poliitiliste vaadete poolest Marx oli tol ajal revolutsiooniline demokraat. Oma töös Marx võitles inimese vabaduse eest, võitles orjuse ja vägivalla vastu, suhtus põlgusega Preisi reaktsioonilisse riigikorda.

Pärast ülikooli lõpetamist - 1841.aastal Marx kavatses hakata töötama professorina Bonni ülikoolis, et seal pidada võitlust Preisi reaktsiooni vastu. Kuid see kavat-

---

[71] V.I.Lenin, Teosed, 21.k., Tallinn 1953, lk.30.

sus ei läinud täide. Bruno Bauerile keelati Bonni ülikoolis loengute pidamine religiooni kriitika pärast. Marx, kes pooldas Bruno Baueri ateistlikke vaateid, mõistis, et ka tema leiab Bonni ülikooli reaktsiooniliste professoorite poolt samasugust vaenulikku suhtumist ning loobus kavatsusest töötada ülikoolis. Marx otsustas nüüd pühenduda ajakirjandusele, et selle kaudu pidada võitlust olemasoleva Preisi riigikorra vastu. Esimeseks sammuks sel alal oli kaastöö ajakirjale "Deutsche Jahrbücher" ("Saksa Aastaraamat"), mida 1841.aastast alates andis välja Arnold Ruge Dresdenis.[1] 1842.aastal Marx saatis ajalehele oma artikli "Märkus viimasest preisi tsensuuriinstruktsioonist", mis oli esimeseks artikliks, kus Marx hakkab juba teravalt käsitlema poliitilisi küsimusi. Marx, kaitstes selles artiklis trükivabadust, ühtlasi võitleb reaktsiooni vastu, mis on hävitanud igasugused inimese õigused. Marx selles töös kaitseb inimeste demokraatlikke vabadusi.

Marxi edasine töö kulgeb "Rheinische Zeitungi" ("Reini Ajaleht") juures, kus algab juba Marxi üleminek revolutsiooniliselt-demoratismilt kommunismile. "Rheinische Zeitung" hakkas ilmuma 1.jaanuaril 1842.aastal Kölnis, mis oli radikaalne kodanlik ajaleht - välja antud Reini liberaalse kodanluse poolt, selle redaktoriteks olid aga noorhegeliaanlased Georg Jung ja Oppenheim, kes ka kaastöölisi värbasid noorhegeliaanlaste hulgast. Marx asus sel ajal Trierist elama Bonni, kust saatis kaastööd aja-

---

[1] Ф. Мерин, Карл Маркс, его жизнь и деятельность, lk.33

lehele. Varsti pärast tema esimeste artiklite ilmumist ajalehes Marx kutsuti oktoobris 1842.aastal Kölni ajalehe redaktoriks. Tänu Marxile "Rheinische Zeitung" omandas järjekindla demokraatliku suuna. Marx kirjutas "Reini Ajalehes" rea artikleid, mis olid peamiselt suunatud Reini provintsi landtagi vastu: "Vaidlused metsa varguse kohta", "Vaidlused trükivabaduse kohta", "Seisuslikest komisjonidest Preisis" ja rida teisi. Reini maapäev oli seisuslik esindusasutus, mis koosnes peamiselt mõisnikest ja kaitses viimaste huve ning oli valitsuse kontrolli all, töötades viimasega täielikus kooskõlas, arvestamata rahva huvisid[73] . Esimeses artiklis, kus käsitletakse nn. "metsa vargust", Marx astub välja töötava talupoja kaitseks, süüdistab Preisi riiki, mis seab mõisnike huvid kõrgemale töötava rahva huvidest. Nimelt Saksamaal kapitali esialgse akumulatsiooni perioodil toimus talupoegade metsade, heinamaade jne. ülevõtmine mõisnike poolt, mis varem olid talupoegadele ühiseks kasutamiseks. Talupojad jäid seega ilma metsade kasutamise õigusest, mistõttu nad olid sunnitud metsa "varastama" - nagu seda terminit kasutas maapäev talupoegade süüdistamisel. Marx asub selles küsimuses kaitsma talupoegade põlist metsade kasutamise õigust ja süüdistab mõisnikke talupoegadelt selle õiguse äravõtmise pärast. Marx kirjutas, et "Reini ajaleht" kaitseb rõhutud masside poliitilisi ja majanduslikke õigusi sellega, et "...tunnustab vaeste loomulikke õigusi"[74] .

---

[73] Д. И. Розенберг, История политической экономии, т. I, lk. 367

[74] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I Москва 1938, lk. 227

Marx näitab, et see loomulik õigus on tugevam igasugusest kirjalikult formuleeritud valitsuse seadusest.

"Reini Ajalehes" arutati ka kommunismi ja sotsialismi küsimusi. Nimelt Berliini "Doktorite klubi" liikmed - noorhegeliaanlased saatsid ajalehele artikleid, kus väga palju räägiti kommunismist, kuid see toimus moonutatult, pinnapealselt ja piirdus tegelikult ainult tühjade fraasidega "kommunism", "sotsialism"[75] . Kuigi Marx sel ajal veel ei olnud võtnud oma seisukohta kommunismi küsimuses, nõudis ta, et see, kes kirjutab kommunismi ja sotsialismi kohta, peab käsitlema seda küsimust teaduslikult.

Ajalehe valitsusevastane suund ei võinud märkamata jääda Preisi võimudele. Viimaste ametlik ajaleht "Augsburger Allgemeine Zeitung" reas oma artiklites hakkas süüdistama "Rheinische Zeitungi" kommunismi levitamises. Vastuseks sellele kirjutas Marx artikli "Kommunism ja Üldine Augsburgi Ajaleht", milles näitas, et kommunismi ideede levikut ei suuda pidurdada ükski vahend, et need ideed "...on ahelad, millest ei saa välja rabelda, lõhki kiskumata oma südant, ...need on deemonid, mida inimene suudab võita vaid neile alistumisega."[76] Sellest näeme, et Marx mõistis kommunismi küsimuse suurt tähtsust, oli kommunismi pooldaja ja propageerija. Kuid Marx sel ajal veel pöördus kogu rõhutud rahva poole, ta veel ei tõstnud esile proletariaati kui peamist jõudu, kes loob kommunistliku ühiskonna.

---

[75] Ф. Мерин, Карл Маркс, его жизнь и деятельность, lk. 43

[76] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I, lk. 206

1843.aastal "Rheinische Zeitung" oli suletud revolutsioonilise propaganda pärast. Marx, kelle tegevus oli raskendatud Preisi reaktsiooni tingimusis, otsustas sõita välismaale, kus oleks võimalik vabamalt väljendada oma poliitilisi vaateid. 1843.aastal Marx sõitis Pariisi, kus algab tema tegevus "Deutsch-Französische Jahrbücher" (Saksa-Prantsuse Aastaraamat) juures. Siin, nagu näitab Lenin, Marx "...esineb juba revolutsionäärina, kuulutades "kõige olemasoleva halastamatut kriitikat" ja eriti "relva kriitikat", apelleerides rahvahulkade ja proletariaadi poole"[27].

Lahus Marxist, kuid samas suunas toimus Friedrich Engelsi areng. Ka tema vaateid tuleb ta tegevuse varasemal perioodil - kuni 1844.aastani iseloomustada kui revolutsioonilise demokraadi vaateid, kes võitles reaktsiooni, mõisnike omavoli, Preisi monarhia vastu ja kaitses töörahva huvisid.

Friedrich Engels sündis 28.novembril 1820.aastal Reini provintsis Barmeni linnas rikka vabrikandi perekonnas. Engelsi isa oli despoot ja usklik inimene, kes ka pojast soovis kasvatada oma traditsioonide jatkajat - jumalakartlikku ärimeest. Sellistes tingimustes tuli Engelsil juba noorusaastail pidada võitlust perekonnas valitseva despotismi ja religioosse õhkkonna vastu. Isa soovis, et ta pojast saaks kaupmees, mistõttu ta sundis Engelsit 1837.aastal katkestama õpingud gümnaasiumis ning pani ta tööle oma kontorisse.

---

[27] V.I.Lenin, Teosed, 21,köide, lk.31.

Juba sel ajal, mil Engels töötas isa kontoris - aastail 1837 - 41 - ta pööras väga suurt tähelepanu ühiskondlik-poliitilistele küsimustele ning, mis on eriti tähtis, töölisklassi olukorrale. Seda kõige kujukamalt näitavad ta "Kirjad Vuppertalist" (Vuppertal - Vupperi jõe org, kus asusid Engelsi sünnilinn Barmen ja selle lähedal tööstuslinn Elberfeld). Selles töös Engels näitab väga mitmekülgselt Barmeni ja Elberfeldi tööliste rasket olukorda, nende kohutavaid töötingimusi vabrikutes: "Töö madalates ruumides, kus inimesed hingavad sisse rohkem süsihappegaasi ja tolmu kui hapnikku - ja enamikul juhtudel alates juba kuueaastasest vanusest - on nagu ette määratud selleks, et jätta neid ilma igasugusest jõust ja elurõõmust.." - kirjutas Engels ühes oma kirjas[19]. Kuigi Engels selles töös näitab tööliste rasket olukorda vabrikutes, ei mõistnud ta siiski veel nende hädade tegelikku põhjust, kapitalistliku korra olemust, mis võimaldab ühel osal elanikkonnast ekspluateerida teiste tööjõudu, ta ei mõistnud veel, et selle põhjuseks on eraomand tootmisvahendeile.

Mainitud töös on näha juba Engelsi ateistlike vaadete kujunemist. Engels siin juba näitab, et religioon on vabrikantidel selleks vahendiks, mille abil nad püüavad pimestada töölisi, hoida neid eemal võitlusest. Eriti suurt mõju Engelsile tema lõplikuks lahkulöömiseks kodusest religioonsest õhkkonnast avaldas ühe noorhegeliaanlaste liidri David Straussi raamat "Jeesuse elu" (ilmus

---

[19] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II, Москва-Ленинград 1931, ст. 5

aastal 1835) , milles ta astus välja kristliku õpetuse kriitikaga.[19] Kuid nagu Marxki nii ka Engels ei muutunud kunagi järjekindlaks hegeliaanlaseks, ei rahuldunud noorhegeliaanlaste idealistlike filosoofiliste vaadetega ning passiivsusega poliitiliste küsimuste suhtes. Engels oli sel perioodil järjekindel revolutsiooniline demokraat, kes võitles Preisi monarhia vastu, nõudes rõhutud rahvale vabadust. Seda näitavad Engelsi arvukad artiklid ja kirjad ajavahemikul 1839-1841. Engels kirjas oma sõbrale Graeberile 1899.aastal väljendab viha ja põlgust despotismi, rahvaste rõhumise vastu. "Ma vihkan surmani teda" (Preisi kuningat Friedrich Wilhelm III-ndat) kirjutab Engels, "... Ei ole olnud ajastut nii rikkalike kuritegude poolest, kui aeg 1816.-1830.aastatel. Peaaegu iga monarh, kes oli sel ajal võimul, vääris surmanuhtlust. Jumalakartlik Karl X, kurikaval Hispaania Ferdinand VII, Austria Franz - see on masin, mis on võimeline ainult alla kirjutama surmaotsusele... Mina ootan midagi head ainult sellelt valitsejalt, kelle pea ümber vihisevad tema rahva kõrvakiilud ja kelle palee aknad on puruks pekstud revolutsiooni poolt"[20] .

Engels oma artiklites paljastab Preisi seadusandlust, mis püüdis kindlustada mõisnike huvisid, hoida rahvast harimatuses, pimeduses. Engels väljendab põlgust aadliseisusele, nõuab igasuguse seisuse kaotamist ning võrdseid õigusi töötavatele massidele; ta püstitab loo-

---

[19] Е. Степанова, Фридрих Энгельс, Москва 1936, lk. 14

[20] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II, lk. 553

sungi: "Mitte mingisuguseid seisusi, vaid suur, ühtne, võrdõiguslike kodanike rahvus"[81] . Engels mõistab kõige tähtsamat küsimust, mis seisis sel ajal Saksamaa ees - nimelt Saksamaa ühendamise vajadust. "Kuni meie kodumaa jääb lõhestatuks," kirjutas Engels, "selle ajani oleme meie poliitiliselt null, selle ajani meie ühiskondlik elu, õige konstitutsionalism, trükivabadus ja teised nõudmised - need on vagad soovid, mis kunagi lõplikult ei täitu"[82] .

Üldiselt nii Marx kui ka Engels kuni 1844.aastani olid ühiskondlikelt vaadetelt revolutsioonilised demokraadid. Nad astusid sel perioodil välja kogu rõhutud elanikkonna kaitsjaina, nõudsid töötavale rahvale vabadust, õigusi, võitlesid Preisi monarhia ja mõisnike omavoli vastu, mõistsid olemasoleva korra revolutsioonilise ümberkorraldus vajadust. Kuigi Marx ja Engels juba sel ajal pöörasid tähelepanu töölisklassi raskele olukorrale, ei näinud nad veel proletariaadis seda peamist jõud, kes kukutab olemasoleva korra ja loob uue - kommunistliku ühiskonna.

1843.aasta algul Marx emigreerub Prantsusmaale, kus koos Arnold Rugega hakkab välja andma ajakirja "Deutsch-Französische Jahrbücher", mis tähistab väga tähtsat etappi Marxi vaadete arengus. Nimelt selles ajakirjas avaldatud töödes Marx jõuab juba materialismile ja kommunismile. "Deutsch-Französische Jahrbücher" esimene number, mis

---

[81] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, lk 76

[82] Samas, lk.79.

jäi rahaliste raskuste tõttu ühtlasi viimaseks, ilmus 1844.aasta veebruari lõpul. Sellesse väljaandesse oli paigutatud peale Marxi 1844.aastal kirjutatud tööde ka tema 1843.aasta kirjavahetus Rugega (s.t. mil Marx oli veel Saksamaal). Ühes oma kirjas Rugele Marx näitab, millise suuna peab omandama nende poolt välja anda kavatsetud ajakiri. Marx kirjutas, et ajakiri "...tahab vana maailma kriitika abil leida uut maailma".[83]

Marx nõuab selles kirjas "...olemasoleva korra halastamatut kriitikat. Halastamatut kahes mõttes: et ta ei tohi karta oma järeldusi ja ei tohi kohkuda kokkupõrgetest valitsusvõimudega"[84] . Ühtlasi näitab Marx, et seda kriitikat tuleb läbi viia kindlal parteilisel positsioonil. "Miski meid ei sega," kirjutab Marx Rugele, "sidumast meie kriitikat poliitika kriitikaga, kindla poliitilise partei huvidega, ...tegeliku võitlusega. Sellisel juhul me ei astu välja maailma ees kui doktrinäärid uue valmi printsiibiga... Meie avastame maailmale uued printsiibid tema enda printsiipidest. Meie ei räägi maailmale: "Lakka võitlemast, kogu sinu võitlus on - tühine", - meie anname maailmale tõelise võitluse loosungi"[85] . Samas kirjas Marx ühtlasi näitab Cabet', Dezamy, Weitlingi ja teiste utopistide-sotsialistide piiratust, nende dogmatismi, kellede tegevus oli lahutatud olemasolevast ühiskondlik-poliitilisest elust, tegelikust võitlusest.

---

[83] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, ст. 350

[84] Samas, lk.350.

[85] Samas, lk.352.

Ajakirjas "Deutsch-Französische Jahrbücher" ilmus Marxi töö "Hegeli õigusefilosoofia kriitikast", mis omab väga suurt tähtsust. Nimelt selles töös Marx juba näitab, et proletariaat on peamine jõud, kes kukutab kapitalistliku ühiskonna. V.I.Lenin näitab, et "Peamine Marxi õpetuses on proletariaadi maailmaajaloolise osa selgitamine sotsialistliku ühiskonna loojana... Esmakordselt avaldas Marx selle õpetuse 1844.aastal"[86]. Oma töös "Hegeli õigusefilosoofia kriitikast" Marx esitab küsimuse: milles seisab Saksamaa vabastamise võimalus? Ning näitab ise, et see võimalus seisab selles, et Saksamaal on töölisklass.[87] Marx põhjendab teaduslikult, miks nimelt proletariaat on see peamine jõud, kes on võimeline Saksamaal teostama sotsiaalset revolutsiooni. Ta näitab, et esiteks sellepärast, et proletariaat kui klass kannatab kõige enam absolutismi ja kodanluse rõhumist. Teiseks sellepärast, et ta on kõige revolutsioonilisem klass, kes on võimeline kukutama mõisnike ja kapitalistide rõhumise[88].

Marx näitab, et proletariaat kasvab ja tugevneb seoses kapitalistliku tööstuse arenemisega, et kapitalismi arenemine on proletariaadi kasvu ja tugevnemise eelduseks. Kuid samas Marx näitab, et kapitalistlik tootmine on ühtlasi proletariaadi ekspluateerimise allikaks, et sellest ekspluateerimisest tingitud proletariaadi majanduslik olukord tõukab teda võitlusele olemasoleva korra vastu.

---

[86] V.I.Lenin, Teosed, 18.köide, Tallinn 1953, lk.513.

[87] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I lk. 397

[88] Samas, lk.397.

Seega Marx näeb majanduslikus olukorras seda peamist põhjust, mis sunnib proletariaati paratamatult võitlema. See on väga tähtis ajaloolise materialismi seisukoht, millele Marx jõuab 1844.aastal. Teine tähtis seisukoht, mille Marx esitab oma töös "Hegeli õigusefilosoofia kriitikast" seisneb selles, et Marx näitab, et eraomandus tootmisvahenditele on aluseks ühe inimese ekspluateerimisele teise poolt, et selles peitub proletariaadi ja kõigi töötajate ekspluateerimise saladus[89] . Järelikult, proletariaat, selleks et vabaneda, peab hävitama eraomandi. Sellega proletariaat hävitab igasuguse ekspluateerimise ja vabastab kogu ühiskonna orjusest ja rõhumisest.

Oma töö eessõnas Marx püstitab teooria praktikaga ühendamise nõude. Marx näitab, et Saksamaa ainult revolutsiooni teel võib tõusta eesrindlike rahvaste tasemele, sakslaste poliitilist emantsipatsiooni võib saavutada ainult radikaalse sotsiaalse revolutsiooni teel ja ainult ühel tingimusel - kui seda revolutsiooni teostatakse mitte ainult kriitika relvaga, vaid materiaalse jõuga. "Kriitika relv," kirjutab Marx, "ei saa lõpuks asendada relva kriitikat, materiaalne jõud tuleb kukutada ka materiaalse jõuga. Kuid ka teooria saab materiaalseks jõuks, kui ta ainult vallutab massid.[90]" . Nimelt sel tingimusel on materiaalne jõud - proletariaat võimeline vabastama Saksamaad, kui ta on varustatud eesrindliku teooriaga: "Selle vabastamise pea on filosoofia, tema süda -

---

[89] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I , lk. 398

[90] Samas, lk.392.

proletariaat"[91] .

1844.aastaks on ka Friedrich Engels jõudnud ajaloolisele materialismile ja kommunismile.

1842.aastal Engels sõitis isa soovil Manchesterisse teenima ühte tekstiiltööstusettevõtte kontorisse, mille osanikuks oli ta isa. Manchester oli sel ajal Inglismaa tekstiiltööstuse keskuseks ning samuti töölisliikumise keskuseks: siin toimusid sagedased tööliste streigid ning oli võrdlemisi levinud ametiühingu liikumine. Sel ajal kui Engels saabus Inglismaale - 1842.aastal - oli ka tšartistliku liikumise kulminatsioonipunkt. Töölisliikumine Inglismaal avaldas suurt mõju Engelsi poliitiliste vaadete arengule. Engels isiklikult astus ühendusse tšartistliku liikumise vasempoolse tiivaga, töötas kaasa tema ajalehes "Northen Star" ("Põhja Täht").[92] Seega Engels Inglismaal võttis osa töölisklassi praktilisest võitlusest, mis aitas kahtlemata suurel määral kaasa tema teoreetiliste vaadete arengule. Inglismaal, nagu näitab, V.I.Lenin, muutus Engels materialistiks ja kommunistiks[93] .

Elades Manchesteris Engels pööras väga suurt tähelepanu töölisklassi olukorrale. "Siin ei piirdunud Engels ainult kontoris istumisega - ta käis mööda räpaseid kvartaale, kus elutsesid töölised ja nägi oma silmadega nende vaesust ja viletsust"[94] . Engels ise kirjutab selle kohta järgmist: "Ma tahtsin näha teid (töölisi - K.M.) teie

---

[91] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, lk. 398

[92] Е. Степанова, Фридрих Энгельс, lk. 43

[93] V.I.Lenin, Teosed, 2.köide, lk.8.

[94] Samas, lk. 8.

endi majades, jälgida teid teie igapäevases elus, vestelda teiega teie olukorrast ja vajadustest ja isiklikult jälgida teie võitlust rõhujate sotsiaalse ja poliitilise võimu vastu"[95] .

Kuid nüüd Engels ei piirdunud enam töölisklassi raske olukorra kirjeldamisega, nagu oma varasemal Vuppertali perioodil. Engels hakkas juba sügavalt uurima nende olukorra tõelisi põhjusi. "Elades Manchesteris," kirjutas Engels hiljem selle kohta, "ma, nagu öeldakse, ninaga põrkusin selle vastu, et majanduslikud faktid, mis seniajani ajaloolistes teostes ei mänginud mingit osa, või mängisid haletsemisväärset osa, ...kujutavad endast otsustavat ajaloolist jõudu; need majanduslikud faktid moodustavad aluse, millel tekib kaasaegne klasside vastandlikkus"[96] .

Sel perioodil Engels kirjutab rida töid, nagu "Poliitilise ökonoomia kriitika ülevaade", "Olukord Inglismaal", "Olukord Inglismaal - Inglise konstitutsioon", mis näitavad, et Engels nagu Marxki oli 1844.aastal jõudnud sotsialismile. (Need Engelsi tööd avaldati Marxi poolt Pariisis välja antavas ajakirjas "Deutsch-Französische Jahrbücher".) Esimeses töös Engels lähtub juba ajaloo materialistlikust käsitlusest; ta siin juba selgelt näitab, et töölisklassi hädade ja viletsuse põhjuseks on eraomand tootmisvahendeile. See töö näitab, et ka Engels juba sel perioodil avastas kapitalismi seaduspärasused ja eriti kapitalismi peamised vastuolud. Näiteks kapitalismi aren-

---

[95] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, lk. 296

[96] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 326

gus Engels näeb ühest küljest progressi ja rikkuse allikat, teisest küljest aga töölisklassi ekspluateerimise ja rõhumise tugevnemist. Engels näitab, et võitlus nende kahe pooluse - rikkuse ja vaesuse, kodanluse ja proletariaadi vahel paratamatult viib vägivaldsele revolutsioonile.

Oma töös "Olukord Inglismaal - Inglise konstitutsioon" Engels näitab, et "...Revolutsioon rahulikul teel on võimatu, ainult vägivaldne olemasolevate vastandlike suhete kukutamine, mõisnike ja tööstusaristokraatia radikaalne kukutamine võib parandada proletariaadi materiaalset olukorda... See revolutsioon on möödapääsematu Inglismaal"[97].

Leppimatus klassivõitluses näeb Engels peamist kapitalismi hukkumise ja sotsialismi võidu tingimust. "Igal juhul," näitab Engels, "sotsialistid kujutavad endast ainukest parteid Inglismaal, kes omab tuleviku, kui nõrgad nad suhteliselt ka ei oleks. Demokraatia, tšartism peab kiiresti võidu saavutama ja siis inglise tööliste massile jääb ainult üks valik näljasurma ja sotsialismi vahel"[98].

Nagu näeme, nii Marx kui ka Engels olid juba 1843. aasta lõpul ja 1844.aasta algul jõudnud ajaloolise materialismile ja teaduslikule sotsialismile. Nad näitasid, et kapitalistliku ekspluateerimise aluseks ja töölisklassi viletsuse põhjuseks on eraomand tootmisvahendeile, et sellest paratamatult tuleneb leppimatu klassivõitlus kapitalistlikus ühiskonnas. Ühtlasi näitasid Marx ja Engels, et kapitalistlikust ekspluateerimisest võib vabaneda ainult revolutsiooni teel, mis hävitab eraomandi

---

[97] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II, lk. 273

[98] Samas, lk. 347

tootmisvahendeile ning mõisnike ja kodanluse poliitilise võimu. Marx ja Engels näitasid ja teaduslikult põhjendasid proletariaadi ajaloolise tähtsuse kapitalismi kukutajana ja kommunistliku ühiskonna loojana.

1844.-1848.aastaid iseloomustab klassivõitluse äärmine teravnemine Saksamaal, Prantsusmaal ja teistes Euroopa riikides, mis näitas, et proletariaat oli muutunud otsustavaks jõuks nende riikide saatuse määramisel. Saksamaa ja teised Euroopa riigid seisid kodanliku revolutsiooni ees. Marx ja Engels mõistsid, et nende maade revolutsiooni tulemused sõltuvad sellest, mil määral temast osa võtab proletariaat. Kuid selleks, et proletariaat võiks eelseisvates sündmustes välja astuda iseseisva klassina, oli tarvis tõsta töölisklassi teadlikkust, oli tarvis luua proletariaadi partei, kes juhiks liikumist ja annaks sellele organiseeritud iseloomu. Samal ajal aga kodanlus püüdis kasutada töölisklassi oma huvides, püüdis töölisklassile peale suruda oma ideoloogiat, tunnustada teadvust mitmesuguste reaktsiooniliste "sotsialistlike" teooriate propageerimisega, et sel teel eemaldada töölisklass tegelikust võitlusest ja takistada tema teadlikkuse kasvu.

Proletaarse sotsialismi vaenlased - kodanlikud ideoloogid võitluses töölisliikumisega lähtusid Hegeli idealistlikust filosoofilisest õpetusest ja Feuerbachi moraaliõpetusest.

Proletaarse sotsialismi arenguteel muutus peamiseks takistuseks noorhegeliaanlaste idealistlik õpetus. Kuni Marx ja Engels ei olnud veel välja töötanud oma dialekti-

list ja ajaloolist materialismi, etendasid noorhegeliaanlased isegi teatud progressiivset osa, peamiselt religiooni kriitika suhtes, samuti oma tegevuse varasemal perioodil noorhegeliaanlased mõningal määral kritiseerisid ka absolutistlikku monariat, Preisi reaktsioonilist riigikorda. Kuid 40-ndatel aastatel, noorhegeliaanlaste idealistlik õpetus takistas marksismi arengut, takistas Marxi ja Engelsi eesrindliku teooria levimist töölisklassi hulgas. Noorhegeliaanlaste õpetus oma olemuselt muutus 40. aastail reaktsiooniliseks mitte ainult suhteliselt, vaid ka absoluutselt, mis oli tingitud saksa kodanluse kartusest kasvava töölisklassi võitluse ees. Noorhegeliaanlased täielikult eemaldusid oma endisest radikalismi seisukohalt, eitasid üldse poliitiliste küsimuste käsitlust, suhtlesid vaenulikult rahvamassi ja tema praktilisse võitlusesse.

Marxi ja Engelsi ees seisis ülesanne - anda löök noorhegeliaanlaste reaktsioonilisele idealistlikule õpetusele, et sellega rajada teed proletaarse sotsialismi edasiarendamiseks ja selle omandamiseks tööliste poolt. V.I.Lenin kirjutas, et "Marxi õpetus, mis otseselt valgustab ja organiseerib kaasaegse ühiskonna eesrindlikku klassi, mis näitab ära selle klassi ülesanded ja tõestab praeguse korra paratamatut asendamist - majandusliku arenemise tõttu - uue korraga, pole ime, et see õpetus pidi endale kätte võitlema iga edusammu oma eluteel... 40.aastate esimesel poolel õiendasid Marx ja Engels arveid radikaalsete noorhegeliaanlastega, kes asusid filosoofilise idealismi seisukohal. 40.aastate lõpul astub esiplaanile

võitlus majanduslike õpetuste alal - prudhonismi vastu"[99] .

Võitlus noorhegeliaanlaste vastu ja töölisklassi teooria edasiarendamine nõudis suurte proletariaadi juhtide tegevuse ühendamist. 1844.aasta kevadeks selgus,et Marxi ja Engelsi vaated, mis olid esitatud "Deutsch-Französische Jahrbücher'is" avaldatud töödes ja reas teistes artiklites, langevad täielikult ühte, kui tõeliste töölisklassi huvide kaitsjate vaated.

1844.aasta augusti lõpul Engels sõitis Inglismaalt oma kodukohta Barmenisse. Teel Engels külastas Marxi Pariisis, kus nende kümnepäevane koosviibimine pani aluse kahe ülemaailmse proletariaadi juhi suurele sõprusele ja koostööle. "Euroopa proletariaat võib öelda, et tema teaduse on loonud kaks õpetlast ja võitlejat, kelle suhted ületavad kõik antiikrahvaste kõige liigutavamadki unistused inimeste sõprusest"[100] . Tuleb märkida, et see ei olnud tegelikult nende esimene kohtumine. Juba varem - 1842.aastal Engels, sõites Manchesterisse, külastas teel "Rheinische Zeitung" toimetust Kölnis, kus toimus ühtlasi Marxi ja Engelsi esimene kohtumine, mis aga oli võrdlemisi lühiajaline ega kujunenud nende püsivaks koostööks .

Pariisis koosviibimise ajal Marx ja Engels otsustasid välja astuda avaliku kriitikaga Hegeli ja noorhegeliaanlaste idealismi vastu. Selle plaani teostamisele nad asusid varsti pärast kohtumist ja juba 1845.aasta

---

[99] V.I.Lenin, Teosed, 15.köide, Tallinn 1953, lk.17-18.

[100] V.I.Lenin, Teosed, 2.köide, lk.11.

veebruaris ilmus nende ühine töö "Püha perekond ehk kriitilise kriitika kriitika" (suuremas osas kirjutatud Marxi poolt, kuna Engels lõpetas sel ajal oma tööd "Töölisklassi olukord Inglismaal"). J.V.Stalin näitab, et "Marx ja Engels... tõestasid kõige enne oma "Kriitilise kriitika kriitikas", et Hegeli ajalookäsitlus on põhjalikult vastuolus rahva suveräänsusega"[101].

Marxi ja Engelsi töö "Püha perekond" on tähtis mitte ainult hegeliaanluse idealismi kriitika seisukohalt. Kritiseerides Hegeli ja ta õpilaste vaateid Marx ja Engels ühtlasi arendavad edasi oma ühiskondlikku teadust, täiendavad ja süvendavad teda ajaloolise materialismi uute põhiseisukohtadega. Eriti kõrgelt hindas Marxi ja Engelsi seda tööd V.I.Lenin, märkides, et "Püha perekonnas" "...on rajatud revolutsioonilis-materialistliku sotsialismi alused..."[102].

Noorhegeliaanlased pidasid Saksamaa revolutsiooniliste jõudude vastu võitlust üldiselt Hegeli idealismi taastamise, proletariaadi ja rahvamasside tähtsuse eitamise ja kommunismi moonutamise näol. Oma töös "Püha perekond" Marx ja Engels paljastavad noorhegeliaanlaste idealistlikku ajalookäsitlust ja seavad sellele vastu tõeliselt teadusliku, materialistliku ajalooliste ühiskondlike nähtuste vaatlusi.

Noorhegeliaanlaste - Bruno Baueri, Straussi, Stirneri ja teiste arvates ühiskonna liikumapanevaks jõuks pidi

---

[101] J.V.Stalin, Kas anarhism või sotsialism, Tallinn 1952, lk. 23.

[102] V.I.Lenin, Teosed, 2.köide, lk.9.

olema nn "absoluutne eneseteadvus", vaim (analoogiline Hegelile, kellel maailma aluseks oli absoluutne vaim). See "eneseteadvus", vaim pidi olema "...maailma, taeva ja maa kõikvõimas looja"[103] . Inimestevahelised reaalsed suhted vennad Bauerid, Strauss ja teised muutsid väljamõeldud suheteks, mis pidid eksisteerima ainult mõtlemise sfäärides ja neid võis muuta ainult "puhta kriitika" abil, mitte mingil juhul tegeliku ühiskonna revolutsioonilise ümberkorralduse teel. Ideede, mõistete muutmine, ideeline võitlus pidi olema tegelike, reaalsete suhete muutmine. Bruno Bauer ja Strauss soovitasid töölistele kujutada endile ainult ette, et nad on vabad ning selle järele nad ka pidid muutuma tegelikult ekspluateerimisest vabadeks inimesteks[104] .

Selline idealistlik ajaloo-käsitlus oli täiesti reaktsiooniline, tähendas töölisklassi eemaldamist tegelikust võitlusest absolutismi ja kodanlusega ning näitas, et noorhegeliaanlased püüdsid sellega kaitsta kodanlikke ekspluateerimissuhteid.

Marx ja Engels näitavad "Pühas Perekonnas", et maailm eksisteerib sõltumatult inimesest, "eneseteadvusest" ja areneb oma enda seaduste alusel, aga mitte mingisuguste fantastiliste ettekujutuste järgi. Marx ja Engels näitavad, et inimeste ühiskondlik olemine, nende materiaalsed elutingimused on see alus, mis määrab ühiskondliku teadvuse. Seega ajaloolise materialismi põhiküsimus - küsimus olemise ja teadvuse vahekorrast on Marxi ja En-

---

[103] K. Marx u. F. Engels, Соч. т. III, lk. 169

[104] Samas, lk. 106.

gelsi poolt "Pühas perekonnas" esitatud palju selgemalt ja põhjalikumalt kui varasemates töödes.

"Pühas perekonnas" Marx ja Engels näitavad, et kapitalistliku ühiskonna liikumapanevaks jõuks on võitlus kodanluse ja proletariaadi vahel, mis väljendab kapitalistliku tootmise antagonistlikku iseloomu. Marx ja Engels näitavad, et eraomandusele rajatud kapitalistlik tootmine ise kutsub esile oma vastandid - rikkuse ja vaesuse, proletariaadi ja kodanluse. "Proletariaat ja rikkus - nad on vastandid. Kuid samal ajal nad moodustavad ka ühe terviku. Mõlemad nad on eraomanduse olemasolu vormid"[105]. Nagu näeme, rakendavad Marx ja Engels selles töös kapitalistliku ühiskonna nähtuste analüüsimisel vastandite ühtluse ja vastuolulisuse dialektilist seadust. Marx ja Engels mäistsid, et kuigi kodanlus ja proletariaat kujutavad endast kahte vastandit, kahte vaenulikku klassi, on nad samal ajal aga üksteisega tihedalt seotud majanduslikult ja moodustavad selletõttu ühe terviku.

Oma töös "Püha perekond" näitavad Marx ja Engels, et ei ole küllaldane käsitleda kodanlust ja proletariaati kui ühe terviku kahte külge, vaid tuleb näidata, milline iseloom on neil mõlemal küljel, näidata, kumb nendest külgedest on reaktsiooniline ja kumb progressiivne[106]. Marx ja Engels näitavad, et kodanlus kujutab endast vastandite konservatiivset külge, konservatiivset parteid, samal ajal kui proletariaat moodustab progressiivse, re-

---

[105] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III, lk. 54

[106] Samas, lk.54-55.

volutsioonilise külje. Proletariaat, kõrvaldades oma vastandi - kapitalistliku eraomandi ja kodanluse - viib ajalugu edasi, kindlustab ühiskonna edasise arengu. Kuid sellega proletariaat ei muutu konservatiivseks, kuna, hävitades kapitalistliku eraomanduse ja kodanluse, hävitab proletariaat sellega ka iseenda kui proletariaadi ja loob uue klassideta ühiskonna - sotsialismi. "Saavutades võidu, proletariaat mitte mingil viisil ei muutu ühiskonna absoluutseks küljeks, kuna ta saavutab võidu ainult iseenda ja oma vastandi hävitamisega. Proletariaadi võiduga kaob nii proletariaat kui ka teda esile kutsunud vastand - eraomand"[107].

Järelikult Marx ja Engels "Pühas perekonnas" võideldes noorhegeliaanlaste müstilise, idealistliku ajalookäsitluse vastu, töötavad välja marksistliku dialektika, materialistliku ajaloo mõistmise, kasutades seda proletariaadi ajaloolise tähtsuse põhjendamiseks.

Marx ja Engels oma töös kritiseerivad noorhegeliaanlate - Bruno Baueri ja tema mõttekaaslaste vaenulikku suhtumist rahvamassi. Viimaste arvates rahvas kujutab endast inertset, jõuetut, täiesti ajalooliselt kasutut massi, kelle vastas aga seisab vaim, kriitika, kui aktiivne jõud, kui ühiskonna ainuke muutja ja ümberkorraldaja[108]. Kõik eelnevad revolutsioonid noorhegeliaanlaste arvates ei andnud mingeid tulemusi sellepärast, et nendest võtsid osa rahvamassid. Suurim ebaõnn peab osaks saama sotsialistlikule revolutsioonile, mille teostajaks on määratud proletariaat. Noorhegeliaanlaste vaenulik suhtumine

---

[107] K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III ст. 54

[108] Samas, lk.110.

rahvamassi oli Hegeli pärandus, kes nimetas viha ja põlgusega rahvast "alamaks rassiks", kes kujutavat endast pimedat inertset massi, kelle vastas seisab aktiivne, teadlik maailma looja - jumal, vaim[109] . Võideldes noorhegeliaanlaste reaktsiooniliste vaadete vastu Marx ja Engels näitavad, et ajaloo loojaks pole mitte mingisugune "vaim", ja "abstraktne eneseteadvus", vaid rahvamassid.

"Mida laiem ja sügavam on ühiskonnas toimuv pööre," näitavad Marx ja Engels, "seda ulatuslikum peab olema inimeste arv, kes seda pööret teostavad, kes on selle pöörde loojaks sõna tõelises mõttes"[110] . Lenin nimetas seda "Pühas perekonnas" esitatud seisukohta "...kaasaegse kommunismi rajajate üheks kõige sügavamaks ja tähtsamaks teesiks..."[111] . Marx ja Engels teaduslikult näitasid, et ühiskonna areng on kõigepealt rahvamasside tegevuse tulemus, kui materiaalsete hüvede tootjate tegevuse tulemus. Nad näitasid, et ühiskonna peamiseks olemasolu tingimuseks on töö. Järelikult ühiskonna ajalugu on töötajate ajalugu, kellede poolt on loodud kõik materiaalsed väärtused ja kellede tegevusest sõltub ühiskonna majanduslik ja kultuuriline progress üldse.

1845.aasta märtsi algul lõpetas Engels oma töö "Töölisklassi olukord Inglismaal", mille kirjutamist ta alustas 1844.aasta novembris . Töö kirjutamist võrdlemisi lühikese ajaga soodustas Engelsi poolt Inglismaal viibi-

---

[109] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III, lk. 109

[110] Samas, lk.112.

[111] В. И. Ленин, Сочинения т. 28, lk. 397

mise ajal kogutud rikkalik materjal: isikliku vaatluse tulemused, statistilised andmed, kasutas ka varasemate Inglise autorite töid töölisklassi olukorra kohta.

Engelsi töö sisu on mõningal määral käsitletud juba antud töö esimeses peatükis, nüüd tuleks märkida peamiselt selle töö tähtsust. V.I.Lenin kirjutas järgmiselt Engelsi töö "Töölisklassi olukord Inglismaal" kohta: "Ka enne Engelsit olid väga paljud kujutanud proletariaadi kannatusi ja juhtinud tähelepanu teda aidata. Engels ütles esimesena, et proletariaat on mitte ainult kannatav klass, et just see häbiväärne majanduslik olukord, milles proletariaat on, tõukab teda tagasihoidmatult edasi ja sunnib võitlema lõplikuks vabastamiseks. Võitlev proletariaat aga aitab end ise. Töölisklassi poliitiline liikumine viib töölised paratamatult teadlikkusele sellest, et neil ei ole väljapääsu peale sotsialismi"[112].

Oma töö eessõnas esimesele saksakeelsele väljaandele 1845.aastal Engels näitab, millise tähtsuse omab töölisklassi olukorra uurimine. Engels näitab, et töölisklassi olukord on sotsialistliku ja töölisliikumise reaalseks baasiks ja lähtepunktiks.[113].

Engels oma töös näitab, et kapitalistlikus ühiskonnas on paratamatu võitlus kodanluse ja proletariaadi vahel, et ainult võitlusega kodanluse vastu võib töölisklass pääseda ekspluateerimisest, ebainimlikust olukorrast[114]. Engels näeb kapitalismi arenemises progressi töölisklassi võitluse ja tema teadlikkuse arengu seisukohalt; ta näi-

---

[112] V.I.Lenin, Teosed, 2.k. lk.8.

[113] К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, ск. 3

[114] Samas, lk.217.

tab, et mida enam areneb vabrikusüsteem, seda enam töölisi liitub võitlusega, seda enam teravneb vastandlikkus tööliste ja kapitalistide vahel[115] . Kuid seoses kapitalismi arenemisega ja vastuolude teravnemisega areneb ka töölisklassi teadlikkus, Engels näitab, et töölisliikumise tuumiku moodustavadki vabrikutöölised, kui kõige teadlikumad ja revolutsioonilisemad[116] . Sellest tähtsast seisukohast Marx ja Engels juhindusid kogu oma praktilise tegevusega proletariaadi partei loomisel, pöörates suurt tähelepanu kommunistlike ja teiste proletaarsete organisatsioonide sotsiaalsele koosseisule.

Engels oma töös "Töölisklassi olukord Inglismaal" püstitab teooria praktikaga, sotsialismi töölisliikumisega ühendamise nõude. "Sotsialismi ühendamine tšartismiga...," kirjutab Engels, "vaat mis peab toimuma lähemas tulevikus..., ainult siis, kui see teostub, muutub töölisklass tegelikult Inglismaa valitsejaks..."[117] . Kuid sotsialism, selleks et organiseerida ja juhtida töölisklassi, peab muutuma unistusest teaduslikuks sotsialismiks. "...Sotsialism, mis on tekkinud tšartismist, puhastatud oma kodanlikest elementidest, tõeliselt proletaarne sotsialism, see sotsialism omab suurt tähtsust inglise rahva ajaloolises arengus"[118] .

1845.aasta kevadel Preisi valitsuse nõudel Marx oli välja saadetud Prantsusmaalt. Preisi võimud kartsid Marxi tegevust revolutsioonilise liikumise koldes - Pariisis,

---

[115] K. Marx u. F. Engels, Ob Anglii, lk. 273

[116] Samas, lk.243.

[117] Samas, lk.241.

[118] Samas, lk.240-241.

mis oli seda ohtlikum, et lähenes 1848.aasta revolutsioon. Marx oli sunnitud lahkuma Pariisist ja asus elama Brüsselisse. Algas Marxi tegevuse Brüsseli periood, mis kestis kuni 1848.aasta revolutsioonini. Samal aastal Brüsselisse saabus ka Engels, kelle tegevus Vuppertalis äratas Preisi valitsuse tähelepanu (Engels Barmenis ja Elberfeldis tegeles revolutsiooni propagandaga: korraldas koosolekuid, kus tegelikult õhutas töölisi võitlema kapitalistliku ekspluateerimise vastu, ja näitas oma kõnedes koosolekutel, et sotsiaalne revolutsioon Saksamaal on paratamatu raske tööstuskriisi tõttu ja sellest tuleneva tööpuuduse ning töölisklassi viletsuse tõttu[119]. Engels näitas, et sotsiaalne revolutsioon - see on vaeste avalik lahing rikaste vastu, et ta on suunatud omandi monopoli vastu.)

Brüsselis Marx ja Engels pöörasid suurt tähelepanu töölisklassi organiseerimisele, revolutsiooniliste jõudude ühendamisele ja rahvusvahelise kommunistliku partei loomisele. (Selle juurde tuleb hiljem tagasi pöörduda, seoses Kommunistide Liidu loomisega.) Kommunistliku partei loomine nõudis omakorda kommunistliku teooria edasiarendamist ja täpsustamist.

1846.aastal Marx ja Engels kirjutasid töö "Saksa ideoloogia", milles nad teravalt kritiseerivad saksa nn. "tõeliste sotsialistide" reaktsioonilisi vaateid ja Feuerbachi metafüüsilist materialismi ning ühtlasi formuleerivad materialistliku ajalookäsitluse põhimised seisukohad.

Feuerbachi filosoofiline õpetus omab võrdlemisi

---

[119] М. В. Сребряков, Энгельс в Вуппертале, ст. 28

suurt tähtsust ajaloos. Feuerbach esimesena hakkas kritiseerima Hegeli idealismi, seades sellele vastu materialismi. Kuid Feuerbachi materialism oli mehhaaniline, mis ei tunnistanud arengut, muutumist looduses. Feuerbach ei osanud kasutada Hegeli filosoofia "ratsionaalset tuuma" - ta dialektikat, ta ei "...võitnud Hegelit kriitika relvaga, vaid lihtsalt heitis ta kõrvale kui mingisuguse täiesti kõlbmatu tarvitamiseks..."[120] . Feuerbach oli materialist ainult loodusnähtuste käsitluses. Ajaloo, ühiskondliku nähtuste valdkonnas ta jäi täielikuks idealistiks. Ta vaatles inimest abstraktselt, eraldatuna ümbritsevast keskkonnast, ühiskonnast. Täielikult reaktsiooniline oli Feuerbachi moraaliteooria, mis jutlustas üldist armastust inimeste vahel, leppimist olemasoleva korraga ja ekspluateerimisega.

Marx ja Engels oma dialektilise materialismi väljatöötamisel kasutasid Feuerbachi materialismi, kuid kasutasid seda kriitiliselt, heites kõrvale tema puudused. J.V.Stalin näitab, et "Oma materialismi iseloomustades viitavad Marx ja Engels harilikult Feuerbachile kui filosoofile, kes materialismi õigused jalule seadis. See aga ei tähenda, et Marxi ja Engelsi materialism on identne Feuerbachi materialismiga. Tegelikult võtsid Marx ja Engels Feuerbachi materialismist selle "põhituuma", arendades seda edasi teaduslik-filosoofiliseks materialismi teooriaks ja heites kõrvale selle idealistlikud ning usulis-eetilised kihistused"[121] .

---

[120] Ф. Энгельс, Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии, Ленинград 1950, lk. 35

[121] J.V.Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist, ÜK(B)P ajalugu, lk.95-96.

Oma töödes "Saksa ideoloogia" ja "Teesid Feuerbachi kohta" (viimane kirjutatud Marxi poolt 1845.aastal) Marx ja Engels kritiseerivad teravalt Feuerbachi idealistlikku ajalookäsitlust, "jõuetut" moraaliõpetust. Nad näitavad, et suurimaks puuduseks Feuerbachi juures oli praktika, poliitika, klassivõitluse ignoreerimine, mistõttu "Tema lähenemine maailmale oli vaatlev"[122].

Feuerbachi selle puuduse kasutasid ära "tõelised" sotsialistid, väikekodanluse vaadete esindajad võitluses proletaarse kommunismi vastu.

"Tõeline" sotsialism oli 40-ndatel aastatel laialt levinud Saksamaal. Selle suuna esindajad - Karl Grün, Moses Hess ja teised andsid välja rohkel arvul ajakirju, ajalehti ja brošüüre, milledes propageerisid "tõelise" sotsialismi vaateid.

Saksa ehk "tõeline" sotsialism oma olemuselt oli täiesti reaktsiooniline. Ta jutlustas üldist armastust inimeste vahel, klassidevahelist solidaarsust, püüdis lepitada vastuolusid ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel kapitalistlikus ühiskonnas.

"Tõelise" sotsialismi teoreetikud suhtusid vaenulikult töölisklassi võitlusse kapitalistide vastu. Nende järgi pidi sotsialistliku korra teostamine toimuma rahulikul teel, kapitalistliku ühiskonna raamides, selle ühiskonna kõigi klasside ja kihtide üldise armastuse ning solidaarsuse alusel.

Töölisklassi võitluse eitamisega, klassidevahelise armastuse jutlustamisega "tõeline" sotsialism objektiivselt kaitses kapitalismi, kapitalistlikke ekspluateeri-

---

[122] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, Москва 1933, стр. 82

missuhteid.

"Saksa ideoloogias" Marx ja Engels teravalt kritiseerisid "tõelise" sotsialismi reaktsioonilist olemust. Nad näitavad, kuivõrd kahjulikud on "tõelise" sotsialismi fraasid üldisest armastusest ja klasside solidaarsusest, et need nõrgendavad proletariaadi ja kodanluse vastandlikkuse teravust ja takistavad noore Saksa proletariaadi klassiteadvuse arengut.

Marxi ja Engelsi töö "Saksa ideoloogia" huvitab meid peamiselt marksistliku teooria edasiarendamise seisukohalt. Selles töös Marx ja Engels rajavad aluse ajaloolise materialismi järgmistele põhiteesidele: et ühiskonna arenemise peamiseks määravaks jõuks on materiaalsete hüvede tootmisviis, et tootmissuhted sõltuvad tootlike jõudude arengust, et tootmisviis määrab ühiskonna ideed ja teooriad. Marx ja Engels näitavad, et "...teatud tootmisviis ehk teatud tööstuse aste on alati seotud kindla koostöö vormiga, kindla ühiskonna astmega..., inimeste poolt saavutatud tootlike jõudude kogusus määrab ühiskonna seisundi..., järelikult "inimkonna ajalugu" tuleb alati uurida ja läbi töötada seoses tööstuse ja vahetuse ajalooga"[123]. Siin väljendatud mõtet annab Marx edasi selgemalt ja täpsemalt oma töös "Poliitilise ökonoomia kriitikast" (kirjutatud 1859.aastal): "Oma elu ühiskondlikustootmises astuvad inimesed teatavaisse paratamatuisse, nende tahtest sõltumatuisse suhetesse - tootmissuhetesse, mis onutavad nende materiaalsete tootlike jõudude teatavale arenemisastmele."[124]

---

[123] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, lk. 20

[124] К. Маркс, К критике политической экономии, Москва 1949, lk. 7

Marx ja Engels näitavad "Saksa ideoloogias", et inimeste teadvus, nende ideed sõltuvad nende materiaalsetest elutingimustest. "Teadvus," kirjutavad Marx ja Engels, "ei või olla midagi muud kui tunnetatud olemuseks... Inimesed, arendades oma materiaalset tootmist ja materiaalseid suhteid, muudavad koos antud tegelikkusega ka oma mõtlemist ja oma mõtlemise produkte. Mitte teadvus ei määra elu, vaid elu määrab teadvuse"[124]. Kuid Marx ja Engels näitavad teadvuse, ideoloogia parteilisust klassiühiskonnas. "... See klass, kes kujutab endast valitsevat materiaalset jõudu, on samal ajal ka tema valitsev vaimne jõud. See klass, kelle käsutuses on materiaalsed tootmisvahendid, käsutab selle jõul ka vaimsete tootmisvahendite üle..."[125]. Marx ja Engels näitavad, et klassiühiskonnas ei saa olla ühtset, terviklikku ideoloogiat ja teadvust, et teatud klasside ideoloogia on vastuolus olemasolevate ühiskondlike suhetega, mis on tootlike jõudude ja tootmissuhete vahelise vastuolu peegeldus: "...teooria, filosoofia, moraal... satuvad vastuollu olemasolevate suhetega... See on võimalik ainult tänu sellele, et olemasolevad ühiskondlikud suhted sattusid vastuollu olemasolevate tootlike jõududega"[126]. Seega Marx ja Engels siin formuleerivad sotsiaalse revolutsiooni, ühiskondlike pöörete seaduse, nende sisu - vastuolu uute tootlike jõudude ja vananenud tootmissuhete vahel.

Suurt tähelepanu Marx ja Engels pööravad "Saksa ideoloogias" klasside ja klassivõitluse teooria väljatöötamisele. Nad näitavad, et ühiskonna jagunemine klassideks toimus koos eraomandi tekkimisega tootmisvahendeile ühis-

---

[124] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, lk. 16-17

[125] Samas, lk.36-37

[126] Samas, lk.22.

kondliku tööjaotuse alusel. Klasside võitlus on tootlike jõudude ja tootmissuhete vahelise vastuolu väljendus ja tulemus.

Marx ja Engels näitavad, et klassivõitlus paratamatult viib revolutsioonile: "...Revolutsioon on paratamatu mitte ainult sellepärast, et mitte mingisugusel teisel teel pole võimalik meenutada valitsevat klassi, vaid ka sellepärast, et kukutav klass võib ainult revolutsioonis vabaneda kogu endisest alatusest ja saada võimeliseks looma uut ühiskonda"[127]. Järelikult ei saa olla teist teed kapitalismi kukutamiseks ja kommunistliku ühiskonna loomiseks peale revolutsioonilise tee. On tähtis märkida, et Marx ja Engels "Saksa ideoloogias" näitavad sotsialistliku revolutsiooni printsipiaalset erinevust kõigist teistest revolutsioonidest. Kui varasemad revolutsioonid asendasid ühe ekspluateerijate grupi teisega, andsid tootmisvahendid ühe ekspluateerijate klassi käest teisele, siis proletariaat on määratud teostama sellist revolutsiooni, mis hävitab igasuguse eraomandi tootmisvahendeile, hävitab klassid ja loob klassideta - kommunistliku ühiskonna[128].

"Saksa ideoloogias" Marx ja Engels ei formuleeri veel täpselt proletariaadi diktatuuri mõistet. Kuid siiski siin juba Marx ja Engels näitavad, et kapitalistliku ühiskonna kommunistlikuks ümberkorraldamiseks on vajalik proletariaadi poliitiline võim, proletaarne demokraatia, mis täielikult erineb kodanlikust demokraatiast. Engels oma artiklis "Rahvuste pidu Londonis" näitab, et kommunistid mõista-

---

[127] K. Marx u. F. Engels, Soch., Bd. IV, lk. 60

[128] Samas, lk.59-60.

vad demokraatia all rahvamasside võitlust kommunismi eest. "Demokraatia - see on käesoleval ajal kommunism. Teist liiki demokraatia võib eksisteerida veel vaid teoreetiliste selgeltnägijate peades, kelledel pole midagi tegemist reaalsete sündmustega...""Meie jaoks demokraatia," jätkab Engels, "on täiesti isesuguseks demokraatiaks, mis erineb kõigist varemolnuist"[129].

"Saksa ideoloogias" Marx ja Engels annavad kommunisti kuju iseloomustuse. Vastupidiselt Feuerbachile ja "tõelistele" sotsialistidele, kellede arvates kommunistlik pidi olema see, kes tunnustab inimeste üldist armastust, sõltumata klassidest ja seisustest, mõistavad Marx ja Engels kommunisti kui ühe kindla partei ja klassi - proletariaadi huvide kaitsjat. Nad näitavad, et tõeliseks kommunistiks võib olla ainult see, kes ennastsalgavalt võitleb kapitalistliku ühiskonna revolutsioonilise ümberkorralduse eest[130].

Üldiselt "Saksa ideoloogias" Marx ja Engels teaduslikult põhjendavad, et kommunism ei ole unistus, vaid ajaloolise arengu paratamatu tulemus, tootlike jõudude arengu tulemus, uute tootlike jõudude ja vanade tootmissuhete vahelise vastuolu tulemus. Marx ja Engels näitasid selles töös peamised kommunismi võidu tingimused: ainult proletaarse revolutsiooni teel on võimalik kukutada kapitalistlik ühiskond, hävitada eraomand tootmisvahendeile ja koos sellega ka inimeste ekspluateerimine ning luua uus ühiskond. Juba selles töös näitavad Marx

---

[129] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, lk. 28-29

[130] Samas, lk. 33

ja Engels, et kommunistliku ühiskonna loomiseks on vajalik töölisklassil kätte võita poliitiline võim, proletaarne demokraatia.

Sel ajal kui Marx ja Engels pidasid võitlust Saksamaal "tõelise" sotsialismi vastu, levis Prantsusmaal Proudhoni väikekodanlik sotsialism, kui revolutsioonilise kommunismi tõeline vaenlane. 1846.aastal Proudhon kirjutas oma töö "Majanduslike vastuolude süsteem ehk viletsuse filosoofia", milles väljenduvad Proudhoni reaktsioonilised vaated nii filosoofiliste, ühiskondlike kui ka majanduslike küsimuste suhtes. Filosoofias Proudhon seisis idealismi positsioonil, apelleerides jumalale, abstraktsele üleüldisele mõistusele, mis kunagi ei eksi ja on igavene[131]. Järelikult Proudhon oli tüüpiline hegeliaanlane filosoofiliste vaadete poolest. Kuid erinevalt noorhegeliaanlastest Proudhon rakendas idealismi ka majanduslike nähtuste käsitlemisel, poliitilises ökonoomias, et sel teel näidata kodanlike suhete igavest püsimist. Marx, tutvunud Proudhoni tööga "Viletsuse filosoofia", oma kirjas Annenkovile näitas, et Proudhon oma töös esineb tegelikult kodanliku korra kaitsjana, kes vaatleb kõiki kapitalistliku ühiskonna kategooriaid igavestena[132]. Tema eesmärgiks on kodanliku korra, kodanlike vastuoluliste suhete reformeerimine, tema halbade külgede kõrvaldamine, mitte mingil juhul kogu kapitalistliku ühiskonna hävitamine. Sellest omakorda tuleneb Proudhoni vaenulik suhtumine rahvamasside revolutsioonilisse tegevusse, klassivõitlusse.

---

[131] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 22

[132] Samas, lk. 27-29.

Marx näitab, millest tulenesid need Proudhoni vead ning teeb üldiselt väga tähtsad järeldused ajaloolise materialismi seisukohalt. Marx näitab, et Proudhon ei mõistnud ajaloolise arengu seaduspärasust, millest olid tingitud kõik tema vead[133] . Ta ei mõistnud, et inimesed, selleks, "...et mitte ilma jääda saavutatud tulemustest, selleks et mitte kaotada tsivilisatsiooni vilja, on sunnitud muutma päritud ühiskondlikke vorme sel momendil, kui nende suhtlemisviis enam ei vasta saavutatud tootlikele jõududele". "Seega," jätkab Marx, "majanduslikud vormid, milledes inimesed toodavad, tarbivad, vahetavad, on mööduvad ja ajaloolised vormid"[134] .

1847.aastal Marx kirjutas spetsiaalse töö Proudhoni vastu - "Filosoofia viletsus" (kirjutas töö prantsuse keeles - see näitab, et Marx tahtis prantsuse töölistele selgitada Proudhoni tõelisi vaateid, et sellega puhastada pinda Prantsusmaal seadusliku sotsialismi levitamiseks). Marx selles töös kritiseeris kõiki kodanlikke ökonomiste - Proudhoni, Ricardot ja teisi, kellede püüdeks oli kodanlike suhete reformeerimine ning säilitamine.

Marxi töö tähtsus ei piirdu ainult Proudhoni väikekodanlike vaadete kritiseerimisega. Marx selles töös astub välja Proudhoni vastu oma materialistliku dialektilise meetodiga ja rakendab seda palju laiemalt ja mitmekülgsemalt ühiskondlike nähtuste käsitlemisel. J.V.Stalin iseloomustades Marxi võitlust Proudhoniga, kirjutas järg-

---

[133] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 23

[134] Samas, lk.24.

mist: "Anarhistide "esiisa" Proudhon ütles, et maailmas on alatiseks kindlaks määratud muutumatu õiglus, mis tuleb võtta tulevase ühiskonna aluseks. Sellega seoses nimetati Proudhoni metafüüsikuks. Marx võitles Proudhoni vastu dialektilise meetodi abil ja tõestas, et kui maailmas kõik muutub, siis peab muutuma ka "õiglus" ja "muutumatu õiglus on järelikult metafüüsiline jamps (vt. K.Marx, "Filosoofia viletsus")[135]" .

"Filosoofia viletsuses" Marx annab peamiste klassivõitluse vormide teadusliku analüüsi. Proudhon, kui väikekodanluse huvide väljendaja suhtus vaenulikult tööliste võitlusse tööpalga nõrgendamise eest ja selle võitluse vormidesse - streikidesse ja ametiühinguisse. Marx oma töös näitab, et ametiühingud (koalitsioonid) iseendast ei muuda tööliste olukorda, s.t. et töölised jäävad endiselt töölisteks ja peremehed peremeesteks. Kuid Marx kriipsutab streikide ja ametiühingute kasvatavat, organiseerivat tähtsust, mis valmistavad töölisi ette kapitali võimu kukutamiseks. "Selles võitluses - tõelises kodusõjas - ühinevad ja arenevad kõik tulevase lahingu vajalikud elemendid. Olles saavutanud selle astme, võtab koalitsioon poliitilise iseloomu"[136] . Seega Marx "Filosoofia viletsuses" orgaaniliselt seob töölisklassi igapäevase võitluse tema lõppeesmärgiga,- majandusliku võitluse poliitilise võitlusega. Selgitades marksistlikke vaateid majandusliku ja poliitilise võitluse vahekorra kohta, kirjutas J.V.Stalin: "Marx ütles, et igasugune

---

[135] J.V.Stalin, Kas anarhism või sotsialism? lk.26.

[136] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. V lk. 415

klassivõitlus on poliitiline võitlus. See tähendab, et kui täna proletaarlased ja kapitalistid peavad omavahel majanduslikku võitlust, siis homme on nad sunnitud pidama ka poliitilist võitlust ja niiviisi kahesuguse võitlusega kaitsma oma klassi huvisid... Proletaarlaste tööalaliste huvide kaitseks asutatakse ametiühinguid, kes võitlevad töötasu tõstmise ja tööpäeva lühendamise eest jne. Peale tööalaliste huvide on aga proletaarlastel veel kogu klassiüldhuvid, mis seisavad sotsialistlikus revolutsioonis ja sotsialismi kehtestamises... Selles aga on proletariaadil vaja poliitilist võitlust ja poliitilist parteid..."[137]. Marx "Filosoofia viletsuses" veelgi selgemalt ja täpsemalt kui varasemates töödes formuleerib kommunistliku liikumise lõppeesmärgi ja töölisklassi vabastamise tingimused. Ta näitab, et töölisklass võib vabaneda rõhumisest ainult siis, kui ta loob uue ühiskonna, kus puuduvad klassid ja klassivastuolud. Kuid proletariaadi vabanemine ja üleminek uuele ühiskonnale võib toimuda ainult vägivaldse revolutsiooni teel[138].

Marx ja Engels olid 1847.aastaks põhijoontes välja töötanud proletaarse sotsialismi õpetuse - proletariaadi partei teoreetilise vundamendi.

Miks nimetatakse Marxi ja Engelsi sotsialismi, erinevalt utopistlikust sotsialismist, teaduslikuks sotsialismiks?

V.I.Lenin näitab, milles seisnesid utopistliku sot-

---

[137] J.V.Stalin, Teosed, 1.k., Tallinn 1947, lk.272-273.

[138] K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, лк. 415-416

sialismi peamised puudused: "...Esialgne sotsialism oli utoopiline sotsialism. Ta arvustas kapitalistlikku ühiskonda, mõistis hukka ja needis teda, unistas tema hävitamisest, fantaseeris paremast maailmakorrast ja püüdis rikkaid veenda, et ekspluateerimine on kõlbluse vastane. Kuid utoopiline sotsialism ei olnud suuteline näitama tõelist väljapääsu. Ta ei osanud selgitada ei kapitalistliku palgaorjuse olemust, avastada kapitalismi arenemise seadusi ega leida seda ühiskondlikku jõudu, kes on suuteline saama uue ühiskonna loojaks"[139].

J.V.Stalin oma töös "Venemaa sotsiaal-demokraatlik partei ja tema lähemad ülesanded" kirjutab, et."...utopistlik sotsialism ei selgitanud ühiskondliku elu seadusi, vaid hõljus elust kõrgemal, tungis kõrgustesse, kuna vajalik oli kindel side eluga..., utopistid lootsid, et sotsialismi teostavad maailma vägevad... See vaade jättis hoopis varju reaalse töölisliikumise, töölismassi, kes on ainus loomulik sotsialistliku ideaali kandja"[140].

Marxi ja Engelsi sotsialism oli utopistliku sotsialismi täielik vastand. Oma sotsialistliku õpetuse väljatöötamisel lähtusid Marx ja Engels tegelikust elust, ühiskonna arengu objektiivsetest seaduspärasustest, klassivõitlusest ja nende uurimise najal teaduslikult põhjendasid sotsialismi paratamatust. Teadusliku sotsialismi väljatöötamine oli võimalik sellepärast, et Marx ja Engels kasutasid ühiskondlike nähtuste uurimisel dialektilist meetodit, mistõttu nad käsitlesid ühiskondlikku elu ala-

---

[139] V.I.Lenin, Teosed, 19.k., lk.7.

[140] J.V.Stalin, Teosed, 1.k., Tallinn 1947, lk.11-12.

lises muutumises ja arenemises ja pöörasid oma peatähelepanu kapitalistliku ühiskonna uuele, kasvavale ja arenevale jõule - proletariaadile, kui kõige revolutsioonilisemale klassile, kellele kuulub tulevik.

Marx ja Engels materialistlikult põhjendasid kapitalistliku ühiskonna hukkumise ja sotsialismi saabumise paratamatuse."Teadusliku sotsialismi teoreetiliseks aluseks on Marxi ja Engelsi materialistlik teooria. Selle teooria seisukohalt määrab ühiskondliku elu arenemise täielikult tootlike jõudude arenemine... kui praeguse kodanliku korra järel tuleb paratamatult sotsialistlik kord, siis toimub see sellepärast, et seda nõuab nüüdisaegsete tootlike jõudude arenemine. Sellest tuleneb kapitalismi kukutamise ja sotsialismi kehtestamise ajalooline paratamatus"[141].

"Mitte sentimentaalsetele unistustele, mitte abstraktsele "õiglusele", mitte armastusele proletariaadi vastu, vaid... teaduslikele alustele on rajatud proletaarne sotsialism.

Sellepärast nimetataksegi proletaarset sotsialismi ka "teaduslikuks sotsialismiks"[142].

Vastupidiselt utopistidele, kes eitasid igasugust poliitilist, eriti revolutsioonilist tegevust, põhjendasid Marx ja Engels, et kapitalismi kukutamise ja klassideta kommunistliku ühiskonna loomise ainukeseks vahendiks on "proletaarne revolutsioon, et see revolutsioon

---

[141] J.V.Stalin, Kas anarhism või sotsialism? lk111-112.

[142] Samas, lk.93.

on kapitalistliku ühiskonna tootlike jõudude ja tootmissuhete vahelise antagonistliku vastuolu paratamatu tulemus.

Marx ja Engels üldiselt 1847.aastaks olid välja töötanud teadusliku sotsialismi põhimised seisukohad. Kuid nagu marksistlik õpetus üldse, nii ka sotsialistlik teooria ei võinud sellele peatuma jääda, ta pidi paratamatult edasi arenema, seoses ühiskondliku elu arenguga. "Marksism kui teadus ei või seista paigal, - ta areneb ja täieneb.Oma arenemises rikastub marksism uute kogemustega, uute teadmistega... Marksism ei tunnusta muutumatuid järeldusi ja vormeleid, mis on kohustuslikud kõigile ajastutele ja perioodidele. Marksism on igasuguse dogmatismi vaenlane" [143].

Marx ja Engels arendasid pidevalt edasi oma sotsialistlikku õpetust kapitalistliku tootmise põhjalikuma uurimise ja 1848.aasta revolutsiooni ja Pariisi kommuuni kogemuste najal. Tuginedes viimastele, töötasid Marx ja Engels välja õpetuse proletariaadi diktatuurist, kommunistliku ühiskonna kahest faasist, permanentsest revolutsioonist ja arendasid edasi sotsialistliku revolutsiooni teooriat.

Marxi ja Engelsi poolt rajatud teaduslikku sotsialismi arendasid edasi uutes ajaloolistes tingimustes Lenin ja Stalin ja heitsid kõrvale mõningad Marxi ja Engelsi vananenud seisukohad.

"Võib liialdamata öelda, et pärast Engelsi surma on

---

[143] J.V.Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn, 1953, lk.103.

suurim teoreetik Lenin, pärast Leninit aga Stalin ja teised Lenini õpilased olnud ainsaks marksistideks, kes proletariaadi klassivõitluse uutes tingimustes viisid edasi marksismi teooriat ja rikastasid teda uute kogemustega.

Ja just seetõttu, et Lenin ja leninlased viisid edasi marksismi teooriat, on leninism marksismi edasiarendamine, on imperialismi proletaarsete revolutsioonide ajastu marksism, on maakera ühel kuuendikul võitnud sotsialismi ajastu marksism" [44].

---

[44] ÜK(b)P ajalugu, lk.323.

MARXI JA ENGELSI VÕITLUS KOMMUNISTLIKU PARTEI LOOMISE EEST.

"Marx ja Engels," nagu näitab J.V.Stalin, ei ole lihtsalt "...mõne filosoofilise "koolkonna" esivanemad, vaid nad on elava proletaarse liikumise elavad juhid"[144].

Marx ja Engels võisid oma teadusliku sotsialismi teooria välja töötada ainult sellepärast, et nad isiklikult võtsid osa töölisklassi võitlusest; praktika - klassivõitlus, poliitiline elu moodustas nende teooria aluse ja lähtpunkti.

"Teooria aluseks on praktika ja ...teooria omakorda teenib praktikat"[145].

Marx ja Engels ei töötanud välja eesrindlikku teooriat mitte lihtsalt teooria enda pärast. Marxi ja Engelsi põhimõtteks oli sellise teooria väljatöötamine, mis, vallutanud rahvamassid, muutuks materiaalseks jõuks, moodustaks relva töölisklassi käes tema võitluses maailma ümberkujundamise eest.

Lähtudes sellest põhimõttest Marx ja Engels püüdsid siduda iga edusammu teoreetilisel alal töölisliikumisega, ühendada sotsialistlikku teadust massidega.

---

[144] J.V.Stalin, Kas anarhism või sotsialism? lk.108.

[145] Mao Tse-dung, Praktikast, lk. 16

Avastades proletariaadi maailmaajaloolise tähtsuse, Marx ja Engels juba algusest peale mõistsid, et tema vabanemise olulisemaks tingimuseks on tema organiseeritus ja teadlikkus, mille saavutamiseks on tarvis luua töölisklassi iseseisev klassipartei.

Kuid selleks, et moodustada ühtne, organiseeritud kommunistlik partei, oli tarvis luua sidemed üksikute maade sotsialistidega, proletariaadi organisatsioonide esindajatega, kõrvaldada sotsialistlikust liikumisest utopistlikud teooriad ja varustada ta ühtse - teadusliku sotsialismi teooriaga.

Võitlust selle ülesande teostamise eest alustasid Marx ja Engels juba 1844.aastal.

Marx juba Pariisis viibimise ajal (1843-1845) pööras suurt tähelepanu kommunistliku ideede propageerimisele ja sidemete loomisele sealsete saksa emigrantide-sotsialistidega ning prantsuse sotsialistidega. "Oma esimese Pariisis viibimise ajal mul olid isiklikud suhted sealsete Liidu juhtidega ("Õiglaste Liidu" juhtidega - K.M.), samuti ka enamuse salajaste prantsuse töölisorganisatsioonide juhtidega..." [146].

Marxi ümber Pariisis koondus väike saksa emigrantide sotsialismi vaadete pooldajate grupp, mis tegeles Marxi eesrindlike vaadete levitamisega. Üheks Marxi pooldajate kogunemispunktiks ja kommunistlike ideede levitajaks oli ajaleht "Vorwärts" ("Edasi"), mida hakkas Pariisis 1844. aasta jaanuaris välja andma keegi Bernstein äritehingute

---

[146] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XII п. 1 Москва 1935, lk. 302

otstarbel[147]. Mõne kuu möödudes "Vorwärtsi" redaktoriks sai radikaalne žurnalist Bernays, millest alates toimus ka ajalehe suuna muutus. Ajalehele hakkasid nüüdsest peale kaastööd tegema Marx, Arnold Ruge, Heinrich Heine, Georg Weber, Ewerbeck, Herwegh ja teised. Kõige lähedasemad Marxile olid kirjanik Georg Weber, poeedid Herwegh ja Heine, Ewerbeck ja Bernays. Ajalehe kaastööliste grupp korraldas süstemaatiliselt koosolekuid, kus arutati kommunismi ja töölisliikumise küsimusi, mis kujunesid sageli teravateks vaidlusteks Marxi pooldajate ja väikekodanlik-demokraatliku suuna esindajate vahel. Terav vaidlus tekkis Marxi ja ta pooldajate ning Arnold Ruge vahel Sileesia kangrute ülestõusu küsimuse kohta. Arnold Ruge kirjutas "Vorwärtsis" artikli "Preisi kuningas ja sotsiaalne reform", milles püüdis alahinnata kangrute ülestõusu tähtsust, märkides, et see ei avaldanud mingit mõju valitsevatele klassidele, kuna ülestõusul tema arvates olevat puudunud "poliitiline hing"[148]. Selline suhtumine esimesse saksa tööliste iseseisvasse väljaastumisse kutsus esile terava kriitika Marxi poolt ning ta kirjutas "Vorwärtsis" artikli "Kriitilised märkmed artiklile "Preisi kuningas ja sotsiaalne reform"", milles ta teravalt kritiseeris Ruge väikekodanlikku idealistlikku suhtumist klassivõitlusse. Marx näitab, et Ruge ei mõistnud töölisklassi majandusliku olukorra ja poliitika, majandusliku ja poliitilise võitluse seost omavahel. Ruge võrdles lihtsalt Sileesia kangrute ülestõusu kaasaja inglise

---

[147] Ср. Меринг, История германской социал-демократии, т. I, стр. 196

[148] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. III, стр. 3, 15

ja prantsuse töölisliikumisega, mille suhtes esimene muidugi ei omanud niisugust massilist iseloomu. Kuid Marx nõuab, et Sileesia kangrute ülestõusu hindamisel tuleb lähtuda Saksamaa majanduslikust ja poliitilisest arengutasemest ja alles siis saab selgeks, et Sileesia kangrute ülestõus oli Saksamaa töölisliikumise alguse näitajaks[149].

"Vorwärtsile" kaastööd saatsid ka Saksamaa kohalikud kommunistid, nende hulgas Sileesia kangrute ülestõusust osavõtja Wilhelm Wolff, kes kirjutas ajalehele artikli "Kakskümmend neli lööki piitsaga ja kümme aastat sunnitööd"[150]. Oma artiklis Wolff näitas, et kuigi 1844.aasta kangrute ülestõus lõppes kaotusega, kuulub siiski tulevik Sileesia töölistele. Hiljem Wolff sai Marxi ja Engelsi lähimaks kaastööliseks kommunistliku partei organiseerimisel. (Marx pühendas Wolffile oma "Kapitali" esimese köite.)

Marxi tegevust "Vorwärtsi" juures tuleb hinnata kui esimest sammu võitluses kommunistliku partei loomise eest. Marx koondas ajalehe kaastööliste hulgast enda ümber kõige silmapaistvamate saksa intelligentsi esindajate - sotsialistide väikese grupi, kes propageeris "Vorwärtsis" Marxi kommunistlikke vaateid.

Inglismaal Engelsil 1843.-1844.aastal olid sidemed esimese töölispartei - tšartistliku partei vasempoolse tiiva esindajatega, samuti inglise sotsialistide-oueenistidega ja ta töötas kaasa viimaste häälekandjas "New Moral World" ("Uus Moraalne Maailm")[151]. 1843.aastal Engels tutvus Londonis ka sealsete "Õiglaste Liidu" ühingu juhtide-

---

[149] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. III ст. 15

[150] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза Коммунистов, ст. 72

[151] Ф. Меринг, История германской социал-демократии, т. I ст. 154

ga: kingsepp Heinrich Baueriga, trükiladuja Karl Schapperiga ja kellassepp Joseph Molliga. Engels hiljem märkis, et "...need olid esimesed revolutsioonilised proletaarlased, keda ma nägin"[152].

Lähedased suhted Manchesteris Engelsil olid saksa poeedi Georg Wurthiga, kes sel ajal töötas ühes saksa firmas ning sageli külastas Engelsit. Wurth kirjutas rida värsse Inglismaal, milledes väljendus tugev poolehoid Sileesia kangrute võitlusele ja kindel veendumus proletariaadi lõplikus võidus. Engels väga kõrgelt hindas Wurthi, nimetades teda "...esimeseks ja kõige kuulsamaks saksa proletariaadi laulikuks"[153]. Wurth hiljem sõitis Marxi ja Engelsi juurde Brüsselisse ja oli üheks nende kaasvõitlejaks kommunistliku partei loomise eest.

1844.aastal Pariisis koosviibimise ajal Marx ja Engels peale teoreetiliste küsimuste arutasid ka kommunistliku propaganda organiseerimise ülesandeid[154]. Engels, sõitnud selle järel Saksamaale, hakkas aktiivselt tegutsema kommunismi ideede levitamisega Reini provintsis, milleks seal üldiselt oli tekkinud soodus olukord. Ühelt poolt Sileesia ülestõusude mõjul radikaalse intelligentsi esindajad tundsid suurt huvi kommunismi küsimuste vastu. Teisest küljest liberaalse kodanluse hulgas, kes oli hirmutatud Sileesia kangrute ülestõusust, kasvasid opositsioonimeeleolud valitsuse vastu ning ta püüdis leida vahendeid tööliste olukorra parandamiseks mõningal määral, mis või-

---

[152] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, ск. 322

[153] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XVI ч. 1 Москва 1937, ск. 154

[154] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - Организаторы Союза коммунистов, ск. 18

maldaksid ära hoida rahutusi. V.I.Lenin märkis, et "Ühiskondlik elu 1844.aasta Saksa provintsis sarnaneb Vene omale 20.sajandi algul, enne 1905.aasta revolutsiooni. Kõik tahavad tegelda poliitikaga, kõigis keeb opositsiooniline pahameel valitsuse vastu. Üldine opositsioon avaldub selles, et kõik kuulutavad endid kommunistideks[155]".

Saksamaal Engels loob sidemed demokraatliku intelligentsi esindajatega, nagu Marxi õemehe Edgar von Westphaleniga, kunstnik Köttgeniga, arst D'Esteriga ja teistega[156]. Kommunismi propageerimiseks Saksamaal Engels hakkab levitama Pariisi ajalehte "Vorwärts", värbab sellele kaastöölisi saksa sotsialistide hulgast. Engels võtab osa samuti saksa kodanluse nn. "Töölisklassi olukorra parandamise ühingute" koosolekutest, mida ta kasutab ära kommunismi ideede propageerimiseks[157]. Samal ajal Engels korraldab koosolekuid kommunismi küsimuste arutamiseks. Nendest koosolekutest võtsid osa enamasti kodanluse esindajad, mistõttu oma ettekannetes Engels selgitas peamiselt kommunistliku ühiskonna majanduslikke eeliseid, võrreldes kapitalistliku ühiskonnaga .

Võttes aktiivselt osa sotsialistlikust liikumisest Saksamaal, Engels üha enam veendub, et tema tegevusel ei ole edu seni, kuni liikumisest osa ei võta Saksamaa töölisklass. Engels mõistis, et kommunistliku partei toeks ei

---

[155] V.I.Lenin, Marxi ja Engelsi kirjavahetus, Teosed 19.k., Tallinn 1953, lk.508.

[156] М. В. Серебряков, Энгельс в Вуппертале, с. 60-65

[157] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, Москва 1947, с. 11

saa olla varakate klasside esindajad, kes tegelikult suhtusid vaenulikult kommunismi. Ainult töölisklass Engelsi arvates võib ja peab moodustama kommunistliku partei "...jõu ja keha"[152].

Uus etapp Marxi ja Engelsi võitluses kommunistliku partei loomise eest algab nende tegevuse Brüsseli perioodil - 1845.aastast alates. "Meie nüüdsest peale ei kavatsenud teatada uutest teaduslikest saavutustest ainuüksi "õpetatud" maailmale, esitades neid mahukates raamatutes," märkis selle kohta hiljem Engels, "Meie mõlemad tungisime juba sügavale poliitilisse võitlusse, meil olid juba pooldajad intelligentsi hulgas, eriti Lääne-Saksamaal ja kaunis ulatuslikud sidemed organiseeritud proletariaadiga. Meie kohustuseks oli teaduslikult põhjendada omi vaateid, kuid mitte vähem tähtis meie jaoks oli veenda meie vaadete õigsuses euroopa ja kõigepealt saksa proletariaati. Kui me iseendile kõik selle selgitasime, me asusime tööle"[153].

Marxi ja Engelsi peamiseks ülesandeks oli ühendada sotsialistlik liikumine nii ideeliselt kui ka organisatsiooniliselt. Selleks oli vaja luua tihe side kõigi maade sotsialistidega, kritiseerida ja kõrvaldada sotsialistlikust liikumisest utopistlikud teooriad ning valmistada sellega pinda kommunistliku partei loomiseks.

Selle ülesande teostamiseks Marx ja Engels moodustasid nn. kommunistlikud korrespondentskomiteed. Kommunistlikud korrespondentskomiteed kui sotsialistide grupid pi-

---

[152] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, ст. 3

[153] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, ст. 327

did omavahel kirjalikku sidet pidama, vahetama arvamusi kommunismi küsimuste kohta, kritiseerima vigu üksikute sotsialistide vaadetes, kommunismi propageerimiseks välja andma brošüüre ja raamatuid ning pidama loenguid, milleks vajalikud summad kasseeriti igakuisest liikmemaksust. Kommunistlike korrespondentskomiteede ülesandeid näitavad Marx ja Engels oma kirjades saksa kommunist Köttgenile ja Proudhonile. Kirjas Köttgenile 1846.a. juunis Marx ja Engels kirjutavad: "... saksa kommunistid peavad lõpu tegema oma senisele eraldatusele ja astuma alalisse vastastikusesse suhtlemisse, on vajalikud ühinemised loenguteks ja diskussioonideks, kuna kommunistid peavad kõigepealt saavutama selguse oma keskel..., on vaja levitada odavaid, populaarseid raamatuid ja brošüüre kommunistliku sisuga"[160].

Esimese kommunistliku korrespondentskomitee (ehk kommunistliku sidekomitee) Marx ja Engels moodustasid Brüsselis 1846.aasta algul[161]. Sellesse komiteesse kuulusid peale Marxi ja Engelsi Londonist Brüsselisse sõitnud Wilhelm Wolff, Joseph Weydemeyer Westfalist (endine Preisi kahurväe ohvitser, kuid oma poliitiliste veendumuste tõttu loobus riigiteenistusest, lähenes Marxile ja Engelsile ja muutus nende ustavaks kaasvõitlejaks), Edgar von Westphalen Trierist, Georg Wurth, andekas kirjanik Ferdinand Wolff, Belgia sotsialist Gigot, Šveitsist sõitis Brüsselisse saksa ajakirjanik Sebastian Zeiler. Belgia grupiga ühines ka 1845.aasta lõpul Londonist Brüsselisse

---

[160] K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXV Москва 1934, стр. 13-14

[161] Е.П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, стр. 91

sõitnud Wilhelm Weitling.

Brüsseli sotsialistide grupp valis kolmeliikmelise juhtiva komitee, millesse kuulusid Marx, Engels ja Gigot . Komitee ülesandeks oli kirjavahetuse pidamine Saksamaa ja teiste maade kommunistlike gruppidega. Tähtsate kommunistliku liikumise küsimuste arutamiseks kogunes kogu grupp tervikuna.

Marx ja Engels püüdsid korrespondentskomiteesid luua ka Saksamaa nendes kohtades, kus olid kommunistide grupid, kusjuures Brüsseli komitee pidi saama nende tsentrumiks. Selleks Marx ja Engels pöördusid kommunistliku korrespondentskomiteede loomise ettepanekutega Saksamaa kohalike sotsialistide poole. Marxil ja Engelsil õnnestuski luua korrespondentssidemed Kölni, Elberfeldi ja Sileesia sotsialistide gruppidega, kes pidevalt informeerisid Brüsseli komiteed kommunistliku propaganda läbiviimise kohta ja avaldasid oma arvamusi kommunismi küsimustes.

Sotsialistlik liikumine Euroopas 19.sajandi 40.aastail oli üldiselt vähe arenenud: nii Saksamaal, Inglismaal kui ka Prantsusmaal oli sotsialistide arv tegelikult võrdlemisi väike. Seda arvesse võttes Marx ja Engels mõistsid, et kommunistlikku parteid ei saa üles ehitada ainult rahvuslikus ulatuses. Marx ja Engels juba algusest peale võitlesid selle eest, et anda kommunistlikule parteile rahvusvaheline iseloom. Selle põhimõtte nad väljendasid hiljem kommunistliku partei manifestis: "Kommunistid ei ole mingi eriline partei, mis seisaks vastamisi teiste töölisparteidega... Kommunistid erinevad teistest proletaarseist parteidest ainult selles, et nad... eri rahvaste proletaarlaste võitluses esile tõstavad ja kait-

sevad lõpuni kogu proletariaadi üldisi rahvusest sõltumatuid huvisid..."[162].

Selleks, et organiseerida rahvusvahelist kommunistlikku parteid, oli vajalik luua tihedad sidemed Prantsusmaa ja Inglismaa sotsialistidega, kritiseerida nende vaadete vigu ja puudusi. Selleks Marx ja Engels pidasid vajalikuks luua korrespondentskomiteede süsteem ka Prantsusmaal ja Inglismaal. Nad pöördusid korrespondentskomiteede loomise ettepanekutega rea inglise ja prantsuse sotsialistide poole, milledest on säilinud vaid kiri väikekodanlikule sotsialistile - Proudhonile. Proudhonile 5.mail 1846.aastal Marx kirjutab järgmist: "Koos kahe oma sõbra - Friedrich Engelsi ja Gigot'ga ma organiseerisin alalise kirjavahetuse saksa kommunistidega ja sotsialistidega, kirjavahetuse, milles toimub nii teaduslike küsimuste arutamine kui ka populaarse kriianduse väljaandmise jälgimine sotsialistliku propaganda eesmärgil... Siiski meie kirjavahetuse peamine eesmärk seisneb selles, et luua sidemed saksa, prantsuse ja inglise sotsialistide vahel, hoida välismaalasi kursis sotsialistliku liikumise uudistega Saksamaal ja valgustada sakslasi Saksamaal sotsialismi arenemisest. Prantsusmaal ja Inglismaal. Sel teel võib kujuneda arvamuste lahkuminek, avaneb võimalus mõtete vahetamiseks ja halastamatu kriitika teostamiseks"[163].

Oma kirjas ühtlasi Marx väljendab lootust, et Proudhon annab oma nõusoleku korrespondentskomitee loomise suhtes. (Kuna ei olnud veel ilmunud Proudhoni töö "Filet-

---

[162] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.45.

[163] K. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 16

suse filosoofia", milles tulid ilmsiks tema antiproletaarsed, väikekodanlikud vaated.) Kuid oma vastuses Marxile Proudhon näitas tegelikult vaenulikku suhtumist töölisliikumisse, poliitilisse võitlusse ning Marxi ja Engelsi teadusliku sotsialismi teooriasse, mille tõttu Marxil ja Engelsil tuli loobuda Proudhoni kaudu korrespondentskomitee loomise kavatsusest Prantsusmaal .

1846.aasta märtsis Engels saatis kirja tšartistliku partei vasempoolse tiiva esindaja Harneyle, millestegi ettepaneku moodustada Londonis korrespondentskomitee, millesse kuuluksid kõik revolutsioonilised tšartistid [163]. Vastuses Harney teatas, et ta on astunud Londoni "Õiglaste Liidu" ühingusse ja peab vajalikuks selles küsimuses nõu pidada "Õiglaste Liidu" juhtidega. Ühtlasi soovitas Harney ka Marxil ja Engelsil isiklikult astuda läbirääkimistesse viimastega.

Marxi ja Engelsi ees seisis ülesanne - luua tihedad sidemed saksa tööliste organisatsiooniga - "Õiglaste Liiduga", võita enda poole selle liidu liikmed, kõrvaldada puudused nende vaadetes ja varustada kogu organisatsioon ühtse teadusliku sotsialismi teooriaga. Selle ülesande teostamiseks Marx ja Engels püüdsidki Õiglaste Liidu liikmeid kaasa tõmmata korrespondentskomiteede süsteemi, mille kaudu avaneks kõige parem võimalus nende mõjutamiseks.

Kuna "Õiglaste Liidust" Marxi ja Engelsi tegevuse tulemusena tegelikult kasvaski välja "Kommunistide Liit",

---

[163] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс, - организаторы Союза коммунистов, лк. 59, 101

tuleb siin peatuda lühidalt ka "Õiglaste Liidu" ajalool.

1835.aastal moodustati saksa käsitööliste - emigrantide poolt Pariisis sealsete Blanqui vandenõulaste organisatsioonide eeskujul salajane organisatsioon - "Hüljatute Liit". 1836.aastal toimus selle liidu lagunemine; temast, nagu näitab Engels "eraldusid kõige äärmisemad, peamiselt proletaarsed elemendid ja moodustasid uue salajase liidu "Õiglaste Liidu"."[164] .

Rohkearvulised utopistliku sotsialismi ja kommunismi voolud, mis olid sel perioodil levinud Prantsusmaal, avaldasid mõju ka saksa käsitöölistele Pariisis. "Õiglaste Liidu" liikmeteseas leidis eriti tugevat poolehoidu Dezamy ja Cabet' võrdsustava kommunismi õpetus. "Esialgu," nagu märgib Engels, ""Õiglaste Liit" oli "...prantsuse tööliskommunismi saksa võsuks, mis tekkis sel perioodil Pariisis ja liitus babuvistlike traditsioonidega"[165] .

"Õiglaste Liidul" olid tihedad sidemed prantsuse salajaste organisatsioonidega, peamiselt Blanqui "Aastaaegade Ühinguga" ning tema eeskujul luges peamiseks võitlusmeetodiks vandenõulaste mässu. "Eesmärgid olid samad, mis tolleaegsetel Pariisi salajastel ühingutel," iseloomustab Engels "Õiglaste Liitu", "ta oli pool-propagandistlik ja pool-vandenõuline ühing..."[167].

"Õiglaste Liidu" kõige aktiivsemateks tegelasteks sel perioodil olid Karl Schapper, Heinrich Bauer ja Wilhelm Weitling[168] .

---

[164] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I, стр. 321

[165] Samas, lk.321.

[167] Samas, lk.321.

[168] Ф. Меринг, История германской социал-демократии, стр. 95

"Õiglaste Liidu" tegelikuks juhiks oli Weitling, kes ideeliselt suunas kogu liidu tegevust. Weitling kirjutas sel perioodil oma brošüüri "Inimkond, nagu ta on ja nagu ta peab olema", mis sai "Õiglaste Liidule" nagu mingisuguseks programmdokumendiks ja võeti kõigi liikmete poolt vastu suure vaimustusega. Mehring näitab, et brošüüri trükiti ligi kahes tuhandes eksemplaris käsitööliste endi kulul [169]. Weitlingi brošüür oli kirjutatud prantsuse utopistliku sotsialismi - sen-simonismi, furjerismi , babuvismi jt. suundade tugeva mõju all. Kuid Weitling kohandas nende õpetuse saksa käsitööliste - poolproletaarlaste elutingimustele, väljendas viimaste nõudmisi ja taotlusi, kirjutas käsitööliste arusaadavas lihtsas keeles - sellega ongi seletatav brošüüri suur menu "Õiglaste Liidu" liikmete hulgas.

"Õiglaste Liit", olles tihedalt seotud Blanqui "Aastaaegade ühinguga", võttis osa ka viimase poolt 1839.aastal korraldatud valitsusevastasest mässust, mis lõppes täieliku lüüasaamisega. Paljud "Õiglaste Liidu" liikmed, kes võtsid osa ülestõusust, nende hulgas ka Karl Schapper ja Heinrich Bauer olid sunnitud emigreeruma Prantsusmaalt; osa neist siirdus Londonisse (Schapper, Bauer), osa Šveitsi. Pariisis Weitling kogus kokku sinnajäänud liikmed ja taastas tegelikult "Õiglaste Liidu" [170]. Selle järel - 1841. aastal Weitling sõitis Šveitsi, kus kogus endale pooldajaid August Beckeri, Sebastian Zeileri jt. näol ning moo-

---

[169] Ф. Меринг, История германской социал-демократии, ск. 95

[170] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I, ск. 324

dustas viimaste abil Šveitsis "Õiglaste Liidu" ühingud[171]. Samal ajal Weitling organiseeris Šveitsis rea legaalseid tööliste valgustusühinguid - lugemise- ja lauluringe, samuti ka tööliste ühissööklaid. Nende legaalsete ühingute kaudu Weitling värbas salajasele "Õiglaste Liidule" uusi liikmeid.

Üldiselt 1841.-1843.aastani Weitlingi aktiivse tegevuse tulemusena muutus Šveits "Õiglaste Liidu" peamiseks tegevuskohaks, kuigi formaalselt liidu juhtimine kuulus endiselt Pariisi ühingule, mida sel ajal juhtisid Ewerbeck ja poeet Mäurer.

Šveitsis Weitling tegeles aktiivselt utopistliku kommunismi vaadete propageerimisega, peamiselt ajakirjanduse kaudu: 1841.aastal ta andis välja ajakirja "Saksa Noorsoo Üleskutse" ("Hilferuf der deutsche Jugend"), mis 1842.aastast alates hakkas ilmuma "Die Junge Generation" ("Noor Põlvkond") nime all. (Need ajakirjad olid Šveitsi "Õiglaste Liidu" häälekandjaiks.)

Weitlingi organisatsiooniline ja propagandistlik tegevus äratas Šveitsi valitsuse tähelepanu, kes hakkas jälitama saksa emigranti. 1843.aasta mais Weitling arreteeriti ja paigutati Zürichi vanglasse ning hiljem saadeti Šveitsist välja.

1843.aastast peale, pärast Weitlingi tegevuse krahhi Šveitsis, muutus "Õiglaste Liidu" peamiseks tegevuskohaks London, kuigi formaalselt kuni 1846.aastani liidu juhtimine kuulus Pariisi ühingule.

---

[171] Ф. Меринг, История германской социал-демократии, ск. 96-97

Pärast ebaõnnestunud ülestõusu Pariisis 1839.aastal Londoni sõitnud Karl Schapper ja Heinrich Bauer koos Joseph Molliga moodustasid siin 1840.aastal salajase "Õiglaste Liidu" ühingu[172]. Samal ajal nad organiseerisid ka legaalse "Saksa tööliste Valgustusühingu", mille ülesandeks oli "Õiglaste Liidule" uute liikmete värbamine ja ettevalmistamine.

Pettunud Blanqui vandenõulises taktikas, Londoni ühingu juhid Schapper, Bauer ja teised hakkasid Inglismaal pooldama Oweni ühiskonna ümberkorraldamise rahulikke vahendeid (kommunistlike kolooniate organiseerimist). Osa Londoni "Õiglaste Liidu" liikmeist oli Weitlingi ~~võrdsustava~~ utopistliku kommunismi tugeva mõju all. Marx märgib, et "Õiglaste Liidu" õpetus "...läbis kõik prantsuse ja inglise kommunismi ja sotsialismi voolud, aga samuti ka nende saksa eriliigi (Weitlingi fantaasia, näiteks)"[173].

Alates 1844.aastast võib märgata "Õiglaste Liidu" liikmete vaadetes teatud arengut ja nende järk-järgulist vabanemist utopistliku sotsialismi köidikuist. Võrdlemisi olulise tähtsusega selles suhtes olid nende sidemed tšartistliku partei vasempoolse tiiva esindajatega - Harney ja Jones'iga. Engels märgib, et tšartistidega kujunesid sidemed "Õiglaste Liidu" liikmeil tema kaudu[174]. Vasempoolsed tšartistid ja "Õiglaste Liidu" liikmed hakkasid alates 1844.aastast korraldama ühiseid miitinguid, milledest osa võtsid ka prantsuse sotsialistid-emigrandid.

---

[172] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I ст. 322

[173] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XII ч. 1, ст. 302

[174] Samas, lk 324

Üks suurematest koosolekutest toimus 22.septembril 1845. aastal Prantsuse vabariigi moodustamise viiekümne kolmanda aastapäeva puhul. See miiting kandis tegelikult rahvusvahelist iseloomu: peale inglaste, saksa ja prantsuse emigrantide, kes moodustasid enamuse, võtsid sellest osa ka itaallased, hispaanlased, poolakad, šveitslased ja isegi türklased[174].

See miiting omas väga suurt tähtsust "Õiglaste Liidule" sidemete loomise suhtes teiste maade demokraatidega kui ka tema internatsionalistlike vaadete kujunemisele. Sellel miitingul oli esmakordselt esile tõstetud proletaarse internatsionalismi põhimõte: siin rõhutati kõigi maade töötajate koostöö ja ühise võitluse vajadust rõhujate vastu. "Rahvaste vendlus" ja "demokraatia" - neid loosungeid kaitses igast rahvusest esineja oma kõnes. Engels märgib, et sellel miitingul püstitatud demokraatia loosung erines täielikult kodanlikust demokraatiast. "Demokraatia muutus proletaarseks printsiibiks, masside printsiibiks. Massid võivad enam või vähem selgelt aru saada selle tõeliselt õige demokraatia tähendusest... Demokraatlikud massid võivad liituda, kartmata vigu, kommunismi võitlusjõududega"[175].

Samal miitingul moodustati ka ühing "Vennalikud Demokraadid", millesse kuulusid Londonis elavad kõigi maade demokraadid[176]. Enamuse selles ühingus moodustasid inglise vasempoolsed tšartistid ning nende esindajad - Har-

---

[174] K. Marx u F. Engels, Sotšinenija t. 5, lk. 32

[175] Samas, lk.29.

[176] Samas, lk.31.

ney ja Jones muutusid selle ühingu juhtideks. Kuid samal ajal Harney ja Jones olid tihedalt seotud "Õiglaste Liidu" juhtidega oma tegevuses, mis eriti nähtub sellest, et "Õiglaste Liidu" deviis - "Kõik inimesed on vennad" sai ka "Vennalike Demokraatide" ühingu loosungiks[176].

"Õiglaste Liit" ka oma koosseisult omandas Londonis rahvusvahelise iseloomu. "Sellest ajast peale, kui raskuspunkt oli üle kantud Pariisist Londonisse, esiplaanile astus uus moment: Saksa liit järkjärgult muutus internatsionaalseks. Töölisühingusse peale sakslaste ja šveitslaste, astusid ka kõigi nende rahvuste liikmed, kes kasutasid peamiselt saksa keelt kui ühist neile kõigile. Need olid skandinaavlased, hollandlased, ungarlased, tšehhid, lõuna-slaavlased, aga ka venelased ja elsasslased"[177]. "Saksa Tööliste Valgustusühingu" liikmekaartidele oli deviis "Kõik inimesed on vennad" kirjutatud vähemalt kahekümnes keeles[178].

Oma teoreetilistes vaadetes Londoni "Õiglaste Liidu" liikmed, tänu nende suhetele revolutsiooniliste tšartistidega, olid 1845.aasta lõpuks enamuses juba vabanenud ouenistide utopistliku sotsialismi mõju alt. "Õiglaste Liidu" juhid Schapper, Bauer, Moll ja teised hakkasid samuti üha vaenulikumalt suhtuma Weitlingi utopistliku kommunismi õpetusse ning eriti tema kommunistliku ühiskonna moodustamise plaani. Nimelt Weitling, sõitnud 1844.aastal Šveitsist Londonisse, hakkas siin "Õiglaste Liidu"

---

[176] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I ст. 324

[177] Samas, lk.324.

liikmete hulgas propageerima kommunistlike kolooniate organiseerimise plaani Ameerikas ja leidis selles suhtes ka endale pooldaja Herman Kriege näol, kes 1845.aasta algul sõitiski selle ülesande teostamiseks Ameerikasse. Enamuse liidu liikmete hulgas aga tekkis terav opositsioon sellise Weitlingi plaani vastu ning 1845.aasta lõpul ta heideti tegelikult välja Londoni "Õiglaste Liidust". Selle järel Weitling sõitis Brüsselisse ja astus siin 1846.aastal Marxi ja Engelsi poolt loodud kommunistlikku korrespondentskomiteesse. Engels näitab, et lahkulöömine Weitlingist "...soodustas pööret, mis märkamatult toimus liidus, ja eriti Londoni juhtide keskel. Selle ajani eksisteerinud kommunistlike vaadete - nii prantsuse primitiivse võrdsustava kommunismi kui ka Weitlingi kommunismi alusetus muutus neile üha selgemaks."[179].

"Õiglaste Liidu" vabanemine utopistliku sotsialismi vaadetest ei tähendanud tema otsest üleminekut revolutsioonilisele kommunismile. "Õiglaste Liidu" Londoni ühingu juhid Schapper, Bauer ja teised pärast lahkulöömist Weitlingist hakkasid uurima Feuerbachi filosoofiat ning omandasid koos tema materialismiga ka idealistlikud ühiskondlikud vaated, mille kaudu nad sattusid väikekodanliku "tõelise" sotsialismi mõju alla. Viimasest vabaneda nad suutsid ainult tänu Marxi ja Engelsi võitlusele "tõelise" sotsialismi vastu üldse, kui ka üksikute selle suuna esindajate vastu Liidus endas.

---

[179] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, с. 326

1846.aasta mais Marx ja Engels pöördusid korrespondentskomiteede moodustamise ettepanekuga Londoni "Õiglaste Liidu" juhtide poole, mis leidis viimaste hulgas täielikku toetust[130]. Schapper, Bauer ja Moll ei piirdunud korrespondentskomitee loomisega ainult Londonis, vaid püüdsid neid organiseerida ka kõigis nendes kohtades, kuhu selleks ajaks olid tekkinud "Õiglaste Liidu" ühingud: Hamburgis, Magdeburgis, Leipzigis, Berliinis, Königsbergis, Amsterdamis, Kopenhaagenis ja teistes linnades. Korrespondentskomiteede süsteem andis võimaluse Marxil ja Engelsil astuda tihedaisse sidemeisse nii Londoni kui ka ülaltoodud väiksemate "Õiglaste Liidu" ühingute juhtidega, kritiseerida vigu ja puudusi nende vaadetes ning levitada teadusliku sotsialismi teooriat kogu selles saksa tööliste ja käsitööliste organisatsioonis.

Kuigi 1845.aastal oli Weitling tegelikult välja heidetud Londoni "Õiglaste Liidu" ühingust, leidus tema liikmete hulgas siiski veel üksikuid Weitlingi vaadete pooldajaid, viimaseid leidus ka Pariisi "Õiglaste Liidu" ühingutes.Marxi ja Engelsi ees seisis ülesanne - teoreetiliselt näidata Weitlingi õpetuse vigu ja kahjulikkust töölisliikumisele ning selle kaudu saavutada "Õiglaste Liidu" liikmete täielik vabanemine Weitlingi vaadetest.

Weitling, sõitnud 1845.aasta lõpul Brüsselisse, astus ka 1846.aasta algul Brüsseli korrespondentskomiteesse. Marx ja Engels nõustusid teda vastu võtma komiteesse, kuna

---

[130] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс – организаторы Союза коммунистов, lk. 117-119

lootsid teda nii-öelda ümber kasvatada, kriitika abil mõjutada teda loobuma oma vigadest. Kuid see ei andnud tulemusi. Weitling suhtus vaenulikult kriitikasse Marxi ja Engelsi poolt ja kaitses oma endisi vaateid.

Elukutselt käsitööline, ei suutnud Weitling teaduslikult lahendada ega mõista ajaloo tegelikku käiku, millest tulenesid tema teoreetilised kui ka taktikalised vead. Tema arvates võis kommunismi teostada igal ajal, arvestamata selleks vajalikke tingimusi - tööliskassi ettevalmistust ja tema teadlikkuse küllaldast taset. Mitte organiseeritud proletariaadi revolutsioon, vaid ühiskonna deklasseerunud elementide - vandenõulaste mäss pidi Weitlingi arvates olema peamiseks kommunismi teostamise vahendiks.

Suutmata ühiskondlikke nähtusi teaduslikult lahendada, otsis Weitling abi religioonist, mis nagu võiks aidata kaasa inimkonna pääsemisele maisest viletsusest. Engels märgib, et tegelikult 1846.aastal kujutas Weitling endast rändprohvetit, kes kandis oma taskus "...valmis retsepti taevariigi loomiseks maa peal ja kujutas ette, et igaüks ainult sellest mõtlebki, et kaunistada tema juures seda retsepti"[181].

Weitlingi õpetus, mis enne Marxi ja Engelsi teadusliku sotsialismi tekkimist omas isegi teatud progressiivset tähtsust, oli nüüd muutunud proletariaadi teadlikkuse kasvu pidurdajaks, teadusliku sotsialismi teooriaga varustatud kommunistliku partei organiseerimise takistajaks.

Marxi ja Engelsi täielik lahkulöömine Weitlingist

---

[181] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II ст. 328

toimus 1846.aasta märtsis Brüsseli kommunistliku korrespondentskomitee istungil[182] . Komitee koosolek oli kokku kutsutud kommunistliku propaganda organiseerimise küsimuse arutamiseks. Nimelt Weydemeyer oli juba varem teinud Marxile ja Engelsile ettepaneku organiseerida Marxi, Engelsi ja teiste kommunistide teoste väljaandmiseks spetsiaalne kirjastus ja hakkas organiseerima vahendeid selle moodustamiseks. Nüüd Weydemeyer teatas Marxile ja Engelsile, et tal on õnnestunud leida kaks Westfaali kommunisti, kes seda üritust hakkavad rahaliselt toetama. Korrespondentskomitee istungil pidigi otsustatama, kelle teoseid välja anda ja millises järjekorras. Komitee istungil esitas Weitling nõudmise, et esmajärjekorras tuleb trükkida tema viimased tööd. Marx ja Engels, mõstes, millist kahju võib tuua kommunistliku propaganda teostamisele Saksamaal Weitlingi utopistliku kommunismi sisuga teoste väljaandmine, astusid teravalt tema nõudmiste vastu, Tekkis vaidlus Marxi, Engelsi ja Weitlingi vahel. Weitling püüdis näidata, et Marx ja Engels takistavad tema teoste väljaandmist kadeduse pärast, tahavad teda kui geeniust ühiskondlikust tegevusest kõrvaldada, tema rahalisi sissetulekuid vähendada jne. .

Vaidluses Marx ja Engels kritiseerisid Weitlingi utopistlikke vaateid ja vandenõulist taktikat. Oma kõnes Marx nõudis kommunistliku liikumise puhastamist igasugustest vananenud vaadetest ja näitas, et kapitalistlikku ühiskonda kukutada ei saa vandenõulaste mässu teel, nagu seda arvas Weitling, vaid ainult laialdase töölisklassi poliitilise võitluse abil. Marx ja Engels näitasid, et Saksamaal "kommu-

---

[182] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXVIII, Москва 1940, стр. 61-62

nismi kiirest teostamisest" ei saa olla juttugi, kuna esialgu siin tuleb võimu juurde kodanlus ning alles siis kujunevad vajalikud tingimused kommunistlikuks revolutsiooniks.

Oma kõnes Weitling kaitses end kui tõelist rõhutute ja kehvikute huvide väljendajat ja iseloomustas Marxi ja Engelsit kui kabinetidoktrinääre, kelledel polevat midagi ühist töölisklassiga, tema vajadustega ja tegevusega. Sellise Weitlingi väite puhul, nagu meenutas seda hiljem vene liberaal Annenkov, kes isiklikult viibis mainitud Brüsseli kommunistliku korrespondentskomitee istungil, "Marx kargas püsti laua tagant... ja teravalt vastas: "Mitte kunagi ei ole harimatus kedagi aidanud"" [183]. Brüsseli kommunistliku korrespondentskomitee istungil olid Weitlingi vaated üldiselt saanud täieliku hukkamõistu osaliseks Marxi ja Engelsi poolt. Weitling ise aga sõitis varsti pärast seda Brüsselist Ameerikasse.

Lahkulöömine Weitlingist leidis heakskiitu kõigi korrespondentskomiteede liikmete kui ka "Õiglaste Liidu" liikmete hulgas Londonis, Pariisis ja teistes linnades.

1846.aastal Marxil ja Engelsil tuli pidada võitlust ka "Õiglaste Liidu" vabastamise eest "tõelise" sotsialismi vaadetest.

Engels märgib, et "Segamata Liidu siseasjadesse, me siiski teadsime kõigest tähtsast, mis seal toimus. Teisest küljest meie suuliselt, kirjalikult ja ajakirjanduse kaudu avaldasime mõju tema kõige silmapaistvama-

---

[183] П. Анненков, Замечательное десятилетие, Воспоминания о Марксе, Москва 1940, стр. 63

te juhtide teoreetilistele vaadetele. Seda eesmärki teenisid ka mitmesugused ~~kir~~jandusliKud tsirkulaarid, mida meie erilistel juhtudel, kui kõne all oli kommunistliku partei loomise sisesed asjad, saatsime kõigile oma sõpradele ja korrespondentidele"[184] .Nendest tsirkulaaridest kahjuks on säilinud vaid üks - "Manifest Kriege vastu".

Herman Kriege, sõitnud 1845.aastal Ameerikasse, organiseeris siin koos teiste saksa emigrantidega "Õiglaste Liidu" ühingu ning nn. "Sotsiaalse Reformi Assotsiatsiooni", mille ülesandeks oli rendi kaotamine ja iga töötaja varustamine väikese maatükiga[185]. 1846.aasta algul Kriege hakkas välja andma ajalehte "Der Volkstribun" ("Rahvatribuun"), mis muutus tema poolt loodud ühingute häälekandjaks ja "tõelise" sotsialismi teooria propageerijaks. Ajalehe väljaandmiseks Kriege pöördus isegi Ameerika miljonäride poole rahalise toetuse saamiseks. Kõige selle juures Kriege kuulutas end Saksamaa kommunistliku partei ja kommunistliku kirjanduse ametlikuks esindajaks, kompromiteerides seega Euroopa kommunistlikku liikumist.

1846.aasta mais Marx ja Engels kutsusid kokku Brüsseli kommunistliku korrespondentskomitee istungi, et arutada küsimust Kriege tegevuse kohta Ameerikas. Sellel istungil võeti vastu resolutsioon, milles täielikult mõisteti hukka Kriege kui väikekodanliku "tõelise" sotsialismi esindaja kahjulik tegevus. Komitee poolt vastuvõetud resolutsioon sai hiljem nimetuse "Manifest Kriege vastu".

---

[184] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 328

[185] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, lk. 130

"Manifestis Kriege vastu" väljendub selgelt põhimõte, millest Marx ja Engels lähtusid kommunistliku partei ülesehitamisel. "...Meie ei kavatse madaldada kommunistlikku parteid mingisuguse kildkonna tasemele; ...partei tähendab meile enam kui üksikisikud, kes kuuluvad või kuulusid temasse. Me teame samuti, et iga põhimõte, iga suund muutub seda tugevamaks, ja ümberlükkamatuks, mida halastamatumalt teda vabastatakse kriitika teel mittevajalikest kasvajatest ja ekstravagantsustest..., mistõttu mingisugused isiklikud kaalutlused ei saa meid takistada ekstravagantsuste ja üksikute parteisse kuuluvate isikute kahjulike vaadete paljastamises ja kõrvaldamises"[196].

Manifestis Marx ja Engels kritiseerivad Krieget esiteks sellepärast, et ta kommunismi teostamise praktilised ülesanded asendas abstraktsete fraasidega "armastusest", "õiglusest" jne. , millede abil nagu töölisklass võiks üles ehitada kommunistlikku ühiskonda.[197] Üldine armastus Kriege arvates pidi olema kommunisti mingisuguseks sisemiseks religiooniks. Seega Kriege, nagu kõik "tõelise" sotsialismi esindajad, oli tegelikult Feuerbachi "maise religiooni" - klassidevahelise armastuse ja solidaarsuse propageerijaks ning avaldas kahjulikku mõju proletariaadi klassiteadvuse arengule.

Teravalt kritiseerisid Marx ja Engels Kriege väikekodanlikke vaateid ja taotlusi. Tema arvates võiks sotsiaalseid vastuolusid lahendada proletariaadi väikeomani-

---

[196] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV, ск. 94

[197] Samas, lk.103.

keks, maavaldajaiks muutmise teel. Marx ja Engels näitavad, et Kriege ei mõistnud kodanliku ühiskonna majandusliku arengu seaduspärasust, kapitalistliku suurpõllunduse arengu ning väikeomanike proletariseerumisprotsessi[187]. Kriege, nagu märgivad Marx ja Engels, väljendas mitte eesrindlike tööliste, vaid "...pankrotistunud poodnike ja käsitöömeistrite või laostunud maata talupoegade huve, kes taotlevad... Ameerikas jälle saada väikekodanlasteks ehk talupoegadeks"[188]. "Manifest Kriege vastu" trükiti sadades eksemplarides ja saadeti kõigile korrespondentskomiteedele ja "Õiglaste Liidu" ühignutele tutvumiseks ja arvamuste avaldamiseks.

Kuid Marxi ja Engelsi väljaastumine Kriege vastu ei leidnud täielikult üksmeelset toetust saksa kommunistide ja "Õiglaste Liidu" juhtide poolt, nagu seda nägime Weitlingi puhul. Mõningad Londoni "Õiglaste Liidu" juhid, peamiselt Schapper, suhtusid isegi vaenulikult Marxi ja Engelsi "tõeliste" sotsialistide kriitikasse[189]. See näitab, kuivõrd tugevalt oli "tõelise" sotsialismi vaated juurdunud "Õiglaste Liidu" juhtidesse. Marxil ja Engelsil seisis veel ees pingeline töö, et saavutada "Õiglaste Liidu" üleminek teadusliku sotsialismi positsioonile. Selleks nad kasutasid endiselt korrespondentskomiteede süsteemi, mille kaudu süstemaatiliselt avaldasid mõju "Õiglaste Liidu" silmapaistvamatele tegelastele.

Raskem oli seda ülesannet teostada Pariisi "Õiglaste Liidu" ühingute suhtes, millega veel puudusid korres-

---

[187] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. V ск. 101

[188] Е.П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, ск. 144-145

pondentssidemed (meenutame, et katse seda organiseerida Proudhoni kaudu ei andnud tulemusi). Peale selle oli Pariisi Liidu ühingutes "tõelise" sotsialismi mõju kõige tugevam, kuna Pariisis isiklikult tegutses ja propageeris oma vaateid "tõelise" sotsialismi kõige silmapaistvam esindaja Karl Grün, kelle mõju all oli "Õiglaste Liidu" ühingute juht - Ewerbeck. Pariisi Liidu ühingud olid tegelikult kogu "Õiglaste Liidu" tsentrumiks ja temast sõltus peamiselt kõigi ühingute tegevus nii Londonis kui ka Saksamaa linnades, seega otsustasid Marx ja Engels kanda võitluse raskuspunkt "tõelise" sotsialismi vastu Pariisi.

Võitlust pidama "tõelise" sotsialismi vastu ning kommunistliku korrespondentskomitee organiseerimiseks saadeti Brüsseli komitee otsusel 1846.aasta augustis Pariisi isiklikult Engels.

Tegevus Pariisis kujunes Engelsile võrdlemisi raskeks. Nimelt siinsed "Õiglaste Liidu" liikmed enamuses olid käsitöölised, peamiselt rätsepad, kelle elutingimused ning sellele vastavalt ka teadvus ei sarnanenud veel kaasaegse proletariaadi omale. Oma kirjas Marxile 1846. aasta oktoobris Engels kirjutab: "Siinsete käsitöölistega ma loodan hakkama saada. Tõsi küll, need härrad on kohutavalt harimatud ja oma elutingimuste tõttu täiesti ette valmistamata... Rätsepatele siin avaldavad revolutsioniseerivat mõju peamiselt valmisriietekauplused"[149]. Käsitööliste vaadetes, nagu märgib Engels "...valitseb lõputu segadus"[150]. Siin leidus veel üksikuid Weitlingi vaadete

---

[149] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 21

[150] Samas.

pooldajaid, kuid ülekaalus siiski oli "tõelise" sotsialismi mõju, mida saksa käsitööliste hulgas aktiivselt propageeris Karl Grün. Samal ajal Grün ja ta pooldajad täiendasid oma õpetust veel Proudhoni mõningate seisukohtadega ja püüdsid viimaseid ka praktiliselt kasutada. Eriti propageerisid nad tööliste assotsiatsioonide organiseerimist. Nendes ühingutes, asutatud tööliste enda kulul, pidi toimuma kaupade vahetus tööliste endi poolt, mitte rahalise väärtuse alusel, vaid kauba valmistamiseks kulutatud töö hulga järgi [191].

Seega Grüni ja teiste Proudhoni pooldajate järgi võiks ühiskondlikke pahesid hävitada kaubavahendajate kõrvaldamise teel. Kõigi nende väikekodanlike vaadete vastu tuligi Engelsil võitlust pidada Pariisis. Engels kogus enda ümber pooldajaid Georg Junge ja teiste näol ning asus tööle. Engelsiga liitus peagi ka "Õiglaste Liidu" juht Ewerbeck, kes eemaldus Grünist ja koos Engelsiga lülitus võitlusse "tõelise" sotsialismi vastu.

V.I.Lenin iseloomustades Engelsi tegevust sel perioodil, kirjutas: "1846.aasta. Engels on Pariisis. Pariis kees siis poliitikast ja mitmesuguste sotsialistlike teooriate arutamisest. Engels ahnelt uurib sotsialismi, tutvub isiklikult Cabet'ga, Louis Blanc'iga ja teiste väljapaistvate sotsialistidega, jookseb mööda toimetusi ja ringe" [192].

Pariisis Engels võtab aktiivselt osa "Õiglaste Liidu"ühingute koosolekutest, kus peab töölistele loenguid

---

[191] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, стр. 33-34

[193] V.I.Lenin, ~~Marxi ja Engelsi kirjavahetus~~, Teosed, 19.köide, lk.109).

Saksamaa ajaloo kohta, lähtudes selle käsitluses ajaloolise materialismi seisukohalt[194] . Peatähelepanu oma tegevuses Engels pööras siiski prudonistlike ja "tõelise" sotsialismi vaadete kriitikale. Nende vaadete paljastamise teel lootis Engels võita enda poole "Õiglaste Liidu" liikmeid, ja saavutada nende poolehoidu revolutsioonilisele kommunismile. Selleks Engels korraldab pidevalt saksa tööliste koosolekuid, kus astub teravalt välja prudonistlike vaadete ja nende "tõelistest" sotsialistidest kaitsjate vastu ning propageerib teadusliku sotsialismi seisukohti. Ühes oma kirjas Brüsseli kommunistlikule korrespondentskomiteele Engels teatab: "Kolm õhtut vaidlesime me prudonistlike assotsiatsioonide üle... Peamine, mida tuli mul tõestada oli - vägivaldse revolutsiooni paratamatus ja üldse grünliku "tõelise" sotsialismi antiproletaarne väikekodanlik, filisterlik iseloom"[195] .

Selle vaidluse jooksul Engels nõudis, et pandaks hääletusele küsimus, kas koosolek on üldse kommunistlik või mitte, kas sellest osavõtjad on kommunistid või hoopis selle vaenlased. Grüni pooldajad vastuseks Engelsi nõudmisele tegid ettepaneku - anda kommunismi täpne määrang. Nad lootsid, et Engels selles küsimuses kaldub detailidesse, mis annaks võimaluse teda süüdistada utopismis. Kuid Engels taipas Grüni pooldajate manöövrit. "Andsin siis neile kõige lihtsama definitsiooni, et mitte lasta neid küsimuse sisust kõrvale põigelda. Ma määrasin kommunistide kavatsused järgmiselt: 1) Kaitsta proletaar-

---

[194] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, lk. 32

[195] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 19

laste huvisid vastupidiselt kodanluse huvidele, 2) Tõestada see eraomanduse kaotamise ja selle asendamise teel ühisomandiga, 3) Mitte tunnistada teist abinõu nende eesmärkide saavutamiseks peale vägivaldse demokraatliku revolutsiooni[196].

Selle küsimuse ümber, nagu märgib Engels, vaidlus kestis kaks õhtut ning lõpuks koosolek kuulutas end kommunistlikuks. Engelsi definitsioon oli koosoleku poolt vastu võetud häälteenamusega - vastu hääletasid ainult kaks Grüni pooldajat.

Võitlus "tõeliste" sotsialistide vastu oli seega lõppenud Engelsi võiduga. Engelsi tegevus Pariisis omas väga suurt tähtsust "Õiglaste Liidu" liikmete teadlikkuse kasvatamise suhtes. Oma võitlusega "tõelise" sotsialismi vaadete vastu Pariisi "Õiglaste Liidu" organisatsioonis Engels valmistas pinda ühtse kommunistliku partei loomiseks. Engelsi aktiivse tegevuse tulemusena moodustati ka Pariisi "Õiglaste Liidus" kommunistlik korrespondentskomitee.

Hinnates Engelsi võitlust Pariisis "tõelise" sotsialismi vastu, kirjutas Lenin 1913.aastal: "Nii rajati Pariisis kuuskümmend seitse aastat tagasi Saksamaa sotsiaal-demokraatliku töölispartei alused"[197].

Engelsi võitlus Pariisis "tõeliste" sotsialistide vastu avaldas mõju ka Londoni "Õiglaste Liidu" ühingu juhtidele, kuna viimased olid alatises kirjavahetuses Pariisi ühingutega. Samal ajal Marx Brüsseli korrespondentskomitee

---

[196] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, ст. 20

[197] V.I.Lenin, Marxi ja Engelsi kirjavahetus, Teosed, 19.köide, lk.510.

kaudu süstemaatiliselt kritiseeris saksa väikekodanlikku sotsialismi. Kõige selle tulemusena Londoni "Õiglaste Liidu" juhid hakkasid järk-järgult vabanema "tõelise" sotsialismi vaadetest.

KOMMUNISTIDE LIIDU I JA II KONGRESS.
KOMMUNISTLIKU PARTEI MANIFEST.

Marxi ja Engelsi võitluse tulemusena "tõelise" sotsialismi" ja Weitlingi utopistliku kommunismi vastu, nende teadusliku kommunismi propaganda mõjul enamus "Õiglaste Liidu" liikmeist hakkas 1846.aasta lõpul juba lähenema Marxile ja Engelsile ning veendus üha enam nende vaadete õigsuses. "Selgusetus, mis valitses seniajani teoreetilistes kujutlustes ja sellest tulenevad praktilised vead," märgib Engels, "üha enam veensid londonlasi meie, minu ja Marxi, uue teooria õiguses"[199]. Engels näitab, et sel ajal leidus juba Londoni "Õiglaste Liidu" ühingus üksikuid töölisi, kes seisid täielikult marksistlikul positsioonil ning avaldasid mõju ka teistele Liidu liikmeile. Nende hulgast nimetab Engels maalijat Karl Pfänderit Heilbronnist ja rätsep Georg Eccariust Tüüringist[200].

Lähenedes üha enam teaduslikule kommunismile, püüdsid Londoni "Õiglaste Liidu" liikmed samal ajal luua tihedamad sidemed Marxi ja Engelsiga. 1847.aasta kevadel "Õiglaste Liidu" Keskkomitee (mis oli 1846.aasta lõpul

---

[199] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 329

[200] Samas, lk. 329

üle viidud Pariisist Londonisse) saatis oma esindaja Josiph Molli Marxi juurde Brüsselisse, sellejärel ka Engelsi juurde Pariisi. Molli kaudu tehti Londoni juhtkonna poolt Marxile ja Engelsile ettepanek "Õiglaste Liitu" astumiseks. Londoni ühingu liikmed teatasid, et nad on veendunud marksistliku teooria õigsuses, samuti ka Liidu reorganiseerimise vajaduses. "Nad," nagu märgib Engels, "teatasid, et on veendunud nii meie vaadete üldises õigsuses kui ka vajaduses vabastada Liit vanadest vandenõulikest traditsioonidest ja vormidest... Seda, mida me lugesime siiani Liidu puuduseks, olid nüüd tema esindajad ise valmis kõrvaldama ja meid kutsuti osa võtma tema reorganiseerimisest. Kas me võisime sellele vastata eitavalt? Iseenesestki mõista, mitte. Me sellepärast astusime Liitu"[201].

Molli kaudu teatati ka Marxile ja Engelsile, et kui nad astuvad Liitu, neile antakse võimalus Liidu kongressil esitada oma kommunistlikud vaated manifesti vormis, mis trükitakse hiljem ametliku Liidu manifestina[201].

Marx ja Engels otsustasid astuda "Õiglaste Liitu" ning võtta osa tema reorganiseerimisest. Nad pidasid siinjuures tähtsaks asjaolu, et "Õiglaste Liidust" osavõtmise kaudu avaneb neil kõige soodsam võimalus kommunistliku propaganda teostamiseks tööliste hulgas, kuna "Õiglaste Liit" oli ainukeseks saksa tööliste organisatsiooniks, kuid peale saksa tööliste kuulus sinna ka teistest rahvustest, peamiselt inglise tööstusproletariaadi esindajaid.

---

[201] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 329

[201] Samas.

"Õiglaste Liit" omas tegelikult rahvusvahelise organisatsiooni iseloomu. Liidust isikliku osavõtmise teel, tema töö suunamise ja juhtimise kaudu lootsid Marx ja Engels moodustada temast eesrindliku, teadusliku sotsialismi teoorial põhineva töölisklassi organisatsiooni.

Marx astus Liitu koos Brüsseli Kommunistliku Korrespondentskomiteega, kuid viimane jäi siiski esialgu püsima Liidus iseseisva organisatsioonina, kuni Liidu reorganiseerimiseni, mis pidi toimuma tema eelseisval kongressil.

1847.aasta juuni algul toimus "Õiglaste Liidu" kongress, mis on ajaloos tuntud "Kommunistide Liidu" esimese kongressina. Pariisi ühingute poolt oli kongressi delegaadiks valitud Engels; Brüsseli Kommunistlikku Korrespondentskomiteed esindas Marxi ja Engelsi lähim kaastööline Wilhelm Wolff. Marxil isiklikult polnud võimalik osa võtta kongressi tööst. "Londonisse ma ei saa sõita," kirjutas Marx Engelsile, "Rahaline külg ei võimalda mul seda. Kuid Wolffi, ma arvan, me saadame sinna. Ja sellest on ka küllalt, kui te mõlemad olete seal"[202].

"Kommunistliku Liidu" esimese kongressi peamiseks ülesandeks oli uue põhikirja väljatöötamine ning selle alusel kogu Liidu täielik reorganiseerimine.

Liidu uue põhikirja järgi, mis peamiselt koostati Engelsi ja Wolffi poolt, viidi kõigepealt läbi olulised muudatused Liidu organisatsioonilises struktuuris; endise vandenõulise, sektantliku iseloomuga organisatsiooni asemele moodustati nüüd demokratismi, valitavuse põhimõt-

---

[202] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, ст. 69

tel üles ehitatud, kuigi endiselt salajane, organisatsioon.

Liidu struktuur uue põhikirja alusel kujunes järgmiseks: ühingud, ringkonnad, juhtivad ringkonnad ja keskkomitee[203].

Kõige väiksemateks organisatsioonideks Liidus olid ühingud, liikmete arvuga kolm kuni kakskümmend. Ühingu liikmete hulgast valiti igale ühingule juht, nn. vanem, kelle kaudu toimus ka Liidu ühingu uute liikmete vastuvõtmine. Kaks kuni kümme ühingut moodustasid ringkonna, mille juhtimiseks valiti ringkonna-komitee kui kõigi vastavasse ringkonda kuuluvate ühingute täidesaatev organ. Ühe maa või teatud provintsi ringkondadest moodustati veel juhtiv ringkond, mille ülesandeks oli sidemetepidamine temale alluvate ringkondade ja keskkomitee vahel.

Kogu Liidu täidesaatev võim kuulus keskkomiteele, mis valiti üheks aastaks selle linna või provintsi ringkonnakomiteede poolt, mille kongress oli määranud keskkomitee asukohaks.

Uue põhikirja järgi määrati kindlaks ka kongressi osa Liidu organisatsioonilises süsteemis. Kongress määrati uue põhikirja alusel Liidu kõrgemaks võimuks. Kongressile kuulus õigus teha parandusi ja muudatusi Liidu põhikirjas. Tema poolt määrati kindlaks ka Liidu keskkomitee asukoht ja järgmise kongressi kokkukutsumise aeg.

Kogu selle uue põhikirja alusel kindlaks määratud Liidu organisatsioonilises ülesehituses oli läbi viidud

---

[203] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. V, lk. 579-584

kõigi juhtivate isikute valitavuse põhimõte. Samuti oli põhikirjas ette nähtud ka komiteesse valitud liikme ärakutsumise võimalus igal ajal, kui ta ei täitnud tema poolt valijatele antud lubadusi. Valitavuse ja tagandatavuse põhimõtte sisseviimises seisnebki Liidu reorganiseerimine demokraatlikuks organisatsiooniks. Engels märgib, et Kommunistide Liidu esimesel kongressil "...teostati kõigepealt Liidu reorganiseerimine. Kõik, mis temas veel oli säilinud vandenõuliste aegade vanadest müstilistest nimetustest, hävitati... See organisatsioon oli täiesti demokraatlik, valitavate ja igal ajal tagandatavate komiteedega; juba üksinda see sulges tee igasugusele vandenõule ja diktatuuritaotlusele"[204].

Engelsi ja Wolffi ettepanekul paigutati uude põhikirja paragrahv, milles määrati lühidalt kindlaks Liidu poliitiline suund. Selles paragrahvis, mis kirjutati isiklikult Engelsi poolt, näidatakse, et "Liidu eesmärgiks on: kodanluse kukutamine, proletariaadi valitsemine, vana, klasside antagonismil põhineva kodanliku korra hävitamine ja eraomanduseta ühiskonna rajamine"[205]. Sellega määrati kindlaks Liidu ideeline marksistlik suund ning formuleeriti lühidalt Marxi ja Engelsi poolt püstitatud töölisklassi võitluse lõppeesmärk.

Marksistliku suuna võit kongressil väljendus ka Liidu nimetuse muutmises. Engelsi ettepanekul hakati teda nüüdsest peale nimetama "Kommunistide Liiduks". Endine Liidu utopistlik loosung "Kõik inimesed on vennad" asendati Marxi ja Engelsi poolt püstitatud üleskutsega

---

[204] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 329

[205] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II lk. 579

"Kõigi maade proletaarlased, ühinege!", mis sai kogu maailma proletariaadi võitlusloosungiks.

"Kommunistide Liidu" esimese kongressi peamiseks tulemuseks üldiselt oli uue põhikirja väljatöötamine ning selle alusel Liidu täielik reorganiseerimine. Sellel kongressil tegelikult moodustati esimene rahvusvaheline iseloomuga proletariaadi partei - "Kommunistide Liit".

"Kommunistide Liidu" esimesel kongressil võeti vastu otsus Weitlingi pooldajate väljaheitmise kohta Liidust, keda veel leidus Brüsseli ja Pariisi ühingutes. Sellega püüti kindlustada "Kommunistide Liidus" ideeline ühtsus.

Kongressi poolt võeti vastu ka rida otsuseid organisatsiooniliste küsimuste kohta."Kommunistide Liidu" Keskkomitee asukohaks määrati London.[205] Keskkomitee liikmeteks valiti endiselt Schapper, Bauer ja Moll. Kuid nüüdsest peale Liidu töö suunajaiks ja juhtideks said tegelikult Marx ja Engels.

Pärast "Kommunistide Liidu" esimest kongressi Engels sõitis Marxi juurde Brüsselisse, kus nad organiseerisid 5.augustil 1847.aastal kohaliku Liidu ühingu, mille vanemaks oli valitud Marx[206]. Selle ühingu esimesel koosolekul valiti ka "Kommunistide Liidu" Brüsseli Ringkonna komitee, koosseisus: Marx, Wolff, Gigot ja Pariisist Brüsselisse sõitnud saksa kommunist Georg Junge.

Marxi ja Engelsi poolt organiseeritud "Kommunistide Liidu" peamiseks ülesandeks oli kommunismi ideede levitamine tööliste hulgas. Seda näitab Engels oma töös "Kommunistide Liidu ajaloost", kus ta märgib, et pärast esimest kong-

---

[205] Б. П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, lk. 178

[206] Samas, lk. 182

ressi "...Liit - äärmisel juhul hariliku rahuliku aja jaoks - muutus puht propagandistlikuks ühinguks"[207]. Sama rõhutab ka Marx oma raamatus "Härra Vogt"."Peamiseks Liidu eesmärgiks," kirjutab Marx, "oli propaganda tööliste hulgas Saksamaal..."[208]. "Kommunistide Liidu" propagandistlik eesmärk väljendub ka esimese kongressi poolt välja töötatud põhikirjas, milles oli peaaegu kõik rahalised kulutused ette nähtud kommunistliku propaganda teostamiseks: brošüüride ning raamatute trükkimiseks ja levitamiseks .

Selleks, et "Kommunistide Liidule" kui salajasele organisatsioonile anda avaram tegevusväli, pidasid Marx ja Engels vajalikuks organiseerida Liidu ühingute legaalsed filiaalid nn. tööliste haridusühingud. Nende ühingute kaudu avanes Liidul võimalus avalikult propageerida kommunistlikke vaateid tööliste hulgas. Legaalsetes ühingutes pidi toimuma ühtlasi tööliste haridustaseme tõstmine, nendesse solidaarsuse ja distsipliini juurutamine. Nende ühingute kõige aktiivsemad ja eesrindlikumad töölised võeti hiljem vastu "Kommunistide Liidu" ridadesse.

Üks sellistest tööliste haridusühingutest organiseeriti Marxi ja Engelsi poolt Brüsselis 1847.aasta augusti lõpul[209]. Marxi ja Engelsi poolt moodustatud ühing leidis suurt poolehoidu tööliste hulgas ning juba sama aasta oktoobris võttis temast osa üle saja töölise[210].

---

[207] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk. 329

[208] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XIV ч. 1, lk. 302

[209] Samas

[210] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXV, lk. 37

Haridusühingus korraldati loenguid ja diskussioone nii poliitiliste kui ka majanduslike küsimuste alal. Marx näiteks isiklikult pidas ühingus rida loenguid poliitilise ökonoomia küsimuste kohta, mis hiljem anti välja eri tööna "Palgatöö ja kapitali" nimetuse all.

Haridusühingu tegevus üldiselt toimus järgmiselt: koguneti harilikult kolmapäeva õhtul ja pühapäeval. Kolmapäeval arutati peamiselt poliitilisi ja majanduslikke küsimusi ning peeti loenguid vastavatel teemadel. Pühapäeviti Wolff kui ühingu sekretär andis lühikese ülevaate möödunud nädala poliitilistest sündmustest, millele järgnes tööliste isetegevus[211].

Valgustusühingu selline tegevus äratas töölistes huvi sotsiaal-poliitiliste ja majanduslike küsimuste vastu ning arendas nende poliitilist teadlikkust.

Pärast "Kommunistide Liidu" moodustamist pidasid Marx ja Engels vajalikuks välja anda partei häälekandja, mille kaudu oleks võimalik süstemaatiliselt näidata rahvusvahelise töölis- ja sotsialistliku liikumise arengut, propageerida teadusliku sotsialismi ideid ning pidada võitlust mitmesuguste proletariaadile kahjulike teooriate vastu sotsialistlikus liikumises. Selleks Marx ja Engels otsustasid ära kasutada Brüsselis ilmuvat ajalehte "Deutsche Brüsseler Zeitung" ("Saksa Brüsseli Ajaleht"). Viimast anti välja juba 1847.aasta jaanuarist peale saksa emigrandi Bornstedti toimetusel[212]. Marx ja Engels, samuti ka teised saksa kommunistid - Wolff, Wurth jt.

---

[211] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XV, lk. 324

[212] Ф. Меринг, История германской социал-демократии т. I, lk. 302

tegid sellele ajalehele kaastööd juba 1847.aasta algusest peale ning andsid viimasele kommunistliku suuna[213]. 1847.aasta septembris Marx ja Engels sõlmisid Bornstedtiga kokkuleppe, mille alusel nad said ajalehe täielikult oma käsutusse. Nüüdsest peale "Deutsche Brüsseler Zeitung" muutus "Kommunistide Liidu" juhtivaks häälekandjaks. (Peale Brüsseli ajalehe oli "Kommunistide Liidul" veel teine häälekandja, mida hakati Londoni Keskkomitee poolt pärast esimest kongressi välja andma "Kommunistische Zeitschrifti" ("Kommunistlik Ajakiri") nime all.) Engels oma töös "Kommunistide Liidu ajaloost" märgib, et "Brüsselis... me saime oma käsutusse "Deutsche Brüsseler Zeitungi", mis jäi meie häälekandjaks kuni Veebruarirevolutsioonini"[214].

"Deutsche Brüsseler Zeitungi" veergudel Marx ja Engels pidasid võitlust kahjulike väikekodanlike teooriate vastu saksa sotsialistlikus liikumises, ning töötasid välja kommunistliku partei taktika kodanlikus revolutsioonis.

Eriti tähtis on Marxi ja Engelsi kriitika ajalehes saksa väikekodanliku sotsialisti Heinzeni vastu. Viimane kirjutas "Deutsche Brüsseler Zeitungis" süüdistava artikli kommunistide vastu. Selles Heinzen püüdis näidata, nagu kommunistide poliitika lõhestaks ühtset demokraatlikku leeri. Kommunistide kaitseks Heinzeni pealetungi vastu kirjutasid Marx ja Engels ajalehes mitu artikleid, milledes kritiseerisid Heinzeni väikekodanlikke vaateid ning

---

[213] Э. П. Кандель, Маркс и Энгельс – организаторы Союза коммунистов, ск. 189-194

[214] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, ск. 324

tema vaenulikku suhtumist kommunistidesse. Engels näiteks kirjutas kaks artiklit pealkirjaga "Kommunistid ja K.Heinzen", milledes astus teravalt välja Heinzeni vastu. Engels näitas, et vastupidiselt Heinzeni väitele loevad kommunistid käesoleval ajal oma peamiseks ülesandeks tihedate sidemete loomist demokraatidega, et kommunistid püüavad kõigiti tugevdada ja kindlustada ühtset demokraatlikku leeri. "Kuni... demokraatia pole veel kätte võidetud," kirjutas Engels, "...võitlevad kommunistid ja demokraadid käsikäes ning demokraatide huvid on samuti ka kommunistide huvid"[215].

Selles töös Engels tegelikult määras kindlaks kommunistide taktika kodanlikus revolutsioonis. Ta näitas, et kommunistide vahendituks ülesandeks on demokraatia kättevõitmine ning alles siis kujunevad tingimused võitluseks töölisklassi lõppeesmärgi - kommunismi eest.

1847.aastal oktoobris Engels pöördus tagasi Pariisi, et abistada siinsete "Õiglaste Liidu" ühingute tegevust. Pariisis "tõeliste sotsialistide" ja Weitlingi pooldajate õõnestustegevuse tulemusena oli üks Liidu ühingutest peaaegu tervikuna kuulutanud end kommunismi vaenlaseks ning oli selle tõttu Londoni Keskkomitee otsusel vahenditult enne Engelsi Pariisi jõudmist Liidust välja heidetud. "Mõned päevad enne minu saabumist," kirjutas Engels Marxile Pariisist, "oli välja visatud viimased Grüni pooldajad, terve ühing, millest pool siiski pöördus tagasi. Meid on nüüd kõigest 30 inimest"[216]. Kuid ka teised kaks ühingut keeldusid täitmast esimese kongressi otsuseid

---

[215] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, ст. 189

[216] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, ст. 82

ja püüdsid luua sidemeid kongressi otsusel Liidust välja heidetud Weitlingi pooldajatega. Engels alustas aktiivset tegevust siinsete Liidu liikmete hulgas. "Ma otsekohe," kirjutas Engels Marxile Pariisi saabumise järel, "organiseerisin propagandistliku ringi, jooksen terve päeva ja pean kõnesid"[217]. Aktiivse propagandistliku tegevuse tulemusena õnnestus Engelsil võita enda poole eanmuse ühingute liikmeist ning saavutada nende täieliku lahkulöömise Weitlingi utopistliku kommunismi ja Grüni "tõelise" sotsialismi vaadete pooldajaist. Engels valiti "Kommunistide Liidu" Pariisi ringkonna-komitee sekretäriks ning muutus tegelikult siinsete Liidu ühingute töö suunajaks ja juhtijaks.

Marxi ja Engelsi organisatsiooniline ja propagandistlik tegevus "Kommunistide Liidus" avaldas mõju mitte üksnes Pariisi, vaid ka Londoni Liidu liikmeile. Viimased oma tegevuses pärast esimest kongressi lähtusid juba täielikult Marxi ja Engelsi teoreetilistest ning taktikalistest seisukohtadest. Selle kõige kujukamaks näiteks on nende suhtumine Cabet' utopistlikku plaani. Nimelt 1847. aasta veebruaris Cabet pöördus üleskutsega prantsuse sotsialistide poole, milles tegi ettepaneku - lahkuda Prantsusmaalt, kus kommunistidel puudub võimalus avalikuks tegevuseks ning asuda elama Ameerikasse[218]. Cabet püüdis koguda väikese ringi pooldajaid, et nende abiga organiseerida Ameerikas kommunistlik koloonia. 1847.aasta augusti lõpul sõitis Cabet isiklikult Londonisse, et leida oma

---

[217] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, lk. 82

[218] Фр. Меринг, История прусской социал-демократии, т. I, lk. 322

toetajaid ka sealsete Saksa Tööliste Haridusühingu (Valgustusühingu) liikmete hulgast. Kuid viimaste poolt suhtuti täiesti eitavalt Cabet' utopistlikku plaani. Friedrich Lessner, Londoni Saksa Tööliste Valgustusühingu ning ühtlasi ka "Kommunistide Liidu" liige, näitab oma mälestustes, kuidas Londoni ühingu töölised suhtusid Cabet' ettepanekusse. Ta kirjutab: "Marxi ja Engelsi mõju oli juba väga tugev meie keskel ning selle tõttu me astusime igasuguse fantaasia vastu... Me vastasime, et Cabet on valinud endale ebaõige tee, et me austame kodanik Cabet' isiksust, kuid võitleme tema emigratsiooni plaani vastu. Iga tõe ja õiguse eest võitleja peamiseks kohuseks on jääda oma võitluspostile, valgustada rahvast, tõsta tema mehisust ning rajada alus uuele ühiskondlikule korrale..."[219].

Londoni valgustusühingu poolt võeti vastu resolutsioon, milles tunnistati Cabet' emigratsiooni ja kommunistliku koloonia organiseerimise plaan täielikult kahjulikuks kommunistlikule liikumisele. Resolutsioonis märgiti, et ei ole võimalik otsekohe üle minna kommunistlikule ühiskonnale, vaid selleks on enne vajalik demokraatlik ümberkorralduse periood,[220] mille jooksul eraomand järkjärgult muudetakse ühisomandiks. Edasi rõhutati resolutsioonis, et varanduse ühistamist ei saa teostada ainult väikese ringi isikute poolt, kuna sel juhul omandaks kommunistide tegevus sektantliku iseloomu.

Need resolutsioonis esitatud seisukohad tõendavad

---

[219] Ф. Лесснер, До и после 1848 года, Воспоминания о Марксе, lk. 127

[220] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - Организаторы Союза коммунистов, lk. 207

Marxi ja Engelsi tugevat mõju Londoni "Kommunistide Liidu" liikmeile.

1847.aasta oktoobris Londoni Keskkomitee oma kirjas Brüsseli ringkonnale teatas, et kavatseb lähemal ajal kokku kutsuda "Kommunistide Liidu" kongressi, mis pidi välja töötama Liidu teoreetilised alused [221]. Kongressi kokkukutsumise põhjusena märgiti veel Liidu ühtsuse kindlustamise vajadust. Nimelt üksikutes Liidu ühingutes Saksamaal ja Šveitsis leidus veel "tõelisi" sotsialiste ja Weitlingi pooldajaid, kes püüdsid kõigiti kahjustada "Kommunistide Liidu" tegevust, isoleerida üksikuid ühinguid Liidu kui tervikliku organisatsiooni tegevusest ning keeldusid täitmast Keskkomitee otsuseid."Kommunistide Liidu" eelseisval kongressil pidigi otsustatama, millised abinõud tarvitusele võtta üksikute Liidu liikmete õõnestustegevuse vastu. Nende ülesannete edukaks läbiviimiseks rõhutati Londoni Keskkomitee poolt vajadust saata kongressile Brüsselist delegaadina tingimata Marx.

Marx ja Engels, saanud teada kongressi kokkukutsumisest, hakkasid kohe tegema selleks ettevalmistusi. Peamise tähelepanu nad pöörasid programmi projekti väljatöötamisele, kuna kongressi peamiseks ülesandeks oligi temale esitatud üksikute programmiprojektide arutamine ning nende alusel lõpliku programmi väljatöötamine ja kinnitamine.

Londoni Keskkomitee poolt oli juba 1847.aasta sep-

---

[221] Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, lk. 209

tembriks välja töötatud programmi projekt, nn. "Usutunnistus" ehk "katekismus", ning saadetud kõigile "Kommunistide Liidu" ringkondadele arutamiseks[222]. "Usutunnistus" oli koostatud katekismuse, st. küsimuste ja vastuste vormis. Näiteks: esimene küsimus - mis on kommunism ja mida taotlevad kommunistid? Vastus: kommunism on süsteem, mille järele maa kuulub kõigi inimeste ühiseks omandiks, milles igaüks peab töötama, tootma oma võimete järgi ja igaüks tarvitab oma vajaduste järgi. Kommunistid seega tahavad kõrvaldada kogu vana ühiskondliku korra ja asendada teda täiesti uue ühiskondliku korraga[223]. Londoni Keskkomitee poolt koostatud programmi projekt - kuigi temas sisaldus rida marksistlikke seisukohti - kandis üldiselt veel utopistlikku iseloomu. Keskkomitee liikmed - Schapper, Bauer ja Moll, vaatamata nende lähenemisele teaduslikule kommunismile, polnud siiski võimelised omal jõul välja töötama proletariaadi partei programmi. Neil polnud ei küllaldasi teoreetilisi teadmisi ega poliitilist kogemust selleks, et formuleerida kommunistliku liikumise teaduslikud alused.

Londoni Keskkomitee liikmed ei mõistnud veel ühiskonna arengu objektiivseid seaduspärasusi, mille tõttu nende programmi projektis vaadeldi kommunismi mitte ühiskonna arengu paratamatu tulemusena, vaid inimmõistuse poolt leiutatud süsteemina, täielikult eraldatuna ajaloolistest tingimustest.

Selle peamise puuduse kõrval sisaldus projektis veel

---

222 Б. Павлов, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии", ск. 60

223 Е. Кандель, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии", ск. 68

vigu kommunismi ja klasside käsitluses. Näiteks kommunismi määrangus rõhutati ainult maa ühisomandust, täiesti mööda minnes tööstuse, kõigi tootmisvahendite ühiskonnastamisest.

Londoni "katekismuse" autorid ei mõistnud ka demokraatia klassiiseloomu, proletaarse demokraatia olemust. Nende käsitluse järgi vägivaldse revolutsiooni teel püstitatakse demokraatlik vabariik kui tõeline rahvavalitsus, millelt üleminek kommunismile toimub ainult propaganda teel[223]. Ka klasside määrangus esines "katekismuses" rida vigu. Näiteks proletariaat siinse käsitluse järgi tekkis mitte koos kapitalistliku ühiskonna, vaid juba orjanduse, eraomandi tekkimisega.

Sellest nähtub, et ühiskondlike küsimuste käsitluses Londoni "Kommunistide Liidu" Keskkomitee liikmed seisid veel idealistlikul positsioonil. Seda rõhutab ka Engels oma töös "Kommunistliku Liidu ajaloost". "...Liidu sotsiaalses doktriinis," kirjutab Engels, "... paistis silma üks suur puudus, mis siiski rajanes ise ühiskondlikes suhetes. Liidu liikmed, kuigi nad üldiselt olid töölised, olid, öieti öelda, peaaegu eranditult käsitöölised..., nende vanad käsitööliste eelarvamused andsid end tunda iga kord, kui asi seisnes olemasoleva ühiskonna konkreetses kriitikas, s.o. majanduslike faktorite analüüsis. Ja see oli paratamatu. Ma arvan, et kogu Liidus ei leidunud sel ajal ühtegi inimest, kes oleks läbi lugenud kas või ühegi raamatu poliitilise ökonoomia alal"[224].

---

[223] Б. Павлов, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии", ук. 62

[224] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения I, lk. 324

Kui Engels sõitis 1847.aasta oktoobris Pariisi, arutati sealsetes Liidu ühingutes juba Keskkomitee poolt koostatud Liidu programmi projekti "katekismust", mis küll oli mõningal määral muudetud "tõelise" sotsialisti Hessi poolt, kuid põhiliselt siiski sarnene endisega. Engels, nagu näeme, ta kirjast Marxile, andis sellele projektile terava kriitika. "Möödunud reedel," kirjutas Engels Marxile 26.oktoobril 1847, "ma teda analüüsisin ringis, küsimus küsimuse järel ja ei jõudnud veel poolenigi, kui publik kuulutas end rahuldatuks. Ilma igasuguse opositsioonita tehti mulle ülesandeks koostada uus katekismus, mida järgmisel reedel arutatakse ringis (s.t. ringkonnakomitees - K.M.) ja saadetakse vahenditult Londonisse..."[225].

Seega Engelsile tehti Liidu Pariisi ringkonna komitee poolt ettepanek koostada kongressile esitamiseks uus programmi projekt, kuid endises katekismuse-küsimuste ja vastuste vormis.

Kuigi Engels oli sunnitud kasutama endise "katekismuse" vormi, koostas ta sisult siiski täiesti erineva, marksistlikul teoorial põhineva programmiprojekti, nn. "Kommunismi printsiibid". "Siinne projekt," kirjutas Engels Marxile 23.novembril 1847.aastal, "pole veel täielikult valminud, kuid ma loodan saavutada seda, et temasse ei satuks - välja arvatud mõningad tähtsusetud pisiasjad - midagi sellist, mis oleks vasturääkiv meie vaadetele"[226].

Engelsi "Kommunismi printsiipide" aluseks on marksist-

---

[225] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, ст. 82

[226] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, ст. 35

lik dialektiline materialism, mida rakendatakse kõigi ühiskondlike nähtuste käsitluses. Oma töös Engels lähtub sellest materialistlikust põhiprintsiibist, mille järele ühiskonna arengu ajalugu on kõigepealt tootlike jõudude arengu ajalugu. "Iga muutus ühiskondlikus korras, iga pööre omandi suhtes oli uute tootlike jõudude arengu paratamatu tulemus, mis ei vastanud enam vanadele omandussuhetele"[227].

Sellest põhiseisukohast lähtub Engels ka kommunistliku ühiskonna tekkimise küsimuse käsitluses. Engels näitab, et kommunistlik ühiskond on tootlike jõudude arengu paratamatu tulemus, kapitalistlikus ühiskonnas tekkinud tootlike jõudude ja tootmissuhete vahelise vastuolude lahendamise ainus võimalus.

Erinevalt Londoni Keskkomitee poolt koostatud "Katekismusest" käsitletakse "Kommunismi printsiipides" proletariaati kui täiesti erinevat kõigist teistest rõhutud klassidest. Proletariaat, nagu näitab Engels, on XIX sajandi klass, tööstusrevolutsiooni, kapitalistlike suhete tulemus[228]. Proletariaat erineb keskaegsest käsitöölisest selle poolest, et tal puuduvad isiklikud tootmisvahendid, mille tõttu ta on sunnitud müüma iga päev, iga tund oma tööjõudu kapitali omanikule[229]. Seega Engels klasside käsitluses lähtub nende suhetest tootmisvahendeile ning selle kaudu eraldab töölisklassi tema eelkäijast.

Esiletõstmist väärib ka demokraatla käsitlus "Kommunismi printsiipides". Printsiipide 18.küsimuse - "Milline

---

[227] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. 5, ск. 473

[228] Samas, lk. 470

[229] Samas, lk.467.

on revolutsiooni käik? - vastuses näitab Engels, et proletariaat "...moodustab kõigepealt demokraatliku korra ja koos sellega otseselt või kaudselt proletariaadi poliitilise võimu"[230]. Ja edasi näitab Engels, et proletariaat kasutab kättevõidetud demokraatiat "...kui vahendit eraomandi kaotamiseks ja oma olemasolu tingimuste kindlustamiseks"[231]. Seega Engels, erinevalt Londoni "Usutunnistuse" autoritest käsitleb mitte demokraatiat üldse, vaid proletaarset demokraatiat, proletariaadi diktatuuri.

Töötanud välja uue programmi projekti, esitas Engels selle enne teise "Kommunistide Liidu" kongressi algust Pariisi ringkonnakomiteele arutamiseks[232]. Viimase poolt kiideti projekt üldiselt heaks ning otsustati saata kongressile arutamiseks.

Engels ei kavatsenud esitada oma projekti kongressil kui lõplikult valminut ja nõuda ta tingimatut vastuvõtmist Liidu programmina. Engels, nagu nähtub ta kirjast Marxile polnud ise rahul oma projekti vormiga, mida ta oli sunnitud kasutama Pariisi ringkonnakomitee nõudel. Enne kongressi algust kirjutas Engels Marxile: "...Mõtle järele "Usutunnistuse" kohta. Ma arvan, et oleks parem kõrvale heita katekismuse vorm ja nimetada teda "Kommunistlikuks Manifestiks". Kuna temas tuleb sellisel või teisel kujul valgustada küsimuse ajalugu, milleks nüüdne vorm täielikult ei kõlba. Ma võtan kaasa siinse projekti, koostatud minu

---

[230] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. Е, lk 474

[231] Samas, lk. 474.

[232] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, lk. 88

poolt. Ta on kirjutatud lihtsas jutustavas vormis, kuid väga halvasti, kiiruga välja antud"[233].

Marx ja Engels tegelikult ei kavatsenudki esitada kongressile lõplikku programmiprojekti, kuna vastasel juhul oleksid nad koostanud juba ammu enne kongressi algust ühise projekti. Marx ja Engels seadsid endale ülesandeks kaitsta ja propageerida kongressil teadusliku sotsialismi üldisi põhimõtteid, kritiseerida kongressile esitatud projektide puudusi, selleks et neile tehtaks ülesandeks lõpliku programmi väljatöötamine.

29.novembril 1847.aastal avati Londonis "Kommunistide Liidu" II kongress, mis kestis umbes 10 päeva - kuni 8.detsembrini.

Kongressi delegaadiks Pariisi "Kommunistide Liidu" ringkonna poolt oli valitud Engels. "Eile õhtul," kirjutas Engels Marxile 15.novembril 1847.aastal, "olid delegaatide valimised, pärast korratut istungit valitimind kahe kolmandiku häälega... Opositsioon oli ainult näiliselt: silmakirjaks oli esitatud üks tööline, kuid need, kes ta esitasid, hääletasid minu poolt"[234]. Brüsseli ringkonda esindasid kongressil Marx ja belgia kommunist Tedesco. Päev enne kongressi algust Marx ja Engels kohtusid Belgia sadamalinnas Ostendes, kus leppisid kokku ühise tegevuse kohta kongressil ning sõitsid selle järel koos Londonisse.

"Kommunistide Liidu" teise kongressi poolt võeti lõplikult vastu esimesel kongressil välja töötatud Liidu põhikiri . Uue põhikirja vastuvõtmine tähendas Marxi ja Engelsi poolt väljatöötatud kommunistliku partei organisatsiooniliste põhimõtete täielikku võitu.

Kõige tähtsamaks küsimuseks kongressil oli Liidu pro-

---

[233] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, ст. 33-34

[234] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI, ст. 85

grammi väljatöötamine ning tema põhimõtete üksikasjaline läbiarutamine. Kongressi algul esines Marx ettekandega, milles esitas kommunistliku partei poliitilise programmi üldised põhimõtted, revolutsioonilise kommunismi põhiprintsiibid, mis hiljem esitati üksikasjaliselt "Kommunistliku partei manifestis". Marxi ettekandele järgnes ligi kümnepäevane vaidlus programmiliste küsimuste kohta. Selle vaidluse jooksul Marx ja Engels kritiseerisid kongressile esitatud programmiprojektide vigu ja puudusi ja nõudsid, et "Kommunistide Liidu" teoreetiliste alustena tunnustataks ainult teadusliku sotsialismi põhimõtteid. Engels oma töös "Kommunistide Liidu ajaloost" kirjutab järgmist teise kongressi kohta: "Teine kongress toimus 1847.aasta novembri lõpul ja detsembri algul. Temast võttis osa ka Marx, kes kestvates vaidlustes - kongress kestis vähemalt kümme päeva - kaitses uut teooriat"[235]. Ja edasi näitab Engels, et kongressi tulemuseks oli marksistlike ideede, teadusliku kommunismi printsiipide võit: "Kõik lahkhelid ja kahtlused olid lõpuks kõrvaldatud ja uued printsiibid vastu võetud üksmeelselt. Marxile ja mulle tehti ülesandeks välja töötada manifest"[236].

"Kommunistide Liidu" teine kongress omab üldiselt suurt tähtsust kommunistliku liikumise ajaloos, kuna temaga on seotud rahvusvahelise töölisliikumise teadusliku programmi - "Kommunistliku partei manifesti" tekkimine. Käsitledes "Manifesti" ajalugu seostavad Marx ja Engels selle alati "Kommunistide Liidu" teise kongressiga, kui

---

[235] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I, с. 330

[236] Samas.

"Manifesti" tekkimise lähtepunktiga[x]. V.I.Lenin oma töös "Karl Marx" kirjutab: "1847.aasta kevadel astusid Marx ja Engels salajasse propagandistlikusse ühingusse "Kommunistide Liitu", etendasid väljapaistvat osa selle liidu II kongressil (1847.a. novembris Londonis) ja koostasid selle ülesandel kuulsa, 1848.aasta veebruaris ilmunud "Kommunistliku partei manifesti"" [237].

Pärast teise kongressi lõppemist Marx ja Engels sõitsid Brüsselisse, kus asusid kohe täitma neile usaldatud ülesannet - välja töötama "Kommunistliku Liidu" üksikasjalist teoreetilist ja praktilist programmi. Peamine töö siinjuures langes Marxile, kuna Engels töötas koos Marxiga "Manifesti" juures Brüsselis ainult kümme päeva ning sõitis siis tagasi Pariisi. Pärast Engelsi ärasõitu kulus Marxil veel üle kuu aega "Manifesti" väljatöötamiseks. Järelikult on "Kommunistliku partei manifest" koostatud peamiselt Marxi poolt.

Kuid oma töö koostamisel Marx tugines juba varem Engelsi poolt välja töötatud "Kommunismi printsiipidele", mida tuleb nimetada tegelikult "Manifesti" eeltööks. Nimelt selles suhtes tuleb käsitleda "Kommunistliku partei manifesti" Marxi ja Engelsi ühise tööna.

V.I.Lenin oma töös "Marxi ja Engelsi kirjavahetus" esitab tsitaadi Engelsi kirjast Marxile 23.novembril 1847. aastal, milles Engels teatab oma "Printsiipide" ülesehitusest. "Ma alustan," kirjutab Engels, "küsimusest, mis on kommunism, ja siirdub seejärel otse proletariaadi juurde - tema tekkimise ajalugu, erinevus eelnevatest töötajatest,

---

x Vaata K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.3, 12.

[237] V.I.Lenin, Teosed, 21.k., lk.32.

proletariaadi ja kodanluse vastandlikkuse arenemine, kriisid, järeldused... lõpuks kommunistide partei poliitika"[239].

Esitades ülaltoodud tsitaadi, märgib Lenin, et "See Engelsi ajalooline kiri, milles räägitakse esimesest visandist selle teose jaoks, mis on levinenud kogu maailmas ja mis on siiamaani õige kõigis põhilises, on elav ja aktuaalne, nagu oleks ta kirjutatud eile, näitab kujukalt, et õigusega asetatakse kõrvuti Marxi ja Engelsi kui kaasaegse sotsialismi rajajate nimed"[239].

V.I.Lenin näitab siin seost "Kommunismi printsiipide" ja "Kommunistliku partei manifesti" vahel, nimetades Engelsi "Printsiipe" "Kommunistliku partei manifesti" esimeseks mustandiks.

Nende kahe teose ühtsus seisneb nimelt selles, et "Kommunistliku partei manifestis" käsitletakse samu probleeme, mis "Printsiipideski", kuigi lisandub ka rida uusi - näiteks kommunistliku partei ja rahvusküsimuse kohta.

Vaatamata sellele ühtsusele tuleb siiski märkida olulisi erinevusi nende kahe töö vahel. Marxi poolt heideti kõrvale esiteks katekismuse vorm, mille vajadust rõhutas Engels juba oma töö valmimise järel (vt. lk.[144]). See andis võimaluse käsitleda kõiki sotsiaal-poliitilisi ja majanduslikke küsimusi dialektilises seoses üksteisega, näidata kõiki ühiskondlikke nähtusi nende tekkimises ja ajaloolises arengus ning anda kogu marksistlik õpetus tervikulikul kujul.

---

[238] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 35

[239] V.I.Lenin, Teosed, 19.k., lk.511.

Marxi poolt koostatud "Kommunistliku partei manifesti" käsikiri valmis 1848.aasta jaanuari lõpul ning saadeti seejärel Londonisse "Kommunistide Liidu" Keskkomiteele läbivaatamiseks[240]. Viimase poolt anti käsikiri sama aasta veebruari algul Saksa Tööliste Londoni Kommunistliku Valgustusühingu trükikotta trükkimisele. Valgustusühingu liige, Marxi ja Engelsi sõber Friedrich Lessner kirjutab oma mälestustes: "Kommunistliku partei manifest trükiti 1848. aasta veebruari algul. Me saime ta üheaegselt teatega Veebruarirevolutsiooni algusest Pariisis"[241].

Järelikult trükist ilmus "Kommunistliku partei manifesti" esimene väljaanne umbes 1848.aasta 25.veebruaril või mõni päev hiljem.

"Kommunistliku partei manifesti" tähtsus seisneb ennekõike selles, et ta on teadusliku kommunismi esimene programmdokument, esimese kommunistliku partei "Kommunistide Liidu" programmdokument. Marx ja Engels andsid "Kommunistliku partei manifestiga" töölisklassile ja kommunistlikule parteile teoreetilise relva praktiliseks võitluseks, võitluseks kodanluse võimu kukutamise ja uue, klassideta, kommunistliku ühiskonna loomise eest.

"Kommunistliku partei manifest" on XIX sajandi 40.aastail välja töötatud marksistliku teooria üldistus ja kokkuvõte. Temas me ei leia tegelikult ühtegi põhimõtet, mida Marx ja Engels poleks esitanud oma varasemates töödes, na-

---

[240] K.Marx ja Fr.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.12.

[241] Ф. Лесснер, До и после 1848 года, Воспоминания о Марксе, ст. 128

gu "Püha perekond", "Töölisklassi olukord Inglismaal", "Saksa ideoloogia", "Filosoofia viletsus" ja teised. Kuid "Kommunistliku partei manifestis" on kõik marksistlikud põhiprintsiibid formuleeritud haruldase selgusega, lühidalt, kokkuvõtlikult ning ühtlasi edasiarendatud kujul. "Kommunistliku partei manifestis" on antud kokkusurutuna kogu marksistlik õpetus tervikuna, töölisliikumise, kommunistliku partei programmina. "Selles teoses," kirjutab V.I.Lenin "Manifesti" kohta, "on geniaalse selguse ja kujukusega esitatud uus maailmavaade, järjekindel materialism, mis hõlmab ka sotsiaalse elu valdkonna, dialektika kui kõige mitmekülgsem ja sügavam arenemisõpetus, klassivõitluse teooria ja proletariaadi - uue, kommunistliku ühiskonna looja maailmaajaloolise osa teooria"[242].

Eessõnas "Manifesti" 1888.aasta ingliskeelsele väljaandele rõhutab Engels, et "Manifesti" põhiline mõte, mis moodustab tema tuuma, seisneb selles, et "...igal ajaloojärgul domineeriv majanduslik tootmis- ja vahetusviis ja sellest paratamatult tulenev ühiskondlik struktuur moodustavad põhialuse, millel rajaneb selle ajajärgu poliitiline ajalugu ja tema intellektuaalse arenemise ajalugu ja millest lähtudes seda ajalugu ainult saabki seletada, et sellele vastavalt kogu inimkonna ajalugu (alates ürgkogukondliku ühiskonna lagunemisest koos selle kogukondliku maavaldusega) on olnud klasside võitluse ajalugu; et selle klassivõitluse ajalugu on oma arenemises jõudnud nüüd niisugusele astmele, kus ekspluateeritav ja rõhutav klass - proletariaat - ei saa enam ennast vabastada ekspluateeriva

---

[242] V.I.Lenin, Teosed, 21.k., lk.32.

ja valitseva klassi - kodanluse ikkest, kui ta ei vabasta ühtlasi kogu ühiskonda jäädavalt igasugusest ekspluateerimisest, rõhumisest, klassidevahedest, klassivõitlusest"[243].

Selles näitab Engels ühelt poolt "Manifesti" teoreetilise aluse - materialistliku teooria, mille järele ühiskonna arengu ajalugu on kõigepealt tootlike jõudude arengu ajalugu. Iga ajajärgu tootlike jõudude arenguastmele vastavad kindlad tootmissuhted, millele omakorda rajaneb kogu teatud ühiskonna poliitiline pealisehitus.

Teiselt poolt on ülaltoodud tsitaadis esitatud "Kommunistliku partei manifesti" taktikaline põhialus - mis seisneb leppimatus klassivõitluses ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel.

"Teadusliku sotsialismi taktikaliseks aluseks on õpetus leppimatust klassivõitlusest," kirjutab J.V.Stalin, "sest see on parim relv proletariaadi käes. Proletariaadi klassivõitlus on see relv, mille abil ta võidab kätte poliitilise võimu ja seejärel eksproprieerib sotsialismi kehtestamiseks kodanluse.

Selline on Marxi ja Engelsi "Manifestis" esitatud teadusliku sotsialismi taktikaline alus"[244].

"Kommunistliku partei manifestis" Marx ja Engels analüüsivad põhjalikult ja mitmekülgselt kaasaegset kapitalistlikku süsteemi, tema majanduslikke ja poliitilisi vastuolusid ning näitavad selle kaudu kodanliku korra paratamatut hukkumist ning asendumist sotsialistliku korraga.

---

[243] K.Marx ja Fr.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.15-16.

[244] J.V.Stalin, Kas anarhism või sotsialism? lk.113.

Marx ja Engels näitavad, et kapitalistlik ühiskond, nagu iga eelnevgi, ei ole igavene, vaid mööduv, ajalooline nähtus. Tootlike jõudude arenemine, mis kapitalismi esimeses arenemisstaadiumis oli väga kiire, viis selleni, et tootmine omandas ühiskondliku iseloomu. Kapitalism kontsentreerib oma ettevõtetesse tohutu suuri töölishulki, kes loovad materiaalseid rikkusi kaupade näol. Kehtiva kapitalistliku eraomandi tõttu võtavad need rikkused kapitalistid endale, andes töölisele vaevalt niipalju, kuipalju ta vajab oma tööjõu säilitamiseks, et uuesti osa võtta tootmisprotsessist kapitalistlikes ettevõtteis ja tuua kapitalistidele ülisuuri kasumeid. Proletariaadi tööga loodud määratu suured kaupade hulgad ei leia perioodiliselt turustusvõimalust tarbijate põhilise massi äärmise vaesuse tõttu. Tekivad ületootmiskriisid, mis tunnistavad, et kapitalistlikud eraomanduslikud suhted on sattunud teravasse vastuollu tootlike jõudude arenguga. Kapitalistlik kord, eraomandi kitsad raamid on muutunud tootlike jõudude arengu piduriks.

Niisama nagu omal ajal kodanluse poolt arendatud ja välja kasvanud tootlikud jõud feodaalse ühiskonna rüpes purustasid feodalismi, nii toob ka tootlike jõudude areng kapitalismi ajal kaasa kapitalistlike ühiskondlike suhete hävitamise vajaduse.

"Relvad, millega kodanlus kukutas feodalismi, pöörduvad nüüd kodanluse enese vastu"[245]. Kuid tootlike jõudude arenemine ise ei vii mehhaaniliselt vana korra hävingule. See toimub klassivõitluse, proletariaadi revolutsiooni kau-

---

[245] K.Marx ja Fr.Engels, Kommunistliku partei manifest", lk.37.

"...Kodanlus ei ole piirdunud ainult relvade valmistamisega, mis toovad talle surma," näitavad Marx ja Engels "Kommunistliku partei manifestis", "ta on sünnitanud ka inimesed, kes suunavad need relvad tema vastu, - tänapäeva töölised, proletaarlased"[246].

Proletariaadi võitlus kodanluse vastu algab ühes ta tekkimisega ning tugevneb ja areneb koos kapitalismi, suurtööstuse arenemisega. Analüüsides proletariaadi klassivõitluse arengu ajalugu, näitavad Marx ja Engels, et üksikutest kohalikest kokkupõrgetest kodanlusega - üksiku vabriku, tööstusharu raamides - muutub proletariaadi võitlus teatud arenguastmel üldrahvuslikuks võitluseks, proletaarseks revolutsiooniks, mille tulemuseks on kapitalismi kukutamine ja proletariaadi võimu loomine[247].

"Proletariaat, praeguse ühiskonna kõige madalam kiht, ei või tõusta ega ennast sirgu ajada, ilma et kogu ametlikku ühiskonda moodustavate kihtide pealisehitus seejuures õhku ei lendaks"[248].

Marx ja Engels ei piirdunud "Kommunistliku partei manifestis" ainult kapitalistliku ühiskonna paratamatu hukkumise tõestamisega. Nad näitasid ka tee võitluseks sotsialismi eest ja nimetasid geniaalse ettenägelikkusega peamised abinõud, mida proletariaat peab kasutama sotsialismi võiduleviimiseks.

---

[246] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.37.

[247] Samas, lk.42.

[248] Samas, lk.42.

Esimeseks sammuks teel sotsialismile "...on proletariaadi muutmine valitsevaks klassiks, demokraatia kättevõitmine," näitavad Marx ja Engels "Manifestis", "Proletariaat kasutab oma poliitilist võimu selleks, et kodanluselt järk-järgult ära kiskuda kogu kapital, tsentraliseerida kõik tootmisriistad riigi, s.o. valitsevaks klassiks organiseerunud proletariaadi kätte, ja suurendada võimalikult kiiresti tootlike jõudude hulka"[249]. Selles formuleeringus esitavad Marx ja Engels esmakordselt proletariaadi diktatuuri peamised ülesanded.

Juba oma varasemates töödes - näiteks "Saksa ideoloogias" rõhutasid Marx ja Engels proletaarse demokraatia moodustamise vajadust (vt. lk.). Oma "Kommunismi printsiipides" Engels märkis juba, kuigi mitte täielikult, proletaarse demokraatia ülesanded (vt. lk.[144]). Kuid üldiselt üheski varasemas töös ei ole Marxi ja Engelsi poolt esitatud proletariaadi diktatuuri põhimõte nii selgelt ja täielikult kui "Kommunistliku partei manifestis" (termin "proletariaadi diktatuur" siin veel ei esine, seda nimetust kasutab Marx esmakordselt 1852.aastal oma kirjas Weydemeyerile[250]) .

Kuna "Kommunistliku partei manifest" koostati Marxi ja Engelsi poolt esimese kommunistliku partei - "Kommunistide Liidu" programmina, pidasid Marx ja Engels vajalikuks anda temas kommunistliku partei iseloomustus ning määrata kindlaks tema ülesanded. Marx ja Engels iseloo-

---

[249] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.50-51.

[250] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, lk. 63

mustavad järgmiselt kommunistlikku parteid: "Kommunistid on... kõigi maade töölisparteide kõige otsustavam, alati edasi minema õhutav osa; teoreetiliselt seisukohalt on neil proletariaadi muu massiga võrreldes see eelis, et nad saavad aru proletaarse liikumise tingimustest, käigust ja üldistest tulemustest"[251]. Seega Marx ja Engels näitavad, et kommunistlik partei on töölisklassi kõige revolutsioonilisem osa, kes on varustatud eesrindliku teooriaga ning oskab selle tõttu suunata ja juhtida kogu proletariaadi massi võitlust. Selle juures rõhutavad Marx ja Engels, et kommunistid on tihedalt seotud oma klassiga: neil ei ole mingisuguseid kogu proletariaadi huvidest erinevaid huvisid. Kõigil proletaarse võitluse astmeil kommunistid esindavad liikumise kui terviku huvisid[252].

Kommunistliku partei tähtsamateks ülesanneteks on, näitavad Marx ja Engels "Manifestis": "proletariaadi kujundamine klassiks, kodanluse võimu kukutamine, poliitilise võimu vallutamine proletariaadi poolt"[253]. Seega Marx ja Engels vaatlevad parteid kui proletariaadi juhti võitluses kapitalistliku korra kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. Kommunistliku partei üldiste ülesannete kõrval määrasid Marx ja Engels kindlaks samuti ka mitmesuguste maade kommunistide lähemad taktikalised ülesanded XIX sajandi 40-ndatel aastatel.

---

[251] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.43.

[252] Samas.

[253] Samas, lk.43-44.

Kommunistid, nagu näitavad Marx ja Engels "Manifestis" peavad toetama kõikjal iga revolutsioonilist liikumist, mis on suunatud vana ühiskondliku ja poliitilise korra vastu[254]. Inglismaal näiteks pidid kommunistid võtma aktiivselt osa tšartistliku partei tegevusest, varustama tšartistliku liikumise eesrindliku teooria.

Prantsusmaal, nagu näitavad Marx ja Engels, liituvad kommunistid võitluseks konservatiivse ja radikaalse kodanluse vastu sotsiaal-demokraatliku parteiga (see tähendab Louis Blanc'i ja Ledru-Rollin'i parteiga), loobumata sealjuures selle partei fraaside ja illusioonide kriitikast.

Peamise tähelepanu, näitavad Marx ja Engels, peavad kommunistid osutama Saksamaale, kuna ta seisab kodanliku revolutsiooni lävel, mis, võrreldes XVII ja XVIII sajandi revolutsioonidega toimub palju enam arenenud kapitalismi tingimusis ning seetõttu ka arenenuma proletariaadiga. Selle tõttu kodanlik revolutsioon pidi olema proletaarse revolutsiooni vahendituks proloogiks. "Saksamaal," kirjutavad Marx ja Engels "Manifestis", "võitleb kommunistlik partei koos kodanlusega, kuivõrd see erineb revolutsioonililiselt, absoluutse monarhia ja reaktsioonilise väikekodanluse vastu.

Ta ei jäta aga hetkegi kasutamata selleks, et kujundada töölistes võimalikult selget teadvust vaenulikust vastandlikkusest kodanluse ja proletariaadi vahel, et saksa töölised võiksid kasutada otsekohe relvadeks kodanluse enese vastu neid ühiskondlikke ja poliitilisi tingimusi,

---

[254] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.65.

mida kodanluse võimulolek peab kaasa tooma, selleks et reaktsiooniliste klasside kukutamise järel Saksamaal algaks kohe võitlus kodanluse enese vastu"[255].

Seega Marx ja Engels määrasid siin kindlaks saksa kommunistide taktika eelseisvas revolutsioonis. Kuid 1848. aasta revolutsioon Saksamaal näitas, et kodanlus kartuses proletariaadi jõudude ees reetis revolutsiooni, muutus kontrrevolutsiooniliseks, et ta ei olnud võimeline teostama kodanliku revolutsiooni ülesandeid.

"Kommunistliku partei manifest" on Marxi ja Engelsi XIX sajandi 40.aastate teadusliku uurimistöö saavutuste ja revolutsioonilise tegevuse kogemuste üldiseks kokkuvõtteks. Ta viib tegelikult lõpule teadusliku sotsialismi rajamise perioodi.

Eessõnas "Kommunistliku partei manifesti" 1890.aasta saksakeelsele väljaandele näitab Engels, et "Manifesti" ajalugu peegeldab suurel määral kaasaegse töölisliikumise ajalugu. "Ilmumisel tervitas teda vaimustusega teadusliku sotsialismi tol ajal veel väikesearvuline eelvägi..."[256]. "Tänapäeval," märgib Engels, "on ta kahtlemata kogu sotsialistliku kirjanduse kõige levinum, kõige rahvusvahelisem teos, on Siberist Kaliforniani kõigi maade paljude miljonite tööliste ühine programm"[257].

Teadusliku kommunismi teooria, mille rajasid Marx ja Engels ning arendasid edasi nende õpilased Lenin ja Stalin,

---

[255] K.Marx ja F.Engels, Kommunistliku partei manifest, lk.65.

[256] Samas, lk. 20.

[257] Samas, lk. 22.

suunab ja juhib kaasajal sadade miljoniliste masside võitlust imperialismileeri vastu, suunab ja juhib võitlust sotsialistliku ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

LÕPPSÕNA.

XIX sajandi 40.aastad on väga tähtsaks perioodiks töölisliikumise ajaloos. "See periood," näitab V.I.Lenin, "on marksismi kui sotsialismi ainsa doktriini, mis on ajaloo katsumustes püsima jäänud, sünni ja ettevalmistamise periood"[258].

Kapitalismi kiire areng, kapitalistlike tootmissuhete kindlustumine peamistes Euroopa riikides XIX sajandi 30.-40.aastatel tõi endaga kaasa klassivastuolude teravnemise kapitalistliku ühiskonna kahe vastandliku pooluse - kodanluse ja proletariaadi vahel. Noor töölisklass astus sel perioodil iseseisva võitluse teele. Kuid töölisklassi võitlus kandis veel stiihilist iseloomu. "Väikekodanliku "rahva" üldisest massist vaevalt eralduma hakkava proletariaadi klassivõitlus kannab üksikute puhangute iseloomu, nagu Lyoni kangrute ülestõus. Sel perioodil otsib töölisklass... ainult kobades oma teed"[259]. Töölisliikumise arenemine vajas eesrindlikku, teaduslikku teooriat, mis suunaks ja juhiks teda, mis määraks kindlaks proletariaadi

---

[258] V.I.Lenin, Teosed, 19.k. lk.265.

[259] Samas, lk.265.

poliitika ja taktika alused. Siit tulenes Marxi ja Engelsi proletaarne sotsialismi õpetuse tekkimise ajalooline paratamatus.

Uurides põhjalikult kogu möödunud klassivõitluse ajalugu, kapitalistliku ühiskonna arengu seaduspärasusi, tuginedes kaasaegse proletariaadi võitluse kogemustele töötasid Marx ja Engels ajavahemikul 1844.-1848. välja teadusliku kommunismi õpetuse, proletariaadi eesrindliku teooria. Marx ja Engels varustasid töölisklassi teadusega ühiskonna arengu seadustest, töölisliikumisest, proletaarsest revolutsioonist, proletariaadi diktatuurist.

Proletariaadi juhid Marx ja Engels lugesid oma peamiseks ülesandeks sel perioodil noore töölisklassi kasvatamise, tema klassiteadvuse tõstmise, töölisliikumise ühendamise teadusliku sotsialismi teooriaga. Selle ülesande teostamiseks oli tarvis aktiivselt propageerida teadusliku sotsialismi ideid tööliste hulgas, pidada võitlust töölisklassi teadvust tumestava utopistliku ja väikekodanliku sotsialismi voolude vastu.

Need ülesanded tõstsidki Marxi ja Engelsi praktilises tegevuses XIX sajandi 40.aastail esiplaanile sotsialismi propaganda ja määrasid nende poolt moodustatud proletariaadi partei iseloomu.

Marxi ja Engelsi poolt 1846.aastal moodustatud kommunistlikud korrespondentskomiteed - millede tegevust tuleb nimetada kommunistliku partei moodustamise ettevalmistusperioodiks - olid Marxile ja Engelsile vahenditeks, millede kaudu nad propageerisid teadusliku sotsialismi ideid, kritiseerisid saksa, samuti ka teiste maade tööliste hulgas

levinud Weitlingi utopistliku kommunismi ning väikekodanliku "tõelise" sotsialismi vaadete vastu. Korrespondentskomiteede moodustamise kaudu "Õiglaste Liidus" saavutasid Marx ja Engels tema juhtide vabanemise utopistlikest vaadetest ning lähenemise teaduslikule kommunismile. See tegi võimalikuks Marxi ja Engelsi astumise liitu ning tema reorganiseerimise "Kommunistide Liiduks" - esimeseks proletariaadi revolutsiooniliseks parteiks.

Ajaloolised tingimused XIX sajandi 40.aastail - sotsialistliku liikumise ja töölisklassi teadlikkuse madal arengutase ei võimaldanud veel kommunistliku partei tekkimist tema täiuslikul kujul. "Kommunistide Liitu" tuleb nimetada kommunistliku partei algkujuks, tema tekkefaasiks.

Sellel töölisliikumise arengu algstaadiumil, proletariaadi iseseisvaks klassiks formeerumise perioodil seisis peamine ülesanne töölisklassi ideoloogilises kasvatamises, marksistlike ideede levitamises, et sellega eemaldada proletariaat kodanluse mõju alt. See määras ka "Kommunistide Liidu" ülesanded. Tema peamine tegevus seisnes teadusliku sotsialismi propageerimises tööliste hulgas. Engels nimetas teda hiljem "...kommunistliku propaganda organisatsiooniks"[260].

Kuigi "Kommunistide Liit" kandis rahvusvahelist iseloomu - tema koosseisu kuulus töölisi peaaegu kõigist Euroopa riikidest - moodustasid enamuse tema liikmeist saksa töölised. Kuid saksa töölisklass sel perioodil alles formeerus käsitööliste üldisest massist iseseisvaks klassiks.

---

[260] Ф. Энгельс, Карл Маркс, Москва 1953, lk. 5

Engels märgib, et sel perioodil Saksamaal "...oli tarvis otsida üksikuid töölisi, kes tunnetasid oma olukorda kui töölised ja oma ajaloolis-majanduslikku vastandlikkust kapitalile, kuna see vastandlikkus ise siis alles tekkis"[261]. On loomulik, et "Kommunistide Liitu" tema liikmete koosseisu poolest ei saa veel nimetada töölisklassi eesrindlikuks väesalgaks.

"Kommunistide Liit" oli üldiselt väikesearvuline organisatsioon - ta koosnes vaevalt neljast sajast liikmest. Töölisliikumise arengutase XIX sajandi 40.aastail ei võimaldanud veel massilise proletariaadi partei tekkimist.

Kuid kõigile sellele vaatamata omab "Kommunistide Liit" võrdlemisi suurt tähtsust töölisliikumise ajaloos. "Kommunistide Liit" oli tegelikult esimeseks kommunistlikuks parteiks ajaloos, kuigi tema arenemata kujul. Marx ja Engels ise nimetasid teda korduvalt kommunistlikuks parteiks. "Saksa kommunistlik partei, nagu me teda nimetasime," kirjutas Engels, "koosnes väikesearvulisest tuumikust, Kommunistide Liidust, organiseeritud salajaseks propagandistlikuks ühinguks"[262]. "Kommunistide Liidu" programm nimetati Marxi ja Engelsi poolt "Kommunistliku partei manifestiks".

"Kommunistide Liit" oli esimene töölisklassi partei ajaloos, mis baseerus eesrindlikule teooriale, teadusliku kommunismi õpetusele. "Sellel tähtsusetul võitlussalgal," kirjutas Engels 1884.aastal, "oli Marxi näol esmaklassiline juht, kellele kõik meeleldi allusid, ja oli, tänu te-

---

[261] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II, lk 337

[262] Samas, lk.311.

male, printsipiaalne ja taktikaline programm, mis on säilitanud kogu oma tähtsuse tänapäevani - "Kommunistliku partei manifest"."[263].

"Kommunistliku partei manifesti" näol varustasid Marx ja Engels "Kommunistide Liidu" teadusliku programmiga, töötasid välja tema teoreetilised ja taktikalised alused. "Kommunistide Liidu" peamine tähtsus seisnebki selles, et tema ajalooga on seotud rahvusvahelise töölisliikumise programmi "Kommunistliku partei manifesti" tekkimine.

"Kommunistide Liit" oli esimeseks rahvusvahelise iseloomuga töölisklassi organisatsiooniks, 1864.aastal moodustatud Rahvusvahelise Töölisühingu - I Internatsionaali otseseks eelkäijaks, tema "esimeseks kitsaks, salajaseks vormiks" - nagu märgib Engels oma töös "Kommunistide Liidu ajaloost"[264]. Paljudest "Kommunistide Liidu" liikmetest said hiljem aktiivsed tegelased I Internatsionaali ridades, nagu Lessner, Eccarius, Pfänder, Wilhelm Liebknecht (astus liitu 1850.aastal) ja teised.

V.I.Lenin nimetas "Kommunistide Liitu" "Suurepäraseks revolutsioonilise tegevuse kooliks"[265]. Selle hinnangu andis Lenin Liidu liikmete tegevuse kohta 1848.-1849.aasta revolutsioonis.

Revolutsiooniperioodil "Kommunistide Liit" tegelikult organisatsiooniliselt lagunes. Liidu ühingud Prantsusmaal, Belgias ja Saksamaal paisati laiali revolutsiooni sündmuste käigus. Keskkomiteel, mida sel perioodil juhatasid Marx ja Engels, polnud võimalik pidada süstemaatilist sidet Liidu liikmetega.

---

[263] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т II, ск. 311

[264] Samas, lk.338.

[265] V.I.Lenin, Teosed, 9.k., Tallinn 1952, lk.113.

Kuid, tegutsedes iseseisvalt, osutusid "Kommunistide Liidu" liikmed Saksamaal revolutsioonilise liikumise avangardiks. Nad propageerisid tööliste hulgas "Kommunistliku partei manifesti" ideid, tõstsid saksa tööliste revolutsioonilist kuulsust võitluses. Mõned liikmetest - Wilhelm Wolff, Georg Wurth - töötasid kaasa Marxi ja Engelsi poolt Kölnis välja antud ajalehele "Neue Rheinische Zeitung" ("Uus Reini Ajaleht"). Üldiselt "Kommunistide Liidu" liikmed, nagu märkisid Marx ja Engels 1850.aastal "...võtsid kõikjal osa liikumisest: ajakirjanduses, barrikaadidel, lahinguväljadel nad seisid ainukese lõpuni revolutsioonilise klassi - proletariaadi esiridades"[266].

Pärast 1848.-1849.aasta revolutsiooni lõppemist õnnestus Marxil ja Engelsil taastada "Kommunistide Liit" tema endises koosseisus ning moodustada arvukad Liidu ühingud Saksamaal. Marx ja Engels kavatsesid muuta "Kommunistide Liidu" massiliseks ning organisatsiooniliselt tugevaks parteiks, mis oleks võimeline juhtima proletariaadi revolutsioonilist liikumist. Kuid revolutsioonijärgseil aastail Saksamaal võidutseva reaktsiooni tingimusis ei õnnestunud Marxil ja Engelsil seda kavatsust teostada. 1851.aastal Preisi politsei poolt arreteeriti rida Keskkomitee liikmeid (Keskkomitee asus sel perioodil Kölnis), kellede üle toimus 1852.aastal kohtuprotsess. Kohe selle järel olid Marx ja Engels sunnitud "Kommunistide Liidu" laiali saatma.

---

[266] К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I, Москва 1948, стр. 80

"Marx ja Engels," nagu näitab J.V.Stalin, "tegutsesid revolutsioonilisel ajajärgul (me peame proletaarset revolutsiooni) kui polnud veel arenenud imperialismi, nad tegutsesid proletaarsete revolutsioonide ettevalmistamise ajajärgul, tol ajajärgul, mil proletaarne revolutsioon polnud veel otseseks praktiliseks paratamatuseks"[269]. Nendes tingimustes võisid Marx ja Engels anda ainult põhilised piirjooned parteist ja moodustada tema algkuju - propagandistliku, väikesearvulise proletariaadi partei.

Marxi ja Engelsi õpetust proletariaadi parteist arendasid edasi uutes tingimustes, imperialismi ja proletaarsete revolutsioonide ajajärgul, massilise töölisliikumise perioodil V.I.Lenin ja J.V.Stalin. Marxi ja Engelsi õpetuse jätkaja ja edasiarendaja V.I.Lenin andis esimesena marksismi ajaloos tervikliku, täiusliku õpetuse parteist ja tema tähtsusest. J.V.Stalin näitab, millised uued seisukohad esitas Lenin oma teostes proletariaadi parteikohta:

"a) Partei on proletariaadi klassiorganisatsiooni kõrgem vorm, võrreldes proletariaadi organiseerimise teiste vormidega (ametiühingud, kooperatsioon, riiklik organisatsioon), millede tööd tuleb tal ühtlustada ja suunata;

b) proletariaadi diktatuuri saab teostada ainult partei kui tema suunava jõu abil;

c) proletariaadi diktatuur saab olla täielik ainult siis, kui seda juhib üks partei, kommunistlik partei, mis

---

[269] J.V.Stalin, Leninismi küsimusi, lk.2.

ei jaga ega tohi jagada juhtimist teiste parteidega;

d) ilma parteis valitseva raudse distsipliinita ei ole teostatavad proletariaadi diktatuuri ülesanded ekspluataatorite mahasurumisel ja klassiühiskonna ümberehitamisel sotsialistlikuks ühiskonnaks"[268].

V.I.Lenini poolt moodustati uut, kõrgemat tüüpi partei - bolševike partei, kelle juhtimisel Venemaa töölisklass saavutas vabanemise kapitalistlikust ekspluateerimisest. Tema juhtimisel ehitas Nõukogude Liidu rahvas üles sotsialistliku ühiskonna ning teostab nüüd järkjärgulist üleminekut kommunismile.

Oma tegevuses Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei juhindub marksistlikust teooriast, Marxi ja Engelsi poolt XIX sajandi 40.aastail rajatud ning Lenini ja Stalini poolt edasi arendatud teadusliku sotsialismi õpetusest. "Meie partei on tugev selle poolest, et ta juhindub kogu oma tegevuses marksistlik-leninlikust teooriast. Tema poliitika tugineb ühiskonna arenemise seaduste teaduslikule tundmisele"[269].

Meie kommunistliku partei võitluskogemustele tuginedes, tema eeskujul võitlevad praegu kapitalistlike maade kommunistlikud parteid oma maa reaktsiooniliste jõudude vastu, imperialistlike sõjaõhutajate vastu, võitlevad koloniaal- ja sõltuvate maade kommunistlikud parteid oma rahva vabaduse eest.

Kommunistlike parteide juhtimisel ehitavad Kesk- ja Kagu-Euroopa ning Aasia uue demokraatia maade rahvad üles sotsialistlikku ühiskonda.

---

[268] J.V.Stalin, Teosed, 10.k., lk.97-98.

[269] G.Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, Tallinn 1952, lk.88

Kommunistlikud parteid - see on tänapäeval võimas, massiline jõud, kes võitleb progressi, demokraatia ja rahu eest kogu maailmas.

J.V.Stalin, pöördudes NLKP XIX kongressi kõnes kapitalistlike maade kommunistlike parteide poole, ütles, et praegusel, kodanluse üldise reaktsiooni perioodil, on kommunistlikud parteid need, kes peavad viima rahvamassid võitlusse kodanlik-demokraatlike vabaduste, inimeste ja rahvaste võrdõiguslikkuse, rahvusliku sõltumatuse ja suveräänsuse eest. Kodanlus, kes võitluses feodaalkonna jäänuste vastu nende õiguste lipu all juhtis rahva võitlust, on nüüd ütelnud nendest lahti, muutunud nende õiguste ja rahva vaenlasteks ning pole kedagi teist, peale kommunistlike parteide, kes võitleks rahvaste tõeliste huvide eest.

Kasutatud kirjandus

I Marksismi-leninismi klassikud

Eustikulne

1. K. Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal aastail 1848-1850, Tallinn, 1951

2. K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1951

Venekulne

3. К. Маркс, Господнин Фогт, К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XII ч. 1 Москва 1935 (lk. 247-543)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XII ч. 1

4. К. Маркс, Дебаты по поводу закона против кражи леса, К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I, Москва 1938 (lk. 207-247)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I

5. К. Маркс, К критике политической экономии, Ленинград, 1949

6. К. Маркс, К критике гигельской философии права, К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, Москва 1938 (lk. 385-403)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I

7. К. Маркс, Критические примечания к статье „Король прусский и социальная реформа", К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. III Москва - Ленинград 1929 (lk. 1-21)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. III

8. К. Маркс, Коммунизм и „Всеобщая Гугсбургская газета", К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I, Москва 1938 (lk. 203-207)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I

9. К. Маркс, Нищета философии,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V
Москва-Ленинград 1929 (с. 355-403)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V

10. Ф. Энгельс, Вильгельм Вольф,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XV
Москва 1935 (с. 315-355)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XV

11. Ф. Энгельс, Карл Маркс, Москва 1953

12. Ф. Энгельс, К истории Союза коммунистов,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения, т. II
Москва 1948 (с. 320-334)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения, т. II

13. Ф. Энгельс, Коммунисты и К. Гейнцен,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V
Москва-Ленинград 1929 (с. 181-188)

14. Ф. Энгельс, Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии, Ленинград 1950

15. Ф. Энгельс, Маркс и „Новая Рейнская газета",
К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения, т. I
Москва 1948 (с. 311-320)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. II

16. Ф. Энгельс, „Песня подмастерья" Георга Веерта,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XVI т. 1
Москва 1932 (с. 154-157)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XVI т. 1

17. Ф. Энгельс, Письма из Вупперталя,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. II
Москва-Ленинград, 1931 (стр. 3-23)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II

18. Ф. Энгельс, Положение рабочего класса в Англии,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии,
Москва, 1952 (стр. 1-298)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии

19. Ф. Энгельс, Положение в Англии - английская конституция,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. II
Москва - Ленинград 1931 (стр. 307-331)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. II

20. Ф. Энгельс, Положение Англии,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II
Москва-Ленинград 1931 (стр. 321-348)

21. Ф. Энгельс, Последняя война в Германии - рабочее движение Германии,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. IV
Москва - Ленинград 1929
(стр. 1-4)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV

22. Ф. Энгельс, Праздник народов в Лондоне,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV
Москва-Ленинград 1929 (стр. 25-43)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. IV

23. Ф. Энгельс, Принципы коммунизма,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. IV
Москва-Ленинград 1929
(стр. 465-483)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. IV

24. Ф. Энгельс, Развитие социализма от утопии к науке,
Ленинград 1947

25. Ф. Энгельс, Речь на могиле Маркса,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XV
Москва, 1935 (Ск. 652-654)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XV

26. Ф. Энгельс, Устав Союза коммунистов,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. V
Москва-Ленинград 1929 (Ск. 579-585)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. V

27. Ф. Энгельс, Энст Мориц Арндт,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. II
Москва-Ленинград 1931
(Ск. 67-81)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. II

28. К. Маркс и Ф. Энгельс, Манифест против Криге,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V
Москва-Ленинград 1929 (Ск. 91-107)
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. V

29. К. Маркс и Ф. Энгельс,
Немецкая идеология,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV
Москва 1933
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. IV

30. К. Маркс и Ф. Энгельс, Обращение Центрального Комитета к Союзу коммунистов,
К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I
Москва 1948
(Ск. 80-91
= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения т. I

31. К. Маркс и Ф. Энгельс, Революция и контрреволюция в Германии, Москва 1940

32. К. Маркс и Ф. Энгельс, Святое семейство, или критика „критической критики",

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. III

Москва - Ленинград 1929 (ст. 1-243)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. III

Marksi je Engelsi tizjad

a. 1839

33. Энгельс - Фридриху Граберу 9. декабря 1839

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. II

Москва - Ленинград 1931 (ст. 549-554)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. I

a. 1843.

34. Маркс к Руге сентябрь 1843,

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I

Москва 1938 (ст. 349-354)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. I

a. 1844

35. Энгельс - Марксу 19 ноября 1844

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма,

Москва 1947 (ст. 1-13)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

a. 1846

36. Маркс - Ф. Ж. Прудону 5 мая 1846

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма,

Москва 1947 (ст. 16-17)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

37. Маркс, Энгельс, Ф. Жиго, Ф. Вольф – Густаву Адольфу Кетлену 15 июня 1846

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXV, Москва 1934 (ск. 13-15)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXV

38. Энгельс – Марксу 23 октября 1846,

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, Москва 1948 (ск. 20-22)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

39. Энгельс – Брюссельскому коммунистическому корреспонденскому комитету 23 октября 1846

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма Москва 1947 (ск. 19-20)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

40. Маркс – П. В. Анненкову 28 декабря 1846

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма Москва 1947 (ск. 22-34)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

а. 1847

41. Маркс – Энгельсу 15 мая 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI Москва 1932 (ск. 68-70)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI

42. Энгельс – Марксу 26 октября 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI Москва 1932 (ск. 78-83)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI

43. Маркс – Георгу Гервегу 26 октября 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXV, Москва 1935 (ск. 36-38)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXV

44. Энгельс - Марксу 15 ноября 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI

Москва 1932 (с. 84-86)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXI

45. Энгельс - Марксу 23 ноября 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма,

Москва 1947 (с. 34-35)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

46. Энгельс - Марксу 23-24 ноября 1847

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI

Москва 1932 (с. 87-88)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXI

г. 1852

47. Маркс - И. Вейдемейеру 5 марта 1852

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма,

Москва 1947 (с. 61-64)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

г. 1888

48. Энгельс - Августу Бебелю 25 октября 1888

К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения т. XXVIII

Москва 1940 (с. 60-63)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XXVIII

г. 1889

49. Энгельс - Т. Шторху 18 декабря 1889,

К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма,

Москва 1947 (с. 416-417)

= К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма

50. V.I. Lenin, August Bebel,

V.I. Lenin, Teosed, 19. köide, Tallinn 1953 (lk. 205-220)

= V. I. Lenin, Teosed, 19. köide

51. V. I. Lenin, Friedrich Engels,

V.I. Lenin, Teosed, 2. köide, Tallinn 1949 (lk. 1-8)

= V. I. Lenin, Teosed, 2. köide

52. V.I. Lenin, Karl Marx,

V.I. Lenin, Teosed, 21. köide, Tallinn 1953 (lk. 21-32)

= V. I. Lenin, Teosed, 21. köide.

53. V.I. Lenin, Kongressi tähtsusest,

V.I. Lenin, Teosed, 10. köide, Tallinn 1952 (lk. 368-372)

= V. I. Lenin, Teosed, 10. köide.

54 V.I. Lenin, Marksismi kolm allikat ja kolm komponenti,

V.I. Lenin, Teosed, 19. köide, Tallinn 1953 (lk. 3-8)

= V. I. Lenin, Teosed, 19. köide

55. V.I. Lenin, Marx ja Engelsi mõjuvaheaeg,

V.I. Lenin, Teosed, 19. köide, Tallinn 1953 (lk. 505-511)

= V. I. Lenin, Teosed, 19. köide

56. V.I. Lenin, Marksism ja revisionism,

V.I. Lenin, Teosed, 15. köide, Tallinn 1953 (lk. 15-25)

= V. I. Lenin, Teosed, 15. köide

57. V.I. Lenin, Mis teha?

V.I. Lenin, Teosed, 5. köide, Tallinn, 1951 (lk. 309-480)

= V.I. Lenin, Teosed, 5. köide

58. V.I. Lenin, Nõukogude ülesanded, kohe Venemaa Kommunistlise Nõukogude III ülevenemaalisel kongressil 2. oktoobril 1920

59. V. I. Lenin, Valitud Teosed II köide, Tallinn 1946 (lk. 542-553)
= V. I. Lenin, Valitud Teosed II köide

60. V. I. Lenin, Pahempoolsuse lastehaigus kommunismis,
V. I. Lenin, Valitud Teosed II köide, Tallinn 1946 (lk. 467-526)
= V. I. Lenin, Valitud Teosed II köide.

61. V. I. Lenin, Sotsiaal-demokraatia naas tantsiaal demokraatlinus revolutsioonis,
V. I. Lenin, Teosed, 9. köide, Tallinn, 1952 (lk. 1-114)
= V. I. Lenin, Teosed, 9. köide.

62.

62. В. И. Ленин, Доклад на II всероссийском съезде профессиональных союзов 20 января 1919 г.
В. Ленин, Сочинения, т. 28, Москва 1950 (lk. 390-406)
= В. И. Ленин, Сочинения, т. 28

63. В. И. Ленин, Луиблановщина,
В. И. Ленин, Сочинения, т. 24, Ленинград 1949 (lk. 15-18)
= В. И. Ленин, Сочинения, т. 24

64. В. И. Ленин, Речь при открытии памятника Марксу и Энгельсу 7 ноября 1918 г.
В. И. Ленин, Сочинения. т. 28, Москва 1950 (lk. 146-147)
= В. И. Ленин, Сочинения т. 28.

65. В. И. Ленин, Третий интернационал и его место в истории,
В. И. Ленин, Сочинения, т. 29, Москва 1950 (lk. 279-287)

66. J. V. Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist,
ÜK(b)P ajalugu, Tallinn 1952 (lk. 95-120)

67. J. V. Stalin, Intuajamine amurina tööliste delegatsiooniga
9. septembril 1927
J. V. Talin, Teosed 10. köide Tallinn 1950 (lk. 91-144)
= V. I. Stalin, Teosed 10. köide

68. J. Stalin, Kas anarhism või sotsialism?, Tallinn 1952

69. J. V. Stalin, Klassivõitlus,
J. V. Stalin, Teosed 1. köide, Tallinn 1952 (lk. 267-275)
= V. I. Stalin, Teosed 1. köide

70. J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1952

71. J. V. Stalin, Lühidalt lahkhelidest partis,
J. V. Stalin, Teosed 1. köide, Tallinn 1952
= J. V. Stalin, Teosed 1. köide, ~~Ta~~

72. J. Stalin, Marksism ja kuhteaduse küsimusi, Tallinn 1953

73. J. V. Stalin, Venemaa Sotsiaal-demokraatlon partei ja tema lähemad ülesanded,
J. V. Stalin, Teosed 1. köide, Tallinn, 1952 (lk. 11-37)
= J. V. Stalin, Teosed 1. köide.

73a ÜK(b)P ajalugu, Tallinn 1952

II Nõukogude Liidu ja Hiina Rahvavabarügi juhtivate rügimuste tööd

74. G. Malenkov, Aruandenõue ÜK(b)P Kesmnomotu tööst partei XIX nõugressile, Tallinn 1952

75. Mao tse-dung, Praktikast, Eesti Bolševik, 1951 № 1
(lk. 24-33)
= Mao tse-dung, Praktikast

III Mun kirjandus

76. П. Анненков, Замечательные десятилетия, Воспоминания о Марксе, Москва 1940 (lk. 60-65)

77 В. П. Волгин, Этьен Кабе, Известия Академии Наук СССР (серия истории и философия) № 3 1947 (lk. 232-238)
= В. П. Волгин, Этьен Кабе

78. Е. П. Кандель, Маркс и Энгельс - организаторы Союза коммунистов, Москва 1953

79. Е. Кандель, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии", Вопросы Истории 1948 № 10 (lk. 60-78)
= Е. Кандель, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии"

80. С. Б. Кан, Два восстания силезских ткачей [1793-1844], Москва-Ленинград 1948

81. Ю. Кучинский, История условий труда в Великобритании и Британской империи, Москва 1948

82. Ю. Кучинский, История условий труда в Германии, Москва 1949

83. Ю. Кучинский, История условий труда во Франции, Москва 1950

84. Ф. Кессер, До и после 1848 года, Воспоминания о Марксе, Москва 1940, (lk. 125-130)

85. Ф. Мерин, Карл Маркс, его жизнь и деятельность, Москва - Ленинград 1934

86. Ф. Мерин, История германской социал-демократии, т. I, Москва 1920

87. Д. И. Волок - Ф. В. Гошёлкин, Революция 1848-1849 т. I Москва 1952

88. А. Л. Мортон, История Англии, Москва 1950

89. Е. Павлов, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии", Большевик №3 1948 (Ск. 60-65)

90. = Е. Павлов, К истории создания „Манифеста Коммунистической партии"

90. О. И. Розенберг, История политической экономии, т. I, Москва 1946

91. М. В. Серебряков, Энгельс в Вуппертале, Ученые записки ЛГУ (Серия философских наук) №100 1947 (Ск. 1-107)

= М. В. Серебряков, Энгельс в Вуппертале

92. Е. Степанова, Ф. Энгельс, Москва 1936

S i s u k o r d

Lk.

SISSEJUHATUS..... 3

I MARKSISMI TEKKIMISE AJALOOLISED TINGIMUSED 12

II MARX JA ENGELS - TEADUSLIKU SOTSIALISMI RAJAJAD 54

III MARXI JA ENGELSI VÕITLUS KOMMUNISTLIKU PARTEI MOODUSTAMISE EEST..... 97

IV "KOMMUNISTIDE LIIDU " I JA II KONGRESS "KOMMUNISTLIKU PARTEI MANIFEST"..... 127

LÕPPSÕNA 159

KASUTATUD KIRJANDUS..... 168